శ్రీరస్తు.

శ్రీమహాగణపతయేనమః.

భరతకల్పలతామంజరీ.

అథపూర్వరంగప్రారంభః.

---(*)---

శ్లో॥ వాగీశాద్యాస్సుమనసస్సర్వార్థానాముపక్రమే।యం
న్నత్వాకృతకృత్యాస్స్యుస్తంనమామిగజాననం॥
విఘ్నానాంశమనంకర్తుంభూతప్రోచ్చాటనాయచ।
రంగభూశుద్ధిభూత్యైవపాత్రసంరక్షణాయచ॥
ఆచార్యశిక్షాసిద్ధ్యర్థంపూర్వరంగంకరోమ్యహం॥

౨ టీ॥ విఘ్నములయొక్క-శమనంగొరకై - భూతంబులయొక్క-
యుచ్చాటనగొరకై - రంగభూమియొక్క-శుద్ధ్యతిశయంగొరకై - న
టీసంరక్షణగొరకై - విద్యాచార్యులశిక్షాసిద్ధిగొరకై - పూర్వ
రంగమును జేస్తున్నాను. ... ...

శ్లో॥ నిర్యద్రేణుపరంపరాపరిమళవ్యాలోలభృంగాంగ
నాఝంకారైకమనోహరంసుమశరంసంధాయసం
మ్మోహనం। కర్షంతీమదమైక్షవంధనురిమామా
పక్వబింబాధరామంబామంబురుహాసనాది భజనా
రంభామహంభావయే॥

టీ॥ జైటవస్తునుండెడి పరాగంబుయొక్క- పరంపరాసంబం
ధంబైనపరిమళంబునందు సంచరిస్తునుండెడి - భ్రమరాంగనయొ
క్క-ఝంకారంబె - ముఖ్యమనోహరంబుగాగల - మోహకర

నపుష్పశరంబును - సంధానంబును జేసి - ఇక్షుసంబంధియగు - ధ
నుస్సును- ఆకర్షణమును జేస్తునుండెడి - పక్వంబైన- బింబఫల
ముజోప్పునయుండెడి - అధరముగల బ్రహ్మాదులుండు మదులగు
వారిచే - జేయబడుతునుండెడి భజనయొక్క- ప్రారంభముగల-
నామనస్సుయందునర్తనజేస్తుంనుండెడి - అంబాదెవియను- నేను
భావనజేస్తున్నాను. ... ... *

రంగాధిదేవతాప్రార్థన

శ్లో॥ నఖచితశశిరేఖానమ్రమందారశాఖా మణిముకురకపోలా
మంజుళానేకలీలా ॥ కరధృతశుభవీణా కామరక్షాప్రవీణా కలయ
తుమణిసీవి కాపిరంగాధిదేవీ॥ ... ... *

టీ॥ నఖంబులచే- జయింపబడ్డ- చంద్రరేఖగల- నమ్రులగుభక్తు
లకు- మందారశాఖాప్రాయురాలగు - మణిమకురంబు వంటి- క
పోలంబుగల- మనోహరంబులగు- యనేకవిలాసంబుగల- హస్తం
బులచే- ధరింపబడిన- శుభకరంబైనవీణగల- భక్తులయొక్క- యభీ
ష్టంబును- యిచ్చేడి- యందు- సమర్థురాలగుమణిఖచితంబైన - కటి
వలయంబుగల- వాగ్విషయంబుగాకయుండెడి-రంగాధిదేవతయు-
నాకుయభీష్టంబును- యివ్వవలెనని తాత్పర్యము. *

శ్లో॥ భరతకులభాగ్యకలికేభావరసానందభూషితాపాంగే ।
జగదేకమోహనకరేజయజయరంగాధిదేవతేదేవీ॥ *

టీ॥ భరతకులంబునకు- భాగ్యకళికాప్రాయురాలగు- భావర
సయానందములుచే- యలంకరింపబడ్డ- కటాక్షంబుగల- జగంబుల
యందు- జనైకమోహనంబును - జేయుచున్నండెడి- యోరంగా
ధి- దేవతా- సర్వోత్కృష్టురాలైయుండు- ... *

నాట్యోత్పత్తిలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఋగ్యజుస్సామవెదేభ్యో వేదాచ్చాథర్వణాత్క్రమాత్ ।

వాద్యంచాభినయంగీతంరసాంస్సంగృహ్యాపద్మభూః॥
వ్యరీరచచ్ఛాస్త్రమిదం ధర్మకామార్థమోక్షదం। యుక్తిప్ర
గల్భసౌభాగ్య వైదగ్ధ్యానాంప్రవర్ధనం॥
ఔదార్యస్థైర్యధైర్యాణాం విలాసస్యచకారణం। దుఃఖా
ర్తిశోకనిర్వేద ఖేదవిచ్ఛేదసాధనం॥
అపిబ్రహ్మపరానందాదిదమప్యధికంభవేత్। నకించిద్వర్త్య
తేలోకే దృశ్య శ్రావ్యమతఃపరం॥

టీ॥ పూర్వమునందు - బ్రహ్మదేవుండు - ఋగ్యజుస్సామవేదములవల్ల- అధర్వణవేదమువల్లను- క్రమమున- ఋగ్వేదంబువల్ల- వాద్యమును- యజుర్వేదంబువల్ల- అభినయమును- సామవేదంబువల్ల- గానమును- అధర్వణవేదంబువల్ల - శృంగారాదిరసంబులను- యీరీతున- సంగ్రహించ్చి- లోకోపకారార్థమొనర్చను - యీశాస్త్రము- ధర్మకామార్థమోక్షప్రదంబుగాక - యుక్తియు- ప్రౌఢిమ- సుభగత్వము- వైదగ్ధ్యము - వీట్లకు- వృద్ధికరంబైయుండును - మరియు- దఃఖము- మనోవ్యథా- శోకము- నిర్వేదము - ఖేదము- వీట్లకుపరిహారకంబైయుండును- గనుక- బ్రహ్మానందముగంటే- యీశాస్త్రంబు- యధికంబైన-యానందకరంబైయుండును- దీనిగంటే- లోకంబులయందు- జూచుటకు- వినుటకు- యోగ్యంబైనది- యేవిలేదనితాత్పర్యము. ... ... *

యీశాస్త్రప్రతిపాదితంబైననాట్యభేదలక్షణమ్.

శ్లో॥ నాట్యంనృత్తంనృత్యమితి మునిభిఃపరికీర్తితం॥

టీ॥ నాట్యమనియు - నృత్తమనియు నృత్యమనియు- నారదాదిఋషులచే-నాట్యశాస్త్రముయని-త్రివిధంబుగాజెప్పబడియున్నది.

శ్లో॥ నాట్యంతన్నాటకేష్వేవ యోజ్యంపూర్వకథాయుతం॥

టీ॥ నాట్యమనగా - నాటకాదులయందు- పూర్వమందుజెప్పబడిన- కథతో- గూడియుండేది- నాట్యమనబడును.

శ్లో॥ రసభావవిహీనంతు నృత్తమిత్యభిధీయతే॥

టీ॥ రసభావంబులచే-రహితం - తాళలయానుగుణ్యమైనది-నృత్తమనబడును- ... ...

శ్లో॥ రసభావవ్యంజకాదియుతంనృత్యమితీర్యతే॥

టీ॥ రసము భావము- వీట్లవ్యంజకాదులచే- యుక్తంబైనది- నృత్యమనబడును- .. .. *

శ్లో॥ ఏతత్త్రియంద్విధాభిన్నంలాస్యంతాండవసంజ్ఞికం।

టీ॥ పూర్వంజెప్పబడిన-నాట్యనృత్తనృత్యములు-మూడును- పిమ్మట- లాస్యమనియు-తాండవమనియు - రెండువిధములగావిభజింపబడియుండును- ... ... *

శ్లో॥ సుకుమారంతుతల్లాస్యముద్ధాన్తంతాండవంవిదుః॥

టీ॥ కూస్చండి- సుకుమారమగునట్టు-రసభావంబులను- యభినయించినది-లాస్యమనబడును- నిలువబడిరసభావంబులను - యభినయించినది-తాండవంబనబడును-

శ్లో॥ ద్రష్టవ్యేనాట్యనృత్యేచసర్వకాలేపిశేవతః॥

టీ॥ నాట్యనృత్యముల- రెండును- సమస్తకాలంబుల యందు- జూచుటకుయోగ్యంబులైయుండును. ... ... *

శ్లో॥ నృత్తంతత్రనరేంద్రాణామభిషేకేమహోత్సవే।
యాత్రాయాందేవయాత్రాయాంవివాహేప్రియసంగమే॥
నగరాణామగారాణాంప్రవేశేపుత్రజన్మని।
శుభార్థిభిఃప్రయోక్తవ్యంమాంగల్యంసర్వకర్మసు॥

టీ॥ పూర్వోక్తంబులైన. నాట్యనృత్య- నృత్తంబులయందు-నృత్తము- రాజులయొక్క- పట్టాభిషేకసమయములయందును- వివాహంబుమొదలైన- యుత్సవకాలంబులయందును- దేవయాత్రలయం

దును- మిత్రలుగూడినసమయమందును-పట్టణప్రవేశకాలంబులందును-నూతనగృహప్రవేశకాలములందును పుత్రజననకాలమందును-శుభేచ్ఛగలవారిచే- మాంగల్యప్రదంబగు- నృత్తము-ప్రయోగించుటకు-యోగ్యంబని-చెప్పబడియున్నది-

యీనాట్యవేదంబు-భూలోకమునకువచ్చినక్రమము-

శ్లో॥ నాట్యంనృత్తంచనర్తంచత్రిధైవోదితనర్తనం॥
నాట్యవేదందదౌపూర్వంభరతాయచతుర్ముఖః॥
తతశ్చభరతస్సార్ధంగంధర్వాప్సరసాంగణైః।
నాట్యంనృత్యంతథానృత్తమగ్రేశంభోఃప్రయుక్తవాన్॥
ప్రయోగంమృదుతత్స్మృత్వాస్వప్రయుక్తంతతోహరః॥
తండునాచగణాగ్రణ్యాభరతాయవ్యదీదిశత్।
ఋష్వాతుతాండవంతండోమర్త్యేభ్యోమునయోవదన్
పార్వత్యాత్వనుశిష్టాచలాస్యంబాణాత్మజాఉషా॥
తయాద్వారవతీగోప్యస్తాభిస్సౌరాష్ట్రయోషితః।
తాభిస్తుశిక్షితానార్యో నానాజనపదాశ్రితాః॥
ఏవంపరంపరాప్రాప్తమేతల్లోకేప్రతిష్ఠితం॥

టీ॥ నర్తనరూపకంబయిన - నాట్యవేదము నాట్యమనియు-నృత్యమనియు-నృత్తమనియు- మూడువిధంబులుగా- బుట్టుచున్నది. యని- అదెట్లనిన- ఆచార్యభరతులుకొరకు - బ్రహ్మదేవుండు- బ్రహ్మానందముకంటె- యధికంబైన-యానందమును- యిచ్చెడువంటిది-గనుక-నుపదేశించెను- నంతరంబు- భరతాచార్యుండు- గంధర్వులు- యప్సరస్సులు-వీరులసమూహంబుతోడ - యీనాట్య-నృత్య-నృత్తములు -పరమేశ్వరునియొక్క - పురోభాగంబునందు- ప్రకమించెను - నంతరంబుపరమేశ్వరుండు - యీనాట్యవేదంబును- ప్రయోగమునజే-మృదువైనదియని- స్మరించి- చ

కముగా ప్రయోగింపబడియున్నదియని- తండుదోడగణాగ్రణ్యుండగు-ఆచార్యభరతునికొరకు.యీనాట్యవేదరహస్యంబులను-యుపదేశించెను - నంతరంమునులు- ఋషులు- గణాధ్యక్షుండగు-తండువల్ల యీతాండవంబును-దెలిసి-మానవులుగొరకు- యుపదేశించిరి-యీరీతున-పార్వతీ- దేవిచేతను - లాస్యమునగురించి బాణాసురిపుత్రిమైన - ఉషాదేవి- శిక్షింపబడునుయని - తాత్పర్యము- యీఉషాదేవిచేత- ద్వారవతీగోపికాస్త్రీలు-శిక్షింపబడిరి- యీగోపికాస్త్రీలుచే-సౌరాష్ట్రదేశీయ స్త్రీలు-శిక్షింపబడిరి-వీరులచే- నానాదేశంబులయందుండెడి-స్త్రీలుశిక్షింతురైరి- యీరీతున-పరంపరలుచే- యీమర్త్యలోకంబునందు - యీనాట్యవేదము-ప్రతిష్ఠితంబై యుండును- ... ... ❀

అథనాట్యభేదాః.

శ్లో॥శుద్ధదేశీబహుచరిత్రివిధంపరికీర్తితమ్।
శుద్ధంమార్గంశుభంప్రోక్తందేశీలోకానురంజినీ॥
బహుచారీవిధంనృత్తంభాగ్యనాశకమీరితం॥
బహుచారీవిధంతేషు దూరతఃపరివర్జయేత్॥

టీ॥ నృత్తంబు- శుద్ధం-దేశీ-బహుచరీ- యని- మూడువిధంబులు_ గలిగినదైయుండును-వీట్లయందు-శుద్ధమార్గంబనెడి- నృత్తము-శుభకరంబని-జెప్పబడియున్నది- దేశీమార్గంబనెడి - నృత్తము- జనులకు- అనురంజనకరంబని జెప్పబడియున్నది - బహుచారీవిధంబైననృత్తము-భాగ్యనాశకరంబని- జెప్పబడియున్నది-గనుక ఈబహుచారీయనెడినృత్తము- దూరంబుగావర్జింపవలయు-

శ్లో॥ రాజాస్థానేసభాస్థానేదేవాగారేయథాక్రమం।
బాహ్యాభ్యంతరంనాట్యంశుభదంశాస్త్రసమ్మతం॥
శుద్ధదేశీవిధంనాట్యంద్వివిధంమంగళప్రదం।

ఏవంనృత్తంమహాశ్రేష్టంసర్వకామార్థసిద్ధిదం।
భుక్తిముక్తిప్రదంన్వాణాంనృత్తోత్సవమిదంజగుః॥

టీ॥ శుద్ధం. దేశీయని-ద్వివిధంబైన- నాట్యము-రాజాస్థానంబునందు- సభాస్థానంబునందు- దేవాగారంబునందు- బాహ్యాభ్యంతరాలయందు- క్రమంబుగా-జనులకు-మంగళప్రదమనియును-సమస్తయిష్టార్థసిద్ధినిచ్చునదనియును- భుక్తిముక్తిప్రదమనియును- శాస్త్రసమ్మతంబైనదియును-దెలిసి ఈ నాట్యంబును- విద్వాంసులు-మహాశ్రేష్ఠంబైన-నృత్తోత్సవమని- చెప్పుదురు- *

అథచతుర్వింశతినాట్యభేదాః

శ్లో॥ శృంగారనాట్యముగ్రంచభృంగనాట్యంచచిత్రకం॥
నారినాట్యంచచాళీయంశుద్ధనాట్యంచసంశ్రుతమ్।
హస్తచాళీయనాట్యంచమార్గనాట్యంచసమ్మతం॥
అంగహారాఖ్యనాట్యంచపాదచారీచపార్శ్వకం॥
ముఖచాళీయనాట్యంచలవణినాట్యమీరితం।
దేశీనాట్యంఫేరణీచలీలానాట్యంతతఃపరం॥
తాండాళికంచసంధిశ్చప్రాంతనృత్యంప్రకాశ్యతే।
భూచారినాట్యమావృత్తంవిద్యుభ్రమరనాట్యకం॥
పుష్పాంజలిస్తునాట్యంచచతుర్వింశతినాట్యకం॥
యిత్యాదినాట్యభేదాశ్చభరతజ్ఞైరుదాహృతాః॥

టీ॥ శృంగారనాట్యమనియు- వుగ్రనాట్యమనియు - భృంగినాట్యమనియు- చిత్రనాట్యమనియు - చారినాట్యమనియు - చాళీయనాట్యమనియు- శుద్ధనాట్యమనియు - హస్తచాళీనాట్యమనియు-మార్గనాట్యమనియు- అంగహారనాట్యమనియు-పాదచారీనాట్యమనియు- పార్శ్వకనాట్యకమనియు - ముఖచాళీయనాట్యమనియు - లవణినాట్యమనియు - దేశీనాట్యమనియు-

ఫేరణీనాట్యమనియు- లీలానాట్యమనియు - తాండాళికనాట్యమనియు. సంధినాట్యమనియు- ప్రాంతనాట్యమనియు-భూచారినాట్యమనియు- ఆవృత్తనాట్యమనియు- విద్యుభ్రమరినాట్యమనియు - పుష్పాంజలినాట్యమనియు- యీరీతున నాట్యము- ౨౪ - యిరువైనాల్గు విధంబులవలనైయుండును- యీనాట్యభేదంబులు - భరతశాస్త్రజ్ఞులచేత చెప్పబడియుండును యీనాట్యకర్తలగు - సదాశివాది- ౩౬- ముప్పైయారు గంధకర్తల- నామంబులు - యీగ్రంధాదియందు చెప్పబడియుండును- ... *

రంగమంటపలక్షణమ్

శ్లో॥ సమస్తరాజ్యఉత్తాగారీకృష్ణాచయాభవేత్।
భూమిస్త్రత్రచకర్తవ్యాఃకారిభిఃనాట్యమంటపః॥
అస్థికీలకపాలానితృణగుల్మానిశోధయేత్॥
శ్రేణ్యుత్తరాణిసౌమ్యంచవిశాఖాపిచరేవతీ॥
హస్తతిష్యానురాధాచప్రశస్తానాట్యకర్మణి।
పరితశ్చతుర్రశ్రాస్యభిత్తయోగృహాసర్మితాః॥
సుధాసంస్యవలేపశ్చవిస్తారోభ్రయసంయుతః॥

టీ॥ సమస్తరాజ్యమునందు- భూమియు - కృష్ణశుక్రవర్ణము గలదై- యిట్టియుండునో-యాభూమియందు అస్థులు-కంటకంబులు-కపాలంబులు-తృణగుల్మంబులు - లేనట్లుశోధించి - ఉత్తర- ఉత్తరాషాఢ- ఉత్తరాభాద్ర- మృగశిర- రేవతి- హస్త - పుష్యమి - అనోరాధ- యసెడి- నాట్యకర్మప్రశస్తంబులగు- నక్షత్రంబులయందు- నాల్గుమూలలు- గలుగనట్లు- రంగమంటపనిర్మాణంగోరకుభిత్తులును- విస్తరింపజేసి- సున్నము జేతను - సంధులయందు - లేపనముగలిగినదిగాను- విస్తారము-వున్నత్తంబు - వీట్లదోడ-సంయుక్తంబైన- నాట్యమంటపము- జేయుయోగ్యము- ...

శ్లో॥ రమ్యంకుసుమసంకీర్ణంస్వర్ణరత్నవిభూషితం।
చిత్రోజ్జ్వలవితానాఢ్యంనీపికాశతశోభితం॥
పశ్చిమద్వారరహితంకర్పూరాగరుధూపితమ్।
ఏవంవిధగుణైర్యుక్తంమంటపంనృత్తదర్శనే॥

టీ॥ నృత్తదర్శనకాలంబునందు- యీరంగమంటపము-రమ్యంబై- పుష్పంబులచే-సంకీర్ణంబై-ద్రవ్యరత్నంబులచేభూషితంబై- చిత్రంబగునట్టు- ప్రకాశిస్తునుండెడి - మేలుకట్టుచే - శ్రేష్ఠంబై- దీపికాశతంబుచే- శోభితంబై - పశ్చిమద్వారరహితంబై-కర్పూరాగరుధూమధూపితంబై- యేవంవిధంబులైన- గుణములచే- యుక్తంబై - యుండవలయు - ... ...

రంగస్థలమనగ

శ్లో॥యత్రమేళనసంప్రాప్తిస్తద్రంగస్థానముచ్యతే॥

టీ॥ యచ్చట- సభానాయక- రాజపుత్ర- మంత్రి- సభాసద- విద్వజ్జనంబులు- మరియు- వేత్రధారి. సతాళ్వత్రమృదంగధారి- మదులగు- నాట్యోపాంగజనులు- మదులైన వారులయొక్క-సమ్మేళనము గలిగియుండునో- యది రంగస్థానంబనబడును-

సభానాయకలక్షణమ్-

శ్లో॥ శ్రీమాన్ధీమాన్వివేకీవితరణనిపుణోగానవిద్యాప్రవీణస్సర్వజ్ఞః కీర్తిశాలీసరసగుణయుతోహావభావే
ష్వభిజ్ఞః। మాత్సర్యాద్యైర్విహీనఃప్రకృతిహితసదాచారశీలోదయాళుర్ధీరోదాత్తఃకళావాన్న
[illegible]

[illegible]

సరసగుణంబులచే- గూడినవాడును- హావభావాదులయందు - తెలిసినవాడును- మాత్సర్యద్వేషంబులచే- రహితుండగువాడును- ప్రకృతిహితంబయిన- సదాచారశీలుండగు - దయావంతుండగు - ధీరోదాత్తుండగు- విద్యాకంతుండగు-రాజనీతులయందు- చతురుండగు- వాడుయెవ్వండోయతడుసభానాయకుండనబడును,

శ్లో॥ శృంగారరససంయుక్తః పాత్రాపాత్రవిశేషవిత్।
శ్రీమాన్గుణలవాంశ్చాపిగ్రాహకఃకౌతుకీరతః॥
వాగ్మీనిమత్సరోధీరఃసద్ధర్మనిపుణస్సుధీః।
గంభీరభావఃకుశలస్సకలాసుకలాస్వపి॥
సమస్తశాస్త్రవిజ్ఞానసంపన్నఃకీర్తిలోలుపః॥
ప్రియవాక్పరచిత్తజ్ఞస్సూర్యత్రయవిశేషవిత్।
స్వాధీనపరివారశ్చభావజ్ఞోరసనిర్భరః।
సత్యవాదీదకుశలఃప్రసన్నవదనాంబుజః।
స్త్రీప్రేమారసజ్ఞశ్చకరుణావరుణాలయః॥
ధర్మిష్ఠఃపాపరహితోవిద్వద్బంధుస్సభాపతిః॥

టీ॥ శృంగారరసంబుచే- యుక్తుండగు - పాత్రాపాత్రంబులయొక్క- విశేషంబుతెలసినవాడగు- ఐశ్వర్యవంతుడగు - సద్గుణములయొక్క- లేశంబునను- గ్రహించువాడగు-కౌతుకంబునందు- యాసక్తువాడగు- వాచాలకుండగు- మాత్సర్యరహితుండగు- ధీరుండగు- సద్ధర్మంబులయందు-సమర్థుండగు- బుద్ధిశాలియగు, గంభీరంబయిన- మనస్సుగలవాడగు- సకలవిద్యలయందు- కుశలుండగు- [illegible]

[illegible]

[illegible]

యిన-పరివారజనంబుగలవాడగు- భావంబును-దెలిసినవాడగు-రసంబులచే - పరిపూర్ణంబయినవాడగు-సత్యంబయినవాక్కు-గలవాడగు- సమర్థుండగు-ప్రసన్నంబయిన-వదనకమలంబుగలవాడగు-స్థిరంబయినప్రేమగలవాడగు-శృంగారాదినవరసంబులను-దెలిసినవాడగు-కరుణారసంబునకు-సముద్రప్రాయుండగు - ధార్మికుండగు-పాపంబులచే-రహితుండగు-విద్వజ్జనులకు బంధువగువాడు- సభాపతియనబడును. ... ... *

మంత్రిలక్షణమ్

శ్లో॥ ఏకాంతే స్థిరభాషిణో గుణపరాః శ్రీమద్యశో లంపటా భావ
జ్ఞా గుణదోషభేదనిపుణాః శృంగారలీలారతాః। మధ్యస్థా
నయకోవిదస్సహృదయాస్సత్పండితా భాంతి తే భాషాభేద
విచక్షణాస్సుకవయో యేవ ప్రభూర్మంత్రిణః॥

టీ॥ స్థిరంబులైన - భాషలుగలవారలగు - సుగుణంబులయందాసక్తులగు- సత్కీర్తియందు- యాసక్తులగు - భావంబులను-దెలిసినవారలగుగుణదోషంబులయొక్క-భేదంబులను దెలిసినవారలగు- శృంగారలీలలయందాసక్తులగు. వ్యవహారాదులయందు మధ్యస్థులగు. రాజనీతులను. దెలిసినవారలగు- సహృదయులగు-సత్పండితులగు-భాషాభేదంబులయందు- విద్వాంసులగు - సత్కవులగు- యేమంత్రులు. ప్రభుసాన్నిధ్యమందు - ప్రకాశిస్తునుందురో- యామంత్రులు-వృద్ధిఁబొందుదురు- ... *

సభామేళనేతదుపవేశలక్షణమ్-

శ్లో॥ నృపతిః ప్రాఙ్ముఖస్తత్రోపవిశేత్ వరాసనే।
రాజపుత్రో వ[illegible]మాత్యో వరమండలికాదయః॥
అస్యాపి దక్షిణే పార్శ్వే నివిశేయుర్మహీపతేః।
[illegible]

వామపార్శ్వే నిషణ్ణాస్స్యుః విలాసిన్యస్తు పశ్చిమే।
తిష్ఠేత్పురతో వేత్రీ వినయేనాతి దూరతః॥

టీ॥ యా రంగమంటపమునందు-సభానాయకుండైన రాజు శ్రేష్ఠంబైన- సింహాసనమందు ప్రాఙ్ముఖుండై - కూర్చుండుకోవలయు- రాజపుత్రుండు- మంత్రియు- యితరదేశస్థులైన రాజులు-తదితరజనులు- యా రాజుకు-దక్షిణభాగంబున- కూర్చుండుకొనియుండవలయు. స్తుతిపాఠకులు- మాగధులు- సూతలు - కవీశ్వరులు-నటులు- నర్తకులు - యా రాజుయొక్క-వామపార్శ్వంబునందు- కూర్చుండుకొనియుండవలయు- విలాసినీజనులు. పశ్చిమభాగమునందు-కూర్చుండుకొనియుండవలయు, వేత్రధారియు- వినయముచే. పురోభాగంబునసమీపంబునందు-నిలచినవారైయుండవలయు-

సభాలక్షణమ్-

శ్లో॥ యా హంసీవ పదక్రమేణ చతురా యా స్వర్ధునీవా
మలా నిత్యం విష్ణుపదే రతా కమలినీవాసన్నహంసావలిః॥
యా రాకా రజనీవ చాఖిలకలాపూర్ణా ద్విజేంద్రాశ్రి
తా వాణీవ చ్చతురాననప్రముదితా సైషా సభా రాజతే॥

టీ॥ పాదవిన్యాసంబులచే-చతురంబైన- హంసజొప్పున-వేదంబులయొక్క-పదక్రమంబులచే- చతురంబైనది- యదియు- నిర్మలంబైన-సర్వకాలంబులయందు. విష్ణువుయొక్క-పాదంబునందు-యాసక్తంబైన- స్వర్గముజొప్పున-నిర్మలంబైనదియు - విష్ణువుయొక్క-పాదంబునందు-యాసక్తంబయినది-యదియో-సమీపవర్తియగు- హంసంబులయొక్క-సమూహంబుగల- కమలలతాజొప్పున- సమీపవర్తియగు-పరమహంసులయొక్క - సమూహంబుగలది-యదియో-సమస్తంబులైన-[illegible]లచే- సంపూర్ణుండగు-
[illegible]

నమస్తంబులైన-చతుష్షష్టివిద్యలుకే-సంపూర్ణులగు - బ్రాహ్మణులచే-యాశ్రయించియుండేది-యదియో- బ్రహ్మదేవునిచే సంతోషింపబడ్డ- సరస్వతీదేవిచూపున-నాల్గుముఖములచే - సంతోషపెట్టబడినది-యదియో-యాయీసభా-ప్రకాశిస్తుంనది- *

సామాజికలక్షణమ్

శ్లో॥ మహాకులసముద్భూతాస్సర్వశాస్త్రవిశారదాః।
సంగీతజ్ఞావిశేషేణరసికావిజితేంద్రియాః॥ అమత్స
రాస్స్వామిభక్తాస్సభ్యాఏవంవిధామతాః॥

టీ॥ సభయందు-చేరి-యుండేడిజనులు-సత్కులమందు-బుట్టినవారుయును- సమస్తశాస్త్రంబులయందు - విశేషంబుగా-దెలిసినవారులు సంగీతమును- దెలిసినవారులు_ విశేషముగా-రసికులగు-వారులు. యింద్రియనిగ్రహంబుజేసినవారులు - మాత్సర్యంబుజేకహితులగువారులు-స్వామియందుభక్తికలిగియుండువారులు- యీరీతున-యుండవలయు- ... ... *

బృందలక్షణమ్

శ్లో॥ ప్రవిశేదథసంగోర్వ్యాంసాంప్రదాయకబృందకమ్।
గాతృవాదకసంఘాతంబృందమిత్యభిధీయ్యతే॥
చత్వారోముఖ్యగాతారఃద్విగుణాస్సమగాయకాః॥
గాయంత్యోష్టౌచసంప్రోక్తాస్తాళధారిచతుష్టయం॥
మార్దళికాశ్చచత్వారోవంశకానాంచతుష్టయం॥
ఏవంచోత్తమబృందంస్యాత్తదర్ధేనత్వమధ్యమం॥
మధ్యమంస్యాత్తదర్ధేనతదర్ధేనకనిష్ఠితం॥

టీ॥ నంతరమందు-రంగస్థలభూమినీ-సాంప్రదాయకంబయినబృందము ప్రవేశించవలయు- సాంప్రదాయక-బృందమనగా- గానము-జేశేవారులు-వాద్యవాదనమును- చేశేవారులు - వీరులయొకటి-సక్తి.

సమూహంబు- బృందకమనబడును- ... *

యీబృందంబునందు- ౪- నలుగురుముఖ్యగాయకులు - తద్విగుణం- ౮- సమగాయకులు- ౮- గానముజేశేస్త్రీలు-౪- నలుగురు - తాళధారులు- ౪- నలుగురు- మృదంగవాద్యకులు-౪- వంశవాద్యకులు- యిట్లయుండేడి- బృందము- యుత్తమబృందకమగును - గనుక- యీయుత్తమబృందకముఅతిప్రయత్నమువల్ల- జేర్చుకోవలయు-

పంచవాద్యలక్షణమ్

శ్లో॥ నఖజావాయుజాశ్చర్మలోహశారీరజాస్తథా॥
వీణాదయస్తునఖజాఃవంశాద్యావాయుజాస్తథా॥
చర్మజాశ్చమృదంగాద్యాలోహజాలోహనిర్మితాః॥
శారీరజాఃగీతాసవాద్యంపంచవిధంజగుః॥

టీ॥ నఖజాలుయనియు- వాయుజాలుయనియు-చర్మజాలుయనియు- లోహజాలుయనియు- శారీరజాలుయనియు - వాద్యంబులుపంచవిధంబులుగాయుండును-యివియేవియనగా- వీణా- తంబూరీ- కిన్నరీ- దండీ. రబాబు కామాక్షీ-సారంగము- యివి-నఖజవాద్యాలనబడును- మురళీ- నాగస్వరము- దేవసరము-శంఖము- ముఖవీణా- ఉపాంగము- మొదలైనవి- వాయుజాలనబడును- మృదంగము- భేరీ- ఢక్కా- ఢమణీ- తమట-యివిమొదలైనవి - చర్మజాలనబడును- లోహతాళంబులు-మొదలైనవి-లోహజాలనబడుగుగీతాదులు- శారీరజాలనబడును- యీరీతున- వాద్యముపంచవిధంబయియుండును-

సంగీతలక్షణమ్.

శ్లో॥ గీతంవాద్యంచనృత్తంచత్రయంసంగీతముచ్యతే॥
శుద్ధందేశీతిచద్వేధాతత్రమార్గస్సఉచ్యతే॥
యోమార్గస్తువిరించాద్యైఃప్రయుక్తోభరతాదిభిః॥
దేవస్యపురతశ్శంభోస్సశుద్ధఃపరికీర్తితః।

తద్దేశీయజనానాంతుమనసో యత్ర రంజనం।
గానంచ వాదనం నృత్తం తద్దేశీత్యభిధీయతే॥

టీ॥ గీతము- వాద్యము- నృత్తము- యీ 3 న్ను సంగీతంబని చెప్పబడును- సంగీతమందు- శుద్ధము- దేశీ యని-మార్గము- రెండు ప్రకారంబులుగా జెప్పబడి యుండును- బ్రహ్మదేవుండు మొదలైన వారలచే- భరతాదులచే- పరమేశ్వరుని యొక్క- పురోభాగంబునందు- ప్రయోగింపబడి యుండునో- యది శుద్ధమార్గంబనియు- యావమార్గంబునందు- గానము-వాద్యము- నృత్తము- యివి 3 న్ను దేశీయజనుల యొక్క- మనస్సుకు- రంజకమగునట్టుగా- యుండునో- యది- దేశీమార్గంబనియు- చెప్పబడియుండును.

గాయకలక్షణమ్.

శ్లో॥ వివిధాలాపచతురో గ్రహమోక్షే చ శిక్షితః।
స్థానత్రయ విశేషజ్ఞో గంభీర మధురధ్వనిః।
నానారాగ విశేషజ్ఞస్తాళభేద ప్రయోగవిత్।
వశీజితశ్రమోరక్తః కంఠస్వరవిధానవిత్॥
పునఃపునశ్చ రాజ్ఞస్తు ప్రౌఢచిత్తోపరంజకః।
శిక్షితస్సదుపాధ్యాయాత్స్వరసప్తకభేదవిత్।
అకాకుర్విభావజ్ఞః గాయకః పరికీర్తితః॥

టీ॥ నానావిధంబులైన - యాలాపంబులయందు- సమర్థుండగు- స్వరగ్రహమోక్షంబులయందు- శిక్షితుండగు- మంద్రమధ్యమతారకంబులయందు- విశేషజ్ఞాతయగు- గంభీరంబయిన- మధురస్వరంబుగలవాడగు- అనేకరాగవిశేషంబులు-దెలిసినవాడగు- తాళభేదప్రయోగంబులును దెలిసినవాడగు - పరాధీనుడుగాక యుండువాడు- జితశ్రమగలవాడగు- సంగీతానురక్తుండగు - కంఠసంబంధంబులైన- స్వరములయొక్క- క్రియ దెలిసినవాడగు - మాటికి

మాటికి - రాజుయొక్క- ప్రౌఢంబయిన చిత్తమునకు - ఉపరంజకుండగు దెలిసిన ఉపాధ్యాయుల వల్ల శిక్షితుండగు సప్తస్వరములయొక్క- భేదంబులు దెలిసిన వాడగు శోకభీత్యాదులచే బుట్టిన ధ్వని వికారంబులేనివాడగు - యీగుణంబులు దోడగూడియుండువాడు గాయకుడని జెప్పబడును-

ఆలాపచారికాలక్షమ్

శ్లో॥ కరోతి స్వేష్టరాగేణ శుష్కాలాపం తు గాయకః।
నర్తకీనృత్తకాలే తు సా ప్రోక్తాలాపచారికా॥

టీ॥ నర్తకియొక్క నృత్తకాలంబునందు- గాయకుండు - తనకిష్టంబైన- రాగముచేత-శుష్కాలాపమును- జేస్తునాడో - యాశుష్కాలాపరూపకంబైన- గీతి- ఆలాపచారికాయనబడును,

మృదంగలక్షణమ్-

శ్లో॥ పురా మురాసురం హత్వా భగవాన్భక్తవత్సలః।
తత్కళేబరమాదాయ మర్దళం కృతవాన్విభుః॥

టీ॥ పూర్వమునందు సమర్థుండైన- భక్తులయందు వాత్సల్యంబుగల- భగవంతుడైన నారాయణమూర్తి- మురాసురుని సంహరించి యతని దేహమును-స్వీకరించి మర్దళమును జేసెను.

శ్లో॥ రక్తచందనపిండేన ఖాదిరస్యాథవా పునః।
నిర్దోషేణాన్యజేనాపి కారయేన్మర్దళం సుధీః॥
అష్టచత్వారింశదాహురంగుళాని ప్రమాణకమ్।
చతుర్దశతు వామాస్యే దక్షిణే తు త్రయోదశ॥
మధ్యే ద్వాంగుళ్యూనమితం కుర్యాద్వృత్తం తు మర్దళం।
తన్మధ్యే కోటరం వృత్తం రంధ్రాకారేణ కారయేత్॥
చర్మత్రయయుతే చ క్రేణైకృత్వా తు తతః పరం।
ఏకస్య మధ్యమే భాగే ఛేదయేద్వాదశాంగుళం॥

తత్పృక్రందయోర్వాదనద్వయవర్త్మ క్రావక్రరూపిణా॥
చక్రాంతరేణ చక్రత్రయాభ్యాం నేత్రస్య ద్వాత్రింశకం॥
తద్వారా స్యూతి నేత్ర క్రమస్యాస్య ద్వ్యంతి తు
ద్వాదశాంగుళమాత్రం తు మధ్యే దృఢ వర్తులాకృతిః
ఛేదయిత్వా తు మధ్యే చక్రాకారేణ చర్మణా
తద్దక్షిణాస్యే నిక్షిప్య చక్రబంధం ప్రకల్పయేత్
ద్వ్యంగుళప్రమాణేనాథవా తు ధారాస్యేన చర్మణా
చక్రస్య నేత్రద్వయం గుంఫ్యా నేత్రే తు క్రమతః
ఏకాంగుళప్రమాణేన తథాన్యేనాపి చర్మణా
చక్రగోమూత్రికాబంధాకారేణా వేష్టయేద్దృఢం॥
తస్మిన్నాదనిదానం యత్సంస్కారం ప్రకల్పయేత్॥
ఏతల్లక్షణసంయుక్తం నందికేశ్వరదైవతం॥
సతేన్మృత్తిర్గీతతాళంతు వాదయేత్తాళకోవిదః॥
టీ॥ రక్తచందనవృక్షముయొక్క - ఖండము చేతనుగాని- ఖాదిరి
వృక్షము యొక్క-ఖండము చేతనేగాని-అథవా; దోషరహితంబైన-
యితరవృక్షములయొక్క - ఖండము చేతనేగాని - బుద్ధిశాలియగు
నరుడు - మృదంగము జేయించవలయు-యదియట్లనిన - ౪౦ యం
గుళాలుపొడుగు- వామముఖమునందు - ౧౪ - యంగుళా
వెడల్పు- దక్షిణముఖమునందు - ౧౩ - యంగుళాలు వెడల్పు - యా
డమునకు- ౧- యంగుళప్రమాణం- అధికన్యూనముగా. మృదంగ
మధ్యభాగంబునందు - అర్ధాంగుళమున్నతముగా - వృత్తాకార
ముగునట్లు- మదనశాకృతిని జేయవలయు - యీమృదంగముకమధ్య
మునందు-వృత్తాకృతియగుతొ(రంధ్రా)కారముగా- చేయించవల
యును- చర్మపాత్రయుతంబైన- రెండుచక్రంబులును జేసి - వకచ
క్రము యొక్క మధ్యభాగంబునందు- ౧౨- యంగుళప్రమాణంచ్ఛే

దించి- యాచక్రమును- చక్రాకారంబైన - రెండువచర్మముదోడ
ను- చేర్చి- యీచక్రంబులయొక్క- అంత్యభాగములయందు-౩౨
నేత్రంబులును- గావించి-పూర్వమునందుసంస్కరింపబడిన-యా
చక్రమును- వామముఖమునందుయుంచి- యితరంబగు - చక్రము
యొక్క- మదటిది- కొనదియైన - చర్మములను - మధ్యభాగము
నందు- ౧౨- యంగుళప్రమాణము- వర్తులాకృతియగునట్లు- ఛే
దించి- మధ్యమునందుయుండెడి- చక్రాకారంబైన-చర్మముదో
డనుబోదిగి- యాచక్రమును- దక్షిణముఖమునందుయుంచి - యీచ
క్రద్వయబంధనమును- జేయువలయు- యాదియట్లనిన- రెండుయం
గుళప్రమాణంబుగల- యితరచర్మముచే- ౪- అవర్తులు-చక్రద్వ
యమునందు- యుండెడి-౩౨- నేత్రంబులయందు- క్రమముతప్ప
క- పృథక్‌గునట్లు- యగ్గనలయు- యకేప్రకారంబున - యితరం
బగు- ౧- యంగుళప్రమాణంబుగల- చర్మముచేత - యాచక్రద్వ
యమును- గోమూత్రికాబంధాకారముచేత - దృఢంబుగా- జుట్ట
వలయు- యీమృదంగంబునందు- సన్నాదమునకు - కారణంబయి
నది యేసంస్కారమో- యాసంస్కారమును-కల్పింపవలయు-
యనగాకరణిచేయవలయు- యీలక్షణంబుదోడ- యుక్తంబైయుం
డెడి- నందికేశ్వరదయితముగల మృదంగమును - తాళంబులను
జక్కగా తెలిసినవిద్వాంసుండుగీతమునందునృత్తమునందువాదన
మును జేయవలయు. పాత్రోత్పత్తిలక్షణమ్.

శ్లో॥ నేపథ్యం నర్తకీమాతా ప్రేతుకస్తుపితాప్రభుః।
పూర్ణం నవరసైర్భావైః పాత్రస్యాంగం క్రియోద్భవం॥

టీ॥ నేపథ్యంబు- నటకి- తల్లి- ప్రేతుకుండైన- ప్రభువు- తం
డ్రి- నవరసంబులనెడి- భావంబులు చేత-పాత్రయొక్క-యంగము-
క్రియచేతనుద్భవించియుండును. ... ... *

పాత్రశబ్దలక్షణమ్.

శ్లో॥ పకారాత్ పాదచారిత్వాత్ త్రకారాత్ త్రాణకృత్యతే।
రేఖాంగాగ ఇతిప్రోక్తః పాత్రశబ్దార్థకోవిదైః॥

టీ॥ పకారంబు- పాదచారియని- తకారము- త్రాణంబని- రేఖంబు- రాగంబని- యీమూడుచేరినది- పాత్రయనబడును. తత్పాత్రయగు- నటియొక్క- అంగాదులయందు-దేవతాలు నాట్యకాలమందు యాశ్రయించియుండే- క్రమము.

శ్లో॥ పాత్రస్యాంగేషు తిష్ఠంతి దేవతాస్సముపాశ్రితాః।
బ్రహ్మరంధ్రే స్థితో దేవః సదాశివ ఇతీరితః॥
లలాటే క్షేత్రపాలస్తు శాక్యః కట్యంతకే స్థితః।
మణిబంధే మహాదేవో పరమేశస్థితో మహాన్॥
కరస్థలే చలా లక్ష్మీ కరాగ్రేజయ పార్వతీ।
వక్షస్థలే హృషీకేశః స్తనయోర్మేరుమందరౌ॥
నాభౌతు దేవతా లక్ష్మీ జఘనే పృథివీ తథా।
ఊర్వోర్దేవస్సహస్రాక్షః జంఘయోః కమలాసనః॥
జాన్వోశ్చ దేవతా వాయుః దృష్ట్యోశ్చైవ వరాహసుతః।
ఉభయోః పాదయోరేతౌ చంద్రసూర్యౌ ప్రకీర్తితౌ॥

టీ॥ పాత్రయొక్క యంగంబులయందు - దేవతలు - యాశ్రయించి- నటనకాలమందుయుందురు - అదియెట్లనిన- బ్రహ్మరంధ్రంబునందు- పరమేశ్వరుండగు - సదాశివుండు - లలాటమునందు- క్షేత్రపాలకుడు- కటిమధ్యమునందు- బుద్ధదేవుండు-మణికట్టుయందు- మహాదేవుండగు- పరమేశ్వరుడు- కరతలంబునందు- ఐశ్వర్యలక్ష్మియు- కరాగ్రంబునందు- పార్వతియు - వక్షస్థలమునందు- హృషీకేశుండు- స్తనంబులయందు- మేరుమందరములు-నాభియందు- లక్ష్మీదేవియు - జఘనంబునందు - భూదేవియు- ఊరులయందు -

ఇంద్రుడు- జంఘంబునందు బ్రహ్మదేవుడు- జానూలుయందు- వాయుదేవుండు- దృష్టులయందు- మన్మథుండు - వుభయపాదంబులయందు- చంద్రసూర్యులు- యీవొప్పన - నటియంగంబులయందు- నాట్యకాలమందు- వాసముచేసుకొనుందురుగనుక- నటీ సకలదేవతాస్వరూపరాలంబైయుండును. ... ... *

శ్లో॥ తన్వీరూపవతీ శ్యామా పీనోన్నతపయోధరా।
ప్రగల్భా సరసా కాంతా కుశలా గ్రహమోక్షయోః॥
చారతాళలయాభిజ్ఞా మండలస్థానపండితా।
హస్తాంగస్థాననిపుణా కరణేషు విలాసినీ॥
విశాలలోచనా గీతవాద్యతాళానువర్తినీ।
పరార్థభూషాసంపన్నా ప్రసన్నముఖపంకజా॥
నాతిస్థూలా నాతికృశా నాత్యుచ్చా నాతివామనా।
ఏవం గుణవిధోపేతా నర్తకీ సముదాహృతా॥

టీ॥ సూక్ష్మాంగియైనదియు- సౌందర్యవంతురాలగు | యవ్వనవత్స్థరాలగు - కలిసిన- వున్నతంబైన-పాలిండ్లుగలిగినదియు- ప్రౌఢరాలగు- రసికురాలగు- యితరులయొక్క-మనుస్సును - అపహరించేదియగు- స్వగ్రహమోక్షంబులయందు- నేర్పడియగు- చారి-తాళ-లయంబులయందు-కుశలురాలగు-మండలిస్థాననాట్యనృత్యంబులయందు- పండితరాలగు - కరణంబులయందు చాకచక్యరాలగు- హస్తాంగస్థానంబులయందు- నిపుణరాలగు- విస్తారంబులైన- నేత్రంబులుగలదియగు- గీతవాద్యతాళంబులును. యనుసరించియుండేదియగు- శ్రేష్ఠంబులైన- యాభరణములచే- యుక్తురాలగు- ప్రసన్నంబైన - ముఖకమలంబుగగినదియగు - అతిస్థూలరాలు- అతికృశరాలు- అత్యున్నతరాలు - అతికుబ్జరాలు - యివిగానిదియగుయిత్యాదిగుణంబులతో గూడియుండెడి- పాత్రము-న

ర్తకీయనబడును. ... ...

అపాత్రలక్షణమ్.

శ్లో॥ పుష్పాక్షీ కేశహీనా చ పీనస్థూలంబకస్తనీ।
అతిస్థూలాఽత్యతికృశా హ్యత్యుచ్చాప్యతివామనా॥
కుబ్జా తస్వరహీనా చ దశైతా నాట్యవర్జితాః॥

టీ॥ నేత్రమందు- పూవుగలదియగు- శిరంబునందు- వెంట్రుకలచె- రహితురాలగు- స్థూలంబైన- ఓష్ఠముగలిగినదియు - లంభించుచుండెడి- స్తనంబులుగలదియగు - అత్యంతస్థూలదేహరాలగు- అత్యంతకృశరాలగు - అత్యున్నతరాలగు - అత్యంతకుబ్జరాలగు- గూనుగలదియగు- స్వరహీనురాలగు- యీపదివిధంబులుగాయుండెడి-యువతులు. నాట్యనిందితులయియుందురు.

పాత్రాంతఃప్రాణాః

శ్లో॥ జవస్థిరత్వం రేఖా చ భ్రమరీదృష్టిరశ్రమః।
మేధా శ్రద్ధా వచో గీతిరంతఃప్రాణా దశస్మృతాః॥

టీ॥ జవము- స్థిరతా- రేఖయు- భ్రమరీ- దృష్టియు- శ్రమలేకయుండుట- బుద్ధి- శ్రద్ధా- సరసవాక్కు- గానము- యీపది- నటికియంతఃప్రాణంబులు, ... *

పాత్రబహిఃప్రాణాః

శ్లో॥ మృదంగశ్చ సుతాళౌ చ వేణుగీతితతశ్శ్రుతిః॥
ఏకవీణా కింకిణీ చ గాయకశ్చ సుశ్రుతః॥
ఇత్యేవమన్వయజ్ఞైర్యైః పాత్రః ప్రాణిబహిస్స్మృతాః॥

టీ॥ మృదంగము- తాళంబులు- పిళ్ళంగోవి- గానము- శ్రుతి ఒకవీణ- గజ్జలు- ప్రసిద్ధుడైన- గాయకుండు- యివి నటికి- పాత్రబహిః ప్రాణంబులుయనియు - నాట్యాన్వయజ్ఞులచే. చెప్పబడియుండును,

కాళీలక్షణము,

శ్లో॥ సంయుక్తా పంచభిర్వర్ణైః కాళికా పురుతేముచిం।
పంచభూతాః పంచవర్ణా దేవతాస్తత్ర కీర్తితాః॥

టీ॥ రక్తాదిపంచవర్ణంబులచే- యుక్తంబైన - కాళికాదేహకాంతిని చేసును - యీ కాళికయందు - పంచవర్ణములుయుండును గనుక- యీ కాళికరూపపంచభూతంబులు - యధిదేవతలుయని- చెప్పబడియుండును- ... ... *

కాళీబంధనధ్యానశ్లోకః.

శ్లో॥ పంచభూతాధిదేవీం చ తుగ్రంథ్యధిదేవతాం।
పంచవర్ణసమాయుక్తాం కాళికాం ప్రణమామ్యహం॥

టీ॥ పృథివ్యాదిపంచభూతంబులు- యధిదేవతగా గలిగియుండెడి- పృథుదేగ్రంథ్యధిదేవతగాగల- పంచవర్ణంబులచే - సంయుక్తంబైన- కాళికను గురించి- నేను నమస్కారంబు చేస్తువాను-

ఊరుకంచుకలక్షణమ్-

శ్లో॥ అహిమాహాగణస్యాస్య తస్యానుధ్యాన స్తోవస్వతాండవం।
కాళీలజ్జాన్వితా జాతా తస్యాంగీర్వాణసంసది॥
స్త్రీభిః కథమిదం నాట్యం కర్తుం సంసది శక్యతే॥
ఇతి సంచింత్య భరతః కురూపాణసంసంచ్ఛాకరోత్॥
జఘనాంతే చాపి మధ్యం జాన్వంతమధ్యజానుకం॥
అంగుల్యాప్తం పురో వస్త్రం కింకిణీజాలసంయుతం॥
పట్టసూత్రేణ సంబధ్వా ధార్యం స్త్రీభిశ్చ సంసది॥

టీ॥ దేవతులయొక్క- సభయందు- కాళికాదేవియు - దేశీమార్గనృత్తంబుయొక్క- మధ్యభాగంబునందు- పూర్వతాండవంబు [జూ]చి- లజ్జకోడగూడినదియాయను- కనుక సభయందు- స్త్రీలచే। యీ నాట్యము జేసుటకొరకు- యిట్లు శక్యంబగును-యని-భర

ళాచార్యుడు-చక్కగా-యాలోచించి- యూరుకంచుకంబును-జఘనాంతపర్యంతము-ఊరుమధ్యపర్యంతము- జాన్వంతపర్యంతము-జానుమధ్యపర్యంతము- గుల్ఫపర్యంతము -యీరీతున-నైదువిధంబులుగా-విధించినవాడాయెను కింకిణీసమూహంబుచేయుక్తంబైన గుల్ఫాంతపర్యంతం బుండెడికంచుకంబను పట్టసూత్రముచే- గట్టబడి-సభయందు- స్త్రీలుధరింపయోగ్యము-

శ్లో॥ ఉత్తమైర్మధ్యమైః పాత్రైరధమైర్ధార్యతే యః॥
అధోరు జఘనాంతంచ పురుషాణాం ప్రశస్యతే॥
ప్రాయస్త్రీభిర్ధార్యమేవ దేశీనృత్తస్యకర్మణి।
శుద్ధమార్గీయనాట్యేచ బహుచార్యాంతథైవచ॥
సంకీర్ణేమార్గసంకీర్ణే శస్తమాగుల్ఫకం క్రమాత్॥

టీ॥ వుత్తమమధ్యమాధమపాత్రంబులచే-ఊరుకంచుకంబు- ధరింపబడితే-పురుషులకు-అధోరుపర్యంతరంబు-జఘనాంతపర్యంతరంబు యుండెడి కంచుకము - ప్రశస్తంబైయుండును - దేశీనృత్తకర్మయందు- శుద్ధదేశీయనాట్యంబులయందు-బహుచారీ- నృత్త్యమందు మార్గసంకీర్ణనృత్తమందు-గుల్ఫపర్యంతరము-యుండెడి - కంచుకము స్త్రీలుచేతను-ధరింపబడినదైయుండవలయు-

ఊరుకంచుకధారణలక్షణమ్-

శ్లో॥ ఆదౌదేవంగురుంపంచభూతాన్నత్వోరుకంచుకం।
నానాచిత్రపటైఃక్లుప్తంధారయేన్నాట్యకర్మణి॥

టీ॥ పాత్రనాట్యకర్మయందు- ఆదియందు-యిష్టదైవంబును తనవిద్యాగురువును- పంచభూతంబులుకు-నమస్కరించి-నానాచిత్రపటంబులచే-నిర్మితంబైన- ఊరుకంచుకంబును-ధరించవలయు-

యవనికాలక్షణమ్

శ్లో॥ ధార్యాయవనికారమ్యానానావర్ణవిభూషితా।

భావైర్బహువిధాకారైరంజయంతిజగత్రయం॥

టీ॥ రమ్యంబైన- నానావర్ణంబులచే-భూషితంబైన-నానావిధయాకారంబులు గలనిర్మాణభావంబులచే - లోకత్రయంబును-యనురంజనమును - జేయుచుండెడియవనికా- రంగస్థలంబునందు-ధరింపయోగ్యంబైయుండవలెను. ... ... *

కింకిణీలక్షణమ్.

శ్లో॥ కింకిణీఃకనకేనాథ తామ్రేణరజితేనవా।
లోహేనవాయథాశక్తి కారయేద్ఘుటికాంతరాః॥
సుస్వరాశ్చసురూపాశ్చ సూక్ష్మానక్షత్రదేవతాః।
బధ్వాపినీలసూత్రేణ గ్రంధిభిశ్చవిశేషతః॥
శతంవాద్విశతంవాపి పాదయోర్నాట్యకర్మణి।
కింకిణీవదనేవాణీ తన్మధ్యేకమలాలయా॥
తదాదౌగిరిజాప్రోక్తా శంకరానందకారిణీ।
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన వాద్యాన్నృత్తైర్విశేషతః॥
మణిబంధేపాదమూలే ధారయేచ్ఛాస్త్రకోవిదః॥

టీ॥ సువర్ణము- రజితము- తామ్రము- లోహము- వీట్లచే- శక్తినియతిక్రమించునట్లు- ఘుటికంబులు- మధ్యమంబు- గల- కింకిణీలును- చేయించవలయు- సుస్వరంబుగలవియగు - సురూపంబుగలదియగు- సూక్ష్మంబులైనవియగు-నక్షత్రంబులు-యధిదేవతగా- గలిగినవియగు - నీలసూత్రంబుచే- గ్రంధులచే- విశేషంబుగా- గట్టబడినవియగు- కింకిణీలును- నాట్యకర్మయందునూరుగాని - యిన్నూరుగాని- పాదంబులయందు-ధరింపవలయు- యీకింకిణీలయొక్క-ముఖంబులయందు- సరస్వతియు- మధ్యమునందు- లక్ష్మీదేవియు - యాదిభాగంబునందు- శంకరానందకారిణి- యగు - పార్వతీదేవియు-యుండునని చెప్పబడియుండును-యాకారణంబువల్ల - సర్వ

ప్రయత్నముచే- వాద్యకాలమందు- మణికట్టుయందు- నృత్తకాల మందు- పాదమూలంబునందు- శాస్త్రకోవిదడగు- నటుండు- ధరింపవలయుననితాత్పర్యము. ... ...*

కింకిణీబంధశ్లోకః.

శ్లో॥ వాణీలక్ష్మీశైలసుతా దేవతాంసీలసూత్రికాం।
శతగ్రంధిసమాయుక్తాం కింకిణీంప్రణమామ్యహం॥

టీ॥ సరస్వతియు- లక్ష్మియు- పార్వతీదేవియు- యీముగ్గురు- యధిదేవతలుగాగల- సీలసూత్రముగల- శతగ్రంధులచే-గూడుగోనియుండెడి-కింకిణీలనుగురించి-నేనునమస్కారంచేస్తున్నాను.

నాట్యరత్నాకరె.

శ్లో॥ సంధ్యానాట్యేమహాదేవో బధ్నాత్యయుతకింకిణీం।
భృంగేశ్వరస్స్వయంనాట్యేతథాసాహస్రకింకిణీః॥
మంజుఘోషస్వనాట్యేతుసార్ధసాహస్రకింకిణీః।
తిలోత్తమాస్వయంనాట్యేకింకిణీనాంసహస్రకం॥
ఊర్వశీచైవరంభాచనాగదంతాచవారుణీం।
కింకిణీనాంసప్తశతైర్మాలాఃకుర్వంతిశోభనాః॥

టీ॥ మహాదేవుండు. సంధ్యాకాలనాట్యమందు-పదివేలు కింకిణీలను- గట్టుగొనినాట్యమును జేసును- భృంగీశ్వరుండు- సహస్రకింకిణీలను-గట్టుగొని-నాట్యమును జేసును-మంజుఘోషుండు - అయినూరుకింకిణీలనుగట్టుగొని-నాట్యమును జేసును-తిలోత్తమాయనెడి యప్సరస్త్రీయు-సహస్రకింకిణీలు గట్టుగొని - నాట్యమును జేసును- ఊర్వశీ-రంభా- నాగదంతా - వారుణి - యీనలుగురు- యప్సరస్త్రీలు- యేడునూరింతున - కింకిణీలుయొకట-మాలికనుధరించ్చి- నాట్యంబును- జేయుదురు.

శ్లో॥ మానుషాణాంచసర్వత్రశ్వయాన్నేదః ప్రకీర్తితః॥

కృతేపంచశతంప్రోక్తం త్రేతాయాంచచతుశ్శతం॥
ద్వాపరేత్రిశతంప్రోక్తం కలావష్టోత్తరంశతం॥
అష్టావింశత్యుత్తరంవాపష్టాంతరమితిస్మృతం॥

టీ॥ భూలోకంబునందు సమస్తదేశంబులయందును- మానవులకు - కింకిణీలు- కృతయుగమందు - ౫నూరులు - త్రేతాయుగమునందు- ౪ల్లు. నూరులు- ద్వాపరయుగమునందు - ౩మూనూరులు- కలియుగమునందు- ౧౦౮ - యు - పష్టాంతరంబునందు- ౧౨౮- యీరీతున-కింకిణీమాలికలను- గట్టుగొని- నృత్తంనృత్య- నర్తనంబులను-జేయువలయునని జెప్పబడియుండును-

రంగమంటపపాత్రప్రవేశలక్షణమ్

శ్లో॥ దివ్యవస్త్రధరాంనారీందివ్యాభరణభూషితాం।
ఏవంతుమేళనంకృత్వారంగస్థానంప్రవేశయేత్॥

టీ॥ దివ్యవస్త్రంబులు-ధరించ్చియుండెడి- దివ్యంబులైనయాభరణంబులు జే- భూషితరాలగు-నటీని- యీచొప్పున - మేళనమును జేసి. రంగస్థానంబునుప్రవేశింపజేయవలయు-

పూర్వరంగస్థానమునకు-నటిరాతగ్గసంప్రదాయము-

శ్లో॥ ఉత్తమాధమమధ్యాశ్చకనిష్టస్సంప్రదాయకాః॥
సంప్రదాయోవిశేషేణదేశీదేశప్రవర్తితా॥

టీ॥ ఉత్తమము-మధ్యమము- అధమము- కనిష్ఠము-యని- చతుర్విధసంప్రదాయములు- వీట్లయందు-దేశములయందు- ప్రవర్తించియుండెడి-దేశీసంప్రదాయము- విశేషంబుగా- ప్రసిద్ధంబైయుండును- గనుక-యీదేశీసంప్రదాయముచే-పాత్రను - రంగస్థలంబును-ప్రవేశింపజేయువలయు- *

రంగస్థానంబునందుపాత్రమ్యాళంచిలిచేవిక్రమము.

శ్లో॥ రంగమధ్యస్థితేపాత్రే వామభాగేనటోత్తమః।

దక్షిణేతాళధారీచ పార్శ్వయోస్తుమృదంగికౌ॥
తయోర్మధ్యే గీతకారీ లాస్యక్రమఇతీరితః।

టీ॥ రంగమధ్యమునందు-పాత్రనిలచినది-అగుచునుండగను- శ్రేష్టంబైన-నటుడు- వామభాగంబునందును- తాళంబును- ధరించినవాడు-దక్షిణభాగంబునందును-ఉభయమృదంగధారులు-నటియొక్క- ఉభయపార్శ్వంబులందును-గానముజేయువాడు- యీమార్దంగికులయొకరి- మధ్యభాగంబునందును - నిలిచియుండవలయు- యిట్లునిలుచుట- లాస్యక్రమంబని- జెప్పబడియుండును.

రంగస్థానంబునందు- పాత్రమదులైనజనులు సూ
త్రధారినియనుసరించియుండుట క్రమము.

శ్లో॥ సూత్రధారమనుసృత్య గాయకాస్తాళమర్దళధరాః
పరేచయే। తేపిభావినటనానుకూలతః పూర్వరం
గముపఘోషయంత్యమీ॥ *

టీ॥ గాయకులుయితరులగు- తాళము- మృదంగము- మదులైనవాట్లును - ధరించియుండెడివారు యెవరో - వారులు - సూత్రధారుణ్ణి - యనసరించి- పూర్వరంగమును - ఉపఘోషము- జేస్తున్నుండవలయు. ... ... *

నేపథ్యలక్షణమ్.

శ్లో॥ అఖండమండలంచిత్రం విస్తీర్ణందీర్ఘమంశుకం।
విస్తృత్యపూర్వరంగేస్మిన్నేపథ్యంకల్పయేద్బుధః॥
నేపథ్యాంతరితఃపూర్వం రంగపూజాంసమాచరేత్।

టీ॥ అఖండమండలాకారంబైన నానావిచిత్రంబైన- విస్తారంబగు- దీర్ఘంబుగాయుండెడి- వస్త్రమును- దెలిసినవాడు- నేపథ్యంబుగా-పూర్వరంగంబునందు- విస్తరింపుజేసి-నేపథ్యమందలి- అంతరితుండైయు- నాట్యమునుగంటే- పూర్వమునందు-రంగస్థానపూజను జేయవలయు. ... ... *

శ్లో॥ అకృత్వాపూజనంపాత్రా మాచరేద్యదినాట్యకం।
తన్నాట్యంనీచమిత్యాహు నాట్యశాస్త్రవిదోబుధాః॥

టీ॥ నాట్యసేయు- పాత్ర- పూర్వరంగమునందు- పూజజేయకనాట్యంబును- జేసినదైతే- యానాట్యమును- నాట్యశాస్త్రజ్ఞులగు- విద్వాంసులు- నీచనాట్యంబని- జెప్పుదురు. *

— నీచపాత్రకృతనాట్యదర్శనఫలమ్. —

శ్లో॥ నీచపాత్రకృతంనాట్యం యదిపశ్యంతిమానవాః।
పుత్రహీనాభవిష్యంతి జాయంతేపశుయోనిషు॥

టీ॥ నీచపాత్రజే- జాయబడిన - నాట్యంబును - మానవులు - జూచినవారులైతే- యాజూచిన- మానవులు- పుత్రహీనులు-వరియు- పశుయోనుల- యందుబుట్టేవారులుయగుదురు. *

నాట్యక్రమమ్.

శ్లో॥ తస్మాత్సర్వంసమాలోచ్య పూర్వైకైర్యదుదాహృతం।
దేవతాప్రార్థనాదీనీ కృత్వానాట్యముపక్రమేత్॥

టీ॥ యాకారణంబువల్ల. దేవతాప్రార్థనమొదలుయగు - సమస్తములును - పూర్వీకులుచేత - యుదాహరింబడ్డజకరీగా- యవాలోచించి - యాసంప్రదాయజొప్పున - నడిపించి - నాట్యము- చేయవలయు. ... ... *

శ్లో॥ కంఠేనాలంబయేద్గీతిం హస్తేనార్థంప్రదర్శయేత్।
చక్షుర్భ్యాందర్శయేద్భావం పాదాభ్యాంతాళమాచరేత్॥

టీ॥ నటనముజేయు-పాత్ర- యాదియందు- కంఠంబుజే- గీతంబును-ఆలంబించవలయు-హస్తంబుజే- యర్థమును - జూపింపవలయు- నేత్రంబులజే భావంబును- జూపింపవలయు - పాదములచే- తాళమును-ఆచరింపవలయు- ... ... *

శ్లో॥ యతో హస్తస్తతో దృష్టిర్యతో దృష్టిస్తతో మనః।
యతో మనస్తతో భావో యతో భావస్తతో రసః॥

టీ॥ యచ్చటను హస్తగితార్థమును - సూచనజేయు హస్తంబును- యుండునో- యచ్చట - దృష్టియు-యుండవలయు- యచ్చట - దృష్టి యుంచబడియుండునో- యచ్చట-మనంబును యుంచవలయు-యచ్చట- మనస్సు- యుంచబడియుండునో- అచ్చట-భావము బుట్టును- యచ్చటభావము- బుట్టునో- అచ్చట-రసంబుబుట్టును-

పాత్రనిలిచి పాదాక్షరంబులు జెప్పుక్రమము-

శ్లో॥ రంగస్థలం ప్రవిశ్యాథ నర్తకీ నాట్యవిచక్షణా।
హస్తం మృదంగే విన్యస్య పాదాక్షరముదీరయేత్॥

టీ॥ పూర్వరంగోపఘోషణానంతరంబున- నాట్యంబును - దెలిసి- విచక్షణరాలగు నటీ- నమస్కారంబును - యాచరించి- హస్తంబును- మృదంగముయందు - ఉనచి - పాదాక్షరంబులును జెప్పవలయు- ... ... *

పాత్రప్రథమవాద్యలక్షణమ్-

శ్లో॥ వాదయేత్ప్రథమం శుష్కం కాంస్యం గంభీరసంయుతం॥
గీతం నృత్తం వినా విఘ్నశాంత్యర్థం చ సమాచరేత్॥

టీ॥ నాట్యాదియందు- విఘ్నములయొక్క - శాంతిగొరకు- శుష్కంబైన కాంస్యవాద్యమును- గంభీరధ్వనితోడ - యుక్తంబగునట్లు- గీతనృత్తములు విడిచి- ధ్వనియుక్తంబుగా- జేయవలయు-

పాదాక్షరశుష్కవాద్యలక్షణమ్

శ్లో॥ ఆదౌ తోదిగిధాంధాంధాంధికిటతోంధికతాదికం।
తోంగుత్తకాదిత్వం తేవ శుష్కవాద్యం ప్రకీర్తితం।

టీ॥ ఆదియందు- తోదిగిధాంధాంధాంధికిటతోధికతా- యివిమదులుగాగల- యక్షరంబులును-అంత్యమందు- తోంగుత్తక-యి

విమదులైన- యక్షరంబులును- బలుకుట - శుష్కవాద్యంబని జెప్పబడియుండును, ... *

పాత్రనటనారంభలక్షణమ్

శ్లో॥ మృదునదతి మృదంగే న్యస్తహస్తారవిందా సులలిత
మబలానాం గీతమాకర్ణయంతీ। పదయుగకృత
తానా రాగమాలంబయంతీ కలయతి ముదమేషాన
ర్తకీ నర్తనాదౌ॥

టీ॥ మృదువగునట్లు బలుకుచుండెడి- మృదంగముపైన-నటి- యుంచబడ్డహస్తారవిందంబుగలిగినదై- లలితబగు- స్త్రీలయొక్క-గీతమును- ఆకర్ణనము - జేస్తునుండెడిదై - పదయుగంబుచేత- జేయబడ్డ- తానంబులు- గలదై - రాగంబును - యాలంబనమును- జేస్తూ- నర్తనాదియందు- జూచేజనులకు- సంతోషంబును- జేస్తుండవలయు- యితాత్పర్యము-

వినాయకాదిదేవతాప్రార్థనా-

శ్లో॥ విఘ్నరాజం భారతీం దేవీం బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాన్।
రంగేశదేవతాం వందే తాళవాద్యాదిభిః క్రమాత్॥

టీ॥ విఘ్నేశ్వరుండు సరస్వతీదేవి - బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరుండు- రంగస్థానమందుయుండెడి- తదభిమానదేవతె- వీరలను-గురించి తాళవాద్యాదులచే - క్రమంబుగా - నమస్కారంబును జేస్తున్నాను;

అభినయలక్షణమ్.

శ్లో॥ తత్రత్వభినయస్యైవ ప్రాధాన్యమితి కథ్యతే।

టీ॥ రసభావాదులను దెలుసుటకు. యభినయమునకే- ప్రాధాన్యమును- జెప్పబడుచున్నది- ... ... *

అభినయమనంగా-

శ్లో॥ అభిపూర్వస్య ణీఞ్ ధాతోరాభిముఖ్యార్థనిర్ణయః॥

యస్మాత్పదార్థాన్నయతి తస్మాదభినయస్స్మృతః॥

టీ॥ యాభియనెడి- ఉపసర్గ- పూర్వమందుగల - ణీఞ్ ధాతువను- తానుచ్చరించెడి- పదములయొక్క- శబ్దార్థములను- ణీఞ్- యనెడిధాతువు- విషయములనుగా- జేసుకొంచున్నదిగనుక- యెకారణమువల్లనీ ధాతువు- పదములయర్థములను - బొందిస్తుంనున్నదో- ఆకారణంబువల్ల- అభినయమనంబడును-

శ్లో॥ ఆఙ్గికో వాచికస్తద్వదాహార్యస్సాత్త్వికః పరః।
చతుర్థాభినయస్తత్ర చాంగికోంగైర్నిదర్శితః॥
వాచా విరచితః కావ్యనాటకాదిషు వాచికః।
ఆహార్యో హారకేయూరవేషాదిభిరలంకృతిః॥
సాత్త్వికస్సాత్త్వికైర్భావైర్భావజ్ఞైన విభావితః॥

టీ॥ ఆంగికమనియును - వాచికమనియు- ఆహార్యమనియు- సాత్త్వికమనియు - అభినయము - నాలుగువిధంబులుగా జెప్పబడియుండును- వాట్లయందు - యంగములచేతను జూపింపబడినది - ఆంగికాభినయమనుబడును - కావ్యనాటకాదులయందు - వాక్కుచే- రచియింపబడినది- వాచకాభినయమనబడును - ముక్తాహారాదిహారలు- బాహుబురులు- వీట్లచేతనైన- వేషంబులచే- అలంకారము - ఆహార్యాభినయమనంబడును, సాత్త్వికభావంబులచేత - భావింపబడినదిసాత్త్వికాభినయంబనంబడును-

ఆంగికాభినయత్రైవిధ్యమ్

శ్లో॥ తత్రాంగికోంగప్రత్యంగోపాంగభేదాత్త్రిధామతః॥

టీ॥ ఆంగికాభినయంబునందు - అంగాభినయంబనియు- ప్రత్యంగాభినయంబనియు - ఉపాంగాభినయంబనియు- మూడువిధంబులై యుండును- ... ... *

పాత్రప్రవేశానంతరక్రమము-

శ్లో॥ విఘ్నానాంశమనంకర్తుం భూతానాంరక్షణాయచ।
దేవానాంతుష్టయే చైవ ప్రేక్షకానాం విభూతయే॥
శ్రేయసే నాయకస్యాత్ర నాట్యకర్తుః ప్రియాయచ।
రంగభూశుద్ధిభూత్యైవ పాత్రసంరక్షణాయచ॥
ఆచార్యశిక్షాసిద్ధ్యర్థం రంగపూజాం సమాచరేత్॥

టీ॥ విఘ్నంబులయొక్క- శమనము చేసుటకొరకు- పంచభూతంబులయొక్క-సంరక్షణంబుగొరకు- దేవతులయొక్క-సంతుష్టిగొరకు- జూచేసభాజనులకు- విభూతిగలుగుటగొరకు- సభానాయకునియొక్క-శ్రేయస్సుగొరకు- నాట్యకర్తయొక్క - ప్రియముగొరకు - రంగభూమియొక్క-శుద్ధ్యతిశయంగొరకు - పాత్రముయొక్క- సంరక్షణంగొరకు- విద్యాశిక్షాగురువుయొక్క-శిక్షసిద్ధించుటందుగొరకు- రంగాధిదేవతయొక్క-పూజనుయాచరించవలయు-

శ్లో॥ ఏతత్సమస్తం విప్రేంద్ర సామవేదే ప్రతిష్ఠితం।

టీ॥ యివిసమస్తంబులు- సామవేదంబునందు- పంచవింశతిబ్రాహ్మణమందు పూర్వరంగము - అవశ్యముగా - చేయవలెనని - జెప్పబడియుండును. ... ... *

పూర్వరంగంబనగా-

శ్లో॥ పదభాగాః కథాశ్చైవ పరివర్తాస్తథైవచ।
యస్మిన్రంగే ప్రయుజ్యంతే పూర్వరంగస్స ఉచ్యతే॥

టీ॥ పదభాగంబులు- కథలు- వ్యావర్తపరివర్తనంబులు- యేరంగంబునందు- ప్రయోగింపబడుతున్నవో - యది - పూర్వరంగంబనబడును- ... ... *

పుష్పాంజలిలక్షణమ్-

శ్లో॥ తథా పుష్పాంజలిం కృత్వా రంగమధ్యే విశేషతః।

నృత్తంగీతంచవాద్యంచ దేవాగారే యథాక్రమం॥
రాజస్థానే ప్రవేశేచ మోహనం సర్వసిద్ధిదం।
త్రిలోకరంజనం సేవ్యం భరతంశాస్త్రముత్తమం॥
పుష్పాంజలివినా నాట్యం ద్రష్టుః పాతకకృద్భవేత్।
పుష్పాంజలియుతం నాట్యం మహాదోషనివారణం॥
స్థిత్వాపూర్వవదాచార్యో నర్తకీం ప్రావిశేత్పురః।
సావధానాంజలింబధ్వా కుసుమాంజలిమార్గతః॥
పాత్రాదౌపుష్పమాదాయ పాత్రాంతేచవిసర్జయేత్।

టీ॥ రంగస్థానమునందు- అప్రకారంబుగానం- దేవాగారంబునందు- రాజస్థానంబునందు- నూతనగ్రహప్రవేశమందు- విశేషంబుగాపుష్పాంజలిని- యథాక్రమంబుగా- నృత్త- గీత - వాద్యలును జేసి- మోహనకరంబగు- సమస్తసిద్ధికరంబగు - త్రిలోకంబులకు- అనురంజకంబగు- యుత్తమంబైన- యీభరతశాస్త్రంబు - సేవింపయోగ్యంబై - యుండును- గనుక- నాట్యాచార్యుండు- పూర్వంబోలెనిలిచి - పాత్రమును - ముందు - ప్రవేశింపజేయువలయు- సావధానంబుగా- పుష్పాంజలినిగట్టి - కుసుమాంజలిమార్గంబువల్ల. పాత్రాదియందు- పుష్పంబులను- దీసుకొని- పాత్రాంతమందు- విసర్జనజేయింపవలయు. ... ... *

పుష్ప లక్షణమ్.

శ్లో॥ జపాకుసుమపున్నాగ ద్రోణకేతకిచంపకాః।
జాతీవకుళపుష్పాణి రవివారాదిషుక్రమాత్॥

టీ॥ భానువారమునందు- దాసానపూవ్వులు - సోమవారంబునందు- నాగకేసరిపూవ్వులు - అంగారకవారంబునందు - తుంమిపూవ్వులు- బుధవారమునందు- మొగలిపువ్వరేకలు- గురవారంబునందు- సంపంగిపువ్వలు- శుక్రవారంబునందు- జాజిపువ్వలు- శనివారంబునందు- పొగడపువ్వలు- యీక్రమంబుగా- రవివారాదివారంబులయందు- వారికుసుమంబులను- పాత్రాదియందు-యంజలిబంధంబుజేసి- పాత్రాంతమునందు-పుష్పాంజలినియవ్వవలయు.

శ్లో॥ హరీశగోపతిభ్యశ్చ దిగీశేభ్యస్తథైవచ।
పుష్పాంజలింప్రదాస్యామి తేరక్షంతుసభాపతిః॥

టీ॥ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులగొరకు- యిదేప్రకారంబుగా - ఇంద్రాద్యష్టదిక్పాలకులగొరకు - పుష్పాంజలిని- యిస్తున్నానో - యాదేవతులు - సభాపతిని - సంరక్షణ- జేయుగాక - యిట్లని-వారపుష్పాంజలిని యిప్పించవలయు. ... ... *

సభానాయకప్రార్థనా-

శ్లో॥ నానాశాస్త్రసరిత్సమేతమమలంఛందఃపయః పూరితం తర్కోక్తిర్విశదోక్తిమౌక్తికచయం వేదాంత
వాక్యామృతమ్। సమ్యఙ్న్యాయసహస్రరత్ననికరంహాస్యఫేనోజ్వలం విద్యాశ్రీజనిభూమిభూత
మపరంవందేసభావారిధిం॥

టీ॥ నానావిధంబులైనశాస్త్రంబులనెడి- నదులు-దోడ- గూడియుండెడి- నిర్మలంబైన- ఛందస్సులనెడి- యుదకంబుచే - పూరితంబగు- తర్క-శాస్త్రంబుయొక్క - యుక్తులవల్ల - విశదంబగు- యుక్తులనెడి - మౌక్తికంబులుయొక్క- సమూహంబుగలిగియుండెడి- వేదాంతవాక్యామృతంబనెడి- యుదకంబుగలిగి - యుండెడి సమీచీనంబులగు- న్యాయంబులనెడి - సహస్రరత్నంబుల యొక్క-సమూహంబుగలిగియుండెడి - హాసంబుయనెడి బేసుగలఫేనంబుచేబ్రకాశిస్తునుండెడి - విద్యయనెడిలక్ష్మికి - యుత్పత్తిస్థానంబగు- సాదృశ్యరహితంబగు - సభయనెడిసముద్రంబునుగురించి నమస్కారంబును జేస్తున్నాను. ... ... *

చూర్ణికా.

శ్లో॥ శ్రీమజ్జగదీశ ప్రసాదాసాదితాష్ట కవితా చాతురీధురీణ శ్రీజ యదేవ కవివిరచిత సరసాష్టపదీ రసావిర్భావ ప్రకాశో క్తమార్గేణ తత్పశ్యంతు భాస్వంతో భవంతః - శృంగా రదర్పణ శృంగారతిలక శృంగార దీపోక్తమార్గేణ - ము గ్ధామధ్యాప్రగల్భాది నాయికాభేదం - చతుర్విధ నాయక స్వరూపనిరూపణం - తదాలంబన భూతరసకలికా రసర త్నప్రదీపికా రసతరంగిణీ రసమంజరీ ప్రముఖ గ్రంథోక్త రీత్యా స్థాయీభావాన్ - ఆలంబనోద్దీపనాత్మ ద్వివిధ భా వాన్ - కటాక్షాద్యనుభావాన్ - రోమాంచాద్యష్ట సాత్త్వి కభావాన్ - నిర్వేదాది త్రయస్త్రింశత్సంఖ్యా సంచారిభావాన్ - అష్టాదశ శృంగారచేష్టాన్ - శృంగారాది నవరసాన్ - అలం కారశాస్త్ర ప్రకటిత షోడశవిధోపమాత్రోత్కుణరూపకదీప కాక్షేపోల్లేఖనసందేహభ్రాంతిపరిణామ విభావనా సహోక్తి త్యతిశయోక్తి స్వభావోక్తి ప్రదీపక కావ్య లింగదృగంతాద్యనేకాలంకారాన్ - సాహిత్య దర్పణ సాహిత్యచంద్రోదయ సాహిత్యరత్నాకరాది ప్రబంధోక్త రీత్యా త్రివిధ చతుర్విధ రీతి ప్రవృత్తి ప్రసాదగుణాన్ - భర తఃషట్త్రింశద్భరతాచార్యవిరచితాంగోపాంగప్రత్యంగ సంజ్ఞైరవయవైః - పంచపంచాశద్భేదాభినయాన్ - స ప్తషష్టిసంఖ్యాకైః సంయుతాసంయుత నృత్య నానార్థ ప్ర శస్తైః హస్తైః తద్భావాభినయ సంగీతరత్నాకర రా గమంజరీ షాడి గ్రంథోక్తమార్గేణ - నానావిధ సంగీత త్ర యస్త్రింశదధికైః - త్రిసహస్రసంఖ్యాతానభేదాన్ - ఔడ వషాడవసంపూర్ణాది రాగభేదాన్ - చతురశ్రత్ర్యశ్ర

మిశ్రఖండసంకీర్ణారోహావరోహాని మూర్ఛనా శేషాస్త్రంత్రిశమూలప్రస్తరిత ప్రబంధాన్ - స గాంధారాది గ్రామత్రయ శ్రీనాటకమర్మశ్యాని ప్ర ప్తస్వరాన్ - మంద్రమధ్యమ తారకాది స్థాయీ అమరయాదవ విశ్వశాశ్వత నానార్థ రత్నమాలా ష్మత్యాస్వయమనభిజ్ఞోపి - సర్వజ్ఞాః స్వవత్సగణా మహిమ్నా - కించిదుదంచయామీతి - ప్రాంజలిః యామి॥ ... ...

శ్లో॥ వందినో మాగధాస్సూతాః కవీంద్రాన్నటాః
గాయకావైణికాహాస్యకారా శ్శైవ విశేష
తమధ్యమితినాట్యాస్మి గుణదోషాన్న యాక్ష
ప్రార్థయామి సభామధ్యే ప్రణామం తుపు

టీ॥ జయివంది - మాగధ - సూత - కవీంద్ర - నట - న యక - వైణిక - హాస్యకారా - సజ్జగల విద్యాంసులారా - మునందు - నాచేత - ప్రకటింపజేయబడిన - గుణదోష వించండి యని - మిమ్ము గురించి - మాటిమాటికిని - ధ్యంబునందు - ప్రార్థన జేస్తున్నాను -

అథదోషాః

మూ॥ ఉత్తుంగా వామనా చైవ లంబోష్ఠీ దీర్ఘదంతికా
పుష్టితాక్షీ రోగవతీ షడేతా నాట్యవర్జితాః॥

టీ॥ అత్యున్నతరాలగు - అతికుబ్జరాలగు - జోలాడు అధరోష్ఠంబు గలిగియుండేడియదియు - దీర్ఘదంతంబు యు - నేత్రంబులయందు - పుష్పంబు గలిగినదియు - రోగ నదియు - యీయారు విధంబులైన పాత్రలు - నాట్యమున ర్హా యుందురు - ... ...

గ్రంథాంతరే

మూ॥ అంగుళీరహితాకృష్ణాకుండిలావామహస్తికా।
అత్యుచ్ఛాహీనాస్థూలాకృశాపింగళరోమకా॥
విరూపాచైవచాంచల్యాగానాభ్యాసవివర్జితా।
అనక్షరాజనిప్రజ్ఞావ్యాధియుక్తావికారిణీ॥
అతిరక్తాతికృష్ణాచకుండలీపరివర్జితా।
ఏవంగుణోపేతానర్తకీనాట్యవర్జితా॥

టీ॥ అంగుళులులేనదియు-కృష్ణవర్ణంబుమైనదియు-బజ్జరాలైనదియు - యడమహస్త వావిగలిగినదియు - అత్యున్నతరాలైనదియు-పొట్టిరాలైనదియు-బలిశినదియు-కృశరాలైనదియు-పింగళవర్ణంబులైనరోమాలుగలిగినదియు- రూపరహితురాలైనదియు-చపలరాలైనదియు-గానశాస్త్రాభ్యాసరహితురాలైనదియు - అక్షరంబులులేనదియు-ప్రజ్ఞాహీనురాలైనదియు- జాడ్యవంతురాలైనదియు - వికారంబుగలిగినదియు - అతిరక్తవర్ణంబుగలిగినదియు-అతినీలవర్ణ్యంబుగలిగినదియు- నాట్యకుండలిచేత- హీనురాలైనదియు-యీవిధంబులైన-దోషములుగల-నటీ-నాట్యమునకు- వర్జితురాలైయుండును- ... ... *

శ్లో॥ అకృత్వాపూజనంపాత్రమాచరేద్యదినాటకం।
తత్పాత్రంనీచమిత్యాహునాట్యశాస్త్రవిచక్షణాః॥

టీ॥ పాత్రరంగదేవతాది- పూజచేయకనె-నాట్యమును- యాచరించినదియైనట్లైతే-యాపాత్రను - నాట్యశాస్త్రవిచక్షణులగువిద్వాంసులు- నీచపాత్రంబని జెప్పుదురు-

శ్లో॥ నీచపాత్రకృతంనాట్యంయదిపశ్యంతిమానవాః।
అపుత్రాఃపశవశ్చైవజాయంతేమృగయోనిషు॥

టీ॥ నీచపాత్రంబుచేత- జేయబడిననాట్యమును - మానవులై

జూచినవారలైనట్లైతే-పుత్రరహితులై-మృగయోనులయందు-పుట్టుదురు- ... ... *

హీనతాళదోషః

శ్లో॥ తాళమూలానిగానానిసర్వంతాళేప్రతిష్ఠితం।
తాళహీనానిగానానిమంత్రహీనాయథాహుతిః॥
తాళహీనేహరేద్రాజ్యంనాదహీనేజనక్షయః।
ధాతుమాతువిహీనంస్యాద్యోగ్నితంతువర్జయేత్॥

టీ॥ గానంబులు తాళమూలకంబులై యుండునుగనుక - తాళమునందు- సమస్తశ్రేయోమంగళంబులు - యుంచబడినవై యుండును గావున- తాళహీనంబులైన- గానంబులు- మంత్రహీనంబైన-యాహుతిజొప్పున - దోషకరంబులై యుండును - తాళహీనమైన గానము- రాజ్యంబునపహరించును - నాదంబుహీనమైనట్లైతే- జనులయొక్క-నాశంబుగలుగును - యాకారణంబువలన - యీగానము-ధాతువుజేతహీనంబై యుండును - యిటువంటి గానమును- దూరంబుగావర్జింపవలయు. ... *

కింకిణీపతనమునకు-

శ్లో॥ కింకిణీనాట్యమధ్యేతువిస్రస్తాయదిభూతలే।
తద్దోషపరిహారార్థంబ్రాహ్మీంలక్ష్మీముమాంస్మరేత్॥

టీ॥ నాట్యమధ్యమునందు- గజ్జలు- భూతలమునందు- విడిగి-జారినవియైనట్టాయనా- యీదోషంబుయొక్క- పరిహారంబుగాను- సరస్వతీదేవిని- లక్ష్మీదేవిని పార్వతీదేవిని- స్మరించవలయు.

నటనకాలమందుకింకిణీలుతెగినదానికి-

శ్లో॥ నర్తకీపాదకింకిణ్యచ్ఛింద్యత్యఃపతితాయది।
గురుదేవనమస్కారంకృత్వానాట్యంసమాచరేత్॥

టీ॥ నర్తకియొక్క- పాదకింకిణీలు- ఛేదింపబడి భూమియందు-

బడినటువంటిదైనట్టాయెనా- తద్దోషపరిహారార్థంబుగా- గురు దేవనమస్కారంబును జేసి- మరియుధరించి- నాట్యంబును-సలపించు వచ్చును-

నర్తకియొక్క పుష్పంబులుజారిబడుటకు-

శ్లో॥ నర్తకీశిరసః పుష్పంవిస్రస్తంయదిభూతలే॥
తద్దోషపరిహారార్థంవాణీంలక్ష్మీంముమాంస్మరేత్॥

టీ॥ నాట్యకాలంబునందు- నర్తకిధరించియుండెడి- పుష్పంబులు.జారి- భూతలంబునందు- బడినట్లైతే- తద్దోషపరిహారార్థంబుగా-సరస్వతీదేవిని-లక్ష్మీదేవిని- పార్వతీదేవినీ-మనస్సుయందలి స్మరించినటనంబును జేయువచ్చును. ... ✻

నటియొక్క-యాభరణంబులుజారిబడుటకు-

శ్లో॥ నాట్యమధ్యేభూషణాని పతంతియదిభూతలే।
తద్దోషపరిహారార్థం గురుంనత్వాతుధారయేత్॥

టీ॥ నటియొక్క-నాట్యమధ్యంబునందు- యాభరణంబులు-భూమియందు - జారిబడినటువంటిదైనట్లైతే - తద్దోషపరిహారార్థంబుగా- గురువును- నమస్కరించి- యాభరణములనుధరించి-నటనమును - జేయవచ్చును. ... ... ✻

కాళికాఃడిచిచారుటకు.

శ్లో॥ కటిస్థితాకాళికాచ గళితానాట్యమధ్యమే।
గురుదేవనమస్కారం కృత్వానాట్యంసమాచరేత్॥

టీ॥ నటీ- నాట్యమధ్యంబునందు- కటియందుయుండెడి- కాశికా- జారినదైయైనట్లైతే- తద్దోషపరిహారార్థంబుగోరకు- గురుదేవనమస్కారముసాచరించి- నాట్యంజేయువలయు.

కంచుకంబుజారుటకు.

శ్లో॥ కంచుకంనాట్యమధ్యేతు విస్రస్తంయదివక్షసః।
తద్దోషపరిహారార్థం వాణీంలక్ష్మీంముమాంస్మరేత్

టీ॥ నాట్యమధ్యంబునందు- నటియొక్క- కంచుకంబు - వక్షస్థలంబువలన - జారినదియైనట్లైతే - తద్దోషపరిహారార్థంబుగా- సరస్వతీదేవిని- లక్ష్మీదేవిని - పార్వతీదేవిని- స్మరించి- మరియుగట్టుగొని- నర్తనంబు జేయువలయు. ... ✻

వేత్ర పతనమునకు-

శ్లో॥ రుద్రంచహరిధాత్రర్క దేవతాదిగురూన్హృది।
ధ్యాత్వాపతితముధృత్యధారయేద్వేత్రముత్తమం॥

టీ॥ నాట్యమధ్యంబునందు- వేత్రధారియొక్క-- వేత్రంబు-జారిబడినదైనట్లైతే- రుద్రుండు- విష్ణువు- బ్రహ్మయు - సూర్యదేవుండుమొదులగు- దేవతలును - గురువును- హృదయంబునందు- ధ్యానంబుచేసి- బడినయావేత్రంబునుధరించవలయు-

తాళపతనమునకు.

శ్లో॥ తుంబురుంనారదంవిష్ణుంబ్రహ్మాణంచమహేశ్వరమ్।
లక్ష్మీంగౌరీంసమీరంచధ్యాత్వాతాళంసముద్ధరేత్॥

టీ॥ నాట్యమధ్యంబునందు- తాళముబడినట్లైతే - యాదోషపరిహారంబుగోరకు- తుంబురుల- నారదుల - విష్ణువు- బ్రహ్మయు - మహేశ్వరుండు- లక్ష్మియు. గౌరియు- వాయువు- వీరులను- మనస్సుయందు- ధ్యానంబు జేసి-యాబడినతాళమును- ధరింపవలయు.

మృదంగపతనమునకు-

శ్లో॥ నందీశంతునమస్కృత్వామృదంగేపతితేయది।
రంగస్థలేసముద్ధృత్యవాదయేద్బుద్ధిమాన్నరః॥

టీ॥ నటనకాలంబులందు- మృదంగముజారిబడినట్లైతే- యాదోషపరిహారంబుగోరకు- బుద్ధిశాలియైన-మృదంగవాదకుడు-నందీశ్వరున్నిగురించినమస్కారంబు జేసి - రంగస్థలమునందు - యామృదంగంబునుధరించి వాదనమును జేయవలయు-

ముఖవీణాపతనమునకు-

శ్లో॥ సరస్వతీరతీశంచ షణ్ముఖంచ పునఃపునః।
అభివాద్య సభామధ్యే ముఖవీణాం సముద్ధరేత్॥

టీ॥ నటనకాలంబునందు-ముఖవీణజారిబడినట్టయితే యాదోషపరిహారంబుగోరకు- సరస్వతీదేవియు- మన్మథుండు- షణ్ముఖుడు- వీరలనుగురించి- మాటిమాటికిని- సభామధ్యంబునందు నమస్కారంబు నాచరించి జారిన ముఖవీణను- ధరించి వాదనంబును- జేయవలయు- ... ...

శ్రుతిబడుటకు

శ్లో॥ సభామధ్యే నిపతితం భాండకూటం తు బుద్ధిమాన్।
సాంబమూర్తిం నమస్కృత్వా వాదయేత్తు విచక్షణః॥

టీ॥ సభామధ్యంబునందు- బడిన-శ్రుతియు బుద్ధిశాలియగు-శ్రుతిగాడు సాంబమూర్తిని గురించి-నమస్కారంబును జేసి- శ్రుతినిధరించి- వాదనము క్రమంబుగా జేయవలయు- ... ...

తంబూరియొక్క-తంతి తెగుటకు

శ్లో॥ గీతవాదనమధ్యే వా తంబూర్యాస్తంత్రిభేదతః।
తద్దోషపరిహారార్థం దైవతం తుంబురుం స్మరేత్॥

టీ॥ గానవాద్యమధ్యంబునందు - తంబూరతంతియొకటి భేదనము వల్ల- యేదోషమో యాదోషపరిహారము గోరకు - తదభిమానదైవంబైన-తుంబురుల-స్మరించి-తంబూరకు తంతి-గట్టి- వాదనసేయుతగినది- ... ...

మోహరిబడుటకు-

శ్లో॥ మార్ద్వవాదనవేళాయాం పతంతీ యది భూతలే।
తద్దోషపరిహారార్థం బ్రహ్మాణం చ హరిం స్మరేత్॥

టీ॥ వాదనకాలంబునందు - మార్ద్వియనెడివాద్యము - భూమిని జారిబడితే- యాదోషపరిహారంబుగోరకు- బ్రహ్మను- విష్ణువు- స్మరించి - యామార్ద్వవాద్యమును నెత్తి - వాదనమును- సేయవలయు- ... ...

నటిపాదకటకంబు ధరించి సభాప్రవేశంబు జేశినదానికి-

శ్లో॥ సమస్తగుణసంయుక్తా సర్వతాళేషు కోవిదా।
పాదభూషణసంయుక్తా చేత్సభామధ్యే తు తాం త్యజేత్॥

టీ॥ సమస్తగుణంబులచే - యుక్తురాలగు సమస్తతాళంబులయందు తెలిసినదియగు- నటీ- యిటువంటి సుగుణరాలై నప్పటికిన్ని- పాదభూషణ- యుక్తురాలై - సభాప్రవేశంబు జేసినదైనయితే- యామెను- దూరంబుగా వర్జించవలయు- ... ... *

కింకిణీరహితంబగు-వడ్డాణంబు ధరించి సభాప్రవేశంబు జేసినదానికి-

శ్లో॥ కింకిణీరహితాం కాంచీం యా హి ధృత్వా కటిస్థలే।
సభామధ్యే తు తాం దృష్ట్వా జాయతే మృగయోనిషు।

టీ॥ యేనటి- కింకిణీరహితంబైన- కాంచీయనెడి- యాభరణంబును- కటిస్థలంబునందు- ధరించి- సభాప్రవేశంబు జేసునో- ఆనటిని- సభామధ్యంబునందు-జనులు జూచిన-మృగయోనులయందు బుట్టుదురు- గావున- యానటిని-దూరంబుగా వర్జించవలయు-

౩౨

హాసంయుతా సంయుతా ద్వాదశ హస్తాస్తల్లక్షణాన్యుచ్యంతే॥

అవియందు హస్తద్వాదశప్రాణంబులను జెప్పుచున్నాడు-

శ్లో॥ హస్తాం ద్వాదశ ప్రాణాస్తేషాం లక్షణముచ్యతే॥

టీ॥ హస్తంబులకు పన్నెండు ప్రాణంబులు - యాప్రాణముల యొక్క లక్షణంబులను జెప్పుచున్నాడు- ... ... *

శ్లో॥ ప్రసారితంకుంచితంచ రేచితంపుంచితంతథా।
అపవేష్టితకంచాపి ప్రేరితోద్వేష్టితేతథా॥
వ్యావృత్తపరివృత్తేచసంకేతస్తదనంతరం।
చిహ్నంపదార్థటికేతిప్రాణాబ్వాదశహస్తగాః॥

టీ॥ ప్రసారితమనియును- కుంచితమనియును- రేచితమనియును- పుంఖితమనియును- అపవేష్టితకరమనియును- ప్రేరితమనియును- ఉద్వేష్టితమనియును- వ్యావృత్తమనియును- పరివృత్తమనియును- సంకేతమనియును- చిహ్నమనియును- పదాటీకాయనియును - యీ పండ్రెండు- హస్తగప్రాణంబులు- యని జెప్పబడియుండును.

ప్రసారితప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ ప్రసారితమితిఖ్యాతమంగుళీనాంప్రసారణాల్॥

టీ॥ అంగుళీలయొక్క- ప్రసారణంవల్ల - ప్రసారితమనుబడును యనగ- వెళ్ళంచాచబట్టనది- ప్రసారితప్రాణంబనుబడును.

కుంచితప్రాలక్షణమ్

శ్లో॥ కుంచనాదంగుళీనాంచకుంచితంసముదీరితమ్॥

టీ॥ అంగుళీలుయొక్క- వంచుటవల్లకుంచితంబనుబడును- యనగ- వేళ్లువంచ్చిబట్టినది- కుంచితప్రాణంబనుబడును-

రేచితప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ అంళీనాంప్రచలనాం రేచితంపరికీర్తితమ్॥

టీ॥ అంగుళీలుయొక్క- ప్రచలనంబువల్ల - రేచితప్రాణమనుబడును- యనగ- వేళ్ళునుగదిలించినది- రేచితప్రాణంబనుబడును-

పుంఖితప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥పురోభాగేకుంచితోవా రేచితోవా ప్రసారితః।
యోహస్తస్తుపతాఖ్యోనామ్నాసౌపుంచితోభవేల్॥

టీ॥పురోభాగంబునందు- వంచబడి-చలింపబడినది- ప్రసరిడు- బొందింపబడినదియెహస్తమో. యేహస్తము- పుంచితప్రాణంబనుబడును-

అపవేష్టితహస్తప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ అధస్తాద్గమనంయస్యహస్తౌనామ్నాపవేష్టితః॥

టీ॥ యేహస్తమునకు క్రిందుగాగమనము-గలుగునో- యాహస్త అపవేష్టితప్రాణంబనుబడును- ... ... *

ప్రేరితహస్తప్రాణలక్షమ్

శ్లో॥ పశ్చాద్భాగకుంచితోవా రెచితోవా ప్రసారితః॥
యోహస్తఃకథితస్సోయంప్రేరితఃపూర్వసూరిభిః॥

టీ॥ పశ్చిమభాగంబునందు-వంచబడినది-చలింపబడినది-చాచపబడినది యేహస్తము- ప్రేరితప్రాణంబనుబడును- *

ఉద్వేష్టితహస్తప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ హస్తానాయూర్ధ్వభాగేయద్గమనచాస్తినర్తనే॥
తదుద్వేష్టితమిత్యాహుర్భరతార్థవిశారదైః॥

టీ॥ నాట్యంబునందు-హస్తంబులయొక్క-పూర్ధ్వ భాగమును- యెగమనము-యుండునో- యది భరతశాస్త్రకోవిదుల జే- యనద్వేష్టితప్రాణలక్షణంబనుబడును- ... *

వ్యావృత్తహస్తప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ ఉదగ్రితః పార్శ్వభాగేహస్తౌవ్యావృత్తకోభవేత్।

టీ॥ పార్శ్వంబులయందు ఊర్ధ్వాగ్రిభాగంబును-బొందింపబడినహస్తము వ్యావృత్తప్రాణంబనుబడును- ... *

పరివృత్తప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ పార్శ్వభాగేపురోభాగేప్రాప్తౌయొనటనేకరః।
పరివృత్తస్సమాఖ్యాతోనామ్నాహస్తవిశారదైః॥

టీ॥నాట్యకాలమునందు-పార్శ్వభాగమునందు-పురోభాగము హస్తశా

త్రంబును దెలిసిన- వారిచేత పరిష్కృతపాత్రంబనుమను:

సంకేతహస్తప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ ఊహావిధానరచనాస్మృతిలోకోక్తిపూర్వకమ్।
యోహస్తో నియమంప్రాప్తస్సంకేతః పరికీర్తితః॥

టీ॥ పూర్వమందు- స్మృతిలోకోక్తులు - లేనట్లు - ఊహావిధాన చే- చేయబడిన కార్యములనుగురించి- యేహస్తము - నియమ ము- బొందునో- అదిసంకేతప్రాణంబనబడును- ...

చిహ్నహస్తప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ ప్రత్యక్షాణాంపరోక్షాణాంవస్తూనాంనాట్యకర్మణి।
స్థావరత్వంజంగమత్వమేతేషామపితాదృశమ్॥
తదాకారప్రకటనంతన్ముఖస్యనిరీక్షణం।
తత్స్థానదర్శనంచాపితద్ధ్వజానాంచదర్శనం॥
తదాయుధప్రకటనంతద్గతార్థనివేదనమ్।
తద్వ్యస్తదర్శనంచాపితచ్చేష్టాదర్శనంతథా॥
ఇత్యాదినానాచిహ్నార్థ్యంచిహ్నమిత్యభిధీయతే॥

టీ॥ నాట్యకర్మయందు- ప్రత్యక్షపరోక్షంబులగు - వస్తువు యొక్క- స్థావరత్వజంగమత్వంబులను- యట్లచిహ్నజూపునో - ఒ జొప్పున- తాదృశంబగు చిహ్నఆవస్తువులయొక్క- ఆకారప్రకట యును- వాట్లయొక్క- ముఖనిరూపణజేసుటకు - వాట్లయొక్క- స నంబునుజూపుటయును- వాట్లయొక్క- ధ్వజంబులను- జూపుటయు వాట్లయొక్క- ఆయుధములను - ప్రకటింపజేయడమును - వాట్ల బొందిన- అర్థంబులను- దెలుపుటయును - వాట్లయొక్క- యుం డే- స్థలంబును- జూపుటయును- వాట్లయొక్క- చేష్టంబులను- జూపు యును- యివిమొదులగు- చిహ్నలుజే- అర్థ్యంబుయగు - చిహ్నము చిహ్నప్రాణంబనబడును, ...

పదార్థటీకాహస్తప్రాణలక్షణమ్,

పదానాంకథితానాంస్యాదర్థనిర్వాహతాయది।
ఉయంపదార్థటీకేతికథితోభరతాదిభిః॥

జెప్పబడియుండెడి- పదార్థములయొక్క- నిర్వాహము యునా- యదిపదార్థటీకాహస్తప్రాణంబని - భరతా జెప్పబడియుండును- ... ... *

అథహస్తభేదాః

శ్లో॥ అభేదానింతుహస్తానాంలక్షణానియథాక్రమమ్।
అసంయుతాసంయుతాశ్చద్వేధాహస్తాః ప్రకీర్తితాః॥

యుగును- అసంయుతహస్తంబులు యనియును - రెండుప్ర బులుగా- హస్తంబులు జెప్పబడియుండును - అసంయుతాసం హస్తలక్షణంబులను- క్రమముగా జెప్పుచున్నాడు-

అథాసంయుతహస్తాః

శ్లో॥ పతాకస్త్రిపతాకోర్ధపతాకఃకర్తరీముఖః।
మయూరాఖ్యోర్ధచంద్రస్స్యాదరాళశ్శుకతుండకః॥
ముష్టిశ్చశిఖరాఖ్యశ్చకపిత్థఃకటికాముఖః।
సూచీముకుఖఃపద్మకోశోబాణస్సర్పశిరాస్తథా॥
మృగశీర్షఃసింహముఖఃకాంగూలశ్చాలపల్లవః।
చతురోభ్రమరశ్చైవహంసాస్యోహంసపక్షకః॥
సందంశోముకుళశ్చైవతామ్రచూడస్త్రితఃపరం।
ఇత్యసంయుతహస్తానాంనామలక్షణముచ్యతే॥

పతాకహస్తమనియు- త్రిపతాకహస్తమనియు - అర్ధప హస్తమనియు- కర్తరీముఖహస్తమనియు - మయూరహస్త ము- అర్ధచంద్రహస్తమనియు- అరాళహస్తమనియు - శుక హస్తమనియు- ముష్టిహస్తమనియు- శిఖరహస్తమనియు- క

పిష్టహస్తమనియు- కటికాముఖహస్తమనియు - సూచీముఖహ
మనియు- పద్మకోశహస్తమనియు- బాణహస్తమనియు- సర్పశి
హస్తమనియు - మృగశీర్షహస్తమనియు - సింహముఖహస్త
యు- కాంగూలహస్తమనియు- అలపల్లవహస్తమనియు - చతు
హస్తమనియు - భ్రమరహస్తమనియు - హంసాస్యహస్తమనియ
హంసపక్షకహస్తమనియు- సందంశహస్తమనియు- ముకుళహ
మనియు- తామ్రచూడహస్తమనియు- యిట్లని - అసంయుతహ
ములయొక్క-నామంబులును చెప్పి- వీట్లయొక్క- లక్షణవిశేషంబ
ను జెప్పుచున్నాడు. ... ...

అథపతాకహస్తలక్షణం-

శ్లో॥ ప్రసారణాదంగుళీనామంగుష్ఠస్యనికుంచనాత్।
పతాకాఖ్యఃకరఃప్రోక్తఃకరటీకావిచక్షణైః॥

టీ॥ తర్జన్యాదిచతురంగుళియొక్క- ప్రసారమువల్ల- అం
ష్ఠముయొక్క- నికుంచనమువల్ల- పతాకహస్తంబనబడును- య
గా- తర్జన్యాదియంగుళలును- చాచిబట్టి- యంగుష్ఠంబును-వం
ట్టితే పతాకహస్తమగును- ... ...

వినియోగః-

శ్లో॥ నాట్యారంభేవారివాహేవనేవస్తునిషేధనే।
కుచస్థలేనిశాయాంచనద్యామమరమండలే॥
తురంగేఖండనేవాయాశయనేగమనోదితే।
ప్రతాపేచప్రసాదేచచంద్రికాయాంఘనాతపే॥
కవాటపాటనేసప్తవిభక్త్యర్థేతరంగకే।
వీధీప్రవేశభావేపిసమత్వేచాంగరాగకే॥
ఆత్మార్థేశపథేచాపితూష్ణీంభావస్యదర్శనే।
ఆశీర్వాదక్రియాయాంచనృపశ్రేష్ఠస్యభావనే॥

తాళపత్రేచపేటీచద్రవ్యాదిస్పర్శనేతథా।
తత్రతత్రేతివచనేసింధౌతుసుకృతిక్రమే॥
సంబుద్ధౌతుపురోగేపిఖడ్గరూపస్యధారణే।
మాసేసంవత్సరేపత్యేదినేసమ్మార్జనేతథా॥
ఏవమర్థేషుయుజ్యంతేపతాకాహస్తభావనాః॥

॥పతాకహస్తంబుయొక్క- భావనలు-నాట్యారంభమందును-
మునందువనమందు-వస్తువులనిషేధించుటయందు-కుచస్థలము
- రాత్రియందు- నదియందు దేవతాసమూహమునందు- అ
ందు- ఖండించుటయందు- వాయువునందు - శయనమందు-
మందు- ప్రతాపమందు- ప్రసాదమందు- చంద్రికయందు-ఘ
నయందయందు-వాకిలిదీసుటయందు- సప్తవిభక్తులయొక్క
మునందు- తరంగములయందు - వీధీప్రవేశమునందు - సమ
ందు- యంగరాగముబూయుటయందు- తానుయనిశెప్పు
ందు- ప్రమాణముజేసుటయందు-యూరకయుండమనిజూపు
ందు- ఆశీర్వాదమునుజేసుటయందు - రాజశ్రేష్ఠునిజూపుట
ు-వ్యజనమునందు-చంపనుగొట్టుటయందు- ద్రవ్యాదులయొ
స్పర్శనమునందు- యక్కడక్కడ- యనెడివచనమునందు-
ద్రమునందు- సుకృతులయొక్క-క్రమమునందు- సంబోధనము
- యెదుటయుండుటవానిజూపుటయందు- ఖడ్గరూపనిరూప
ందు- మాసమునందు-సంవత్సరమునందు-దినమునందుసంమా
మునందు-యివిమొదలైనవాట్లలయందు-వినియోగింపవలయు-

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ ఏకాకినఃపురోధాతుఃపరబ్రహ్మసమాగమే।
జయతిస్తుతివేళాయాంపతాకోస్యాద్భవత్కరః॥

టీ॥ జనాంతరరహితుడుగానున్న- బ్రహ్మదేవునియొక్క పురో

భాగమునందు- పరబ్రహ్మయొక్క - సమాగమ సమయమునందు
యీబ్రహ్మదేవునియొక్క- జయతియనెడి-స్తుతిశేఖయందును- ప
కమనెడిహస్తము త్పన్నమాయెను- ...

శ్లో॥ పతాకసదృశత్వాచ్చ పతాకకరవిశ్రుతః।
అతఏవసమస్తానాం హస్తానాముయమాదిమః॥

టీ॥ యీపతాకహస్తము- పతాకముతోడ - సదృశముగుటవ
న- పతాకకరమని- ప్రసిద్ధంబాయెను- దీనివలన- సమస్తహస్తము
లోపలను ఆదిమమనిపించుకొనును. ...

శ్లో॥ పతాకో బ్రహ్మణో జాతః శ్వేతవర్ణో ఋషిశ్శివః।
బ్రహ్మజాతిర్భవేత్తస్య పరబ్రహ్మాధిదేవతా॥

టీ॥ యీపతాకహస్తము- బ్రహ్మదేవునివల్ల- బుట్టెనో- యా
తాకహస్తమునకు- శ్వేతవర్ణము- బ్రహ్మజాతియు- శివుడు ఋ
యు - పరబ్రహ్మాధిదేవత- యివిగలిగియుండును. ...

వినియోగః

శ్లో॥ జయేతివాక్యజలదే నిషేధే నిశి నిర్మలే।
వనే వాజిని వాతే చ వినయే విబుధాలయే॥
ప్రాతఃకాలే ప్రతాపే చ ప్రభువిజ్ఞాపనేపి చ।
ప్రవాహే చ ప్రయాణే చ ప్రకర్షే పి చ యాచనే॥
చందనే లేపనే చైవ చంద్రికాయాంచ యే తథా।
ఆశ్రయే వలయే తోయే తరంగే తాదృశార్థకే॥
ఖిత్తౌ చ భీతిహారణే ఖడ్గార్థే ఖండనేపి చ।
అర్గళే బంధనే చైవ ఆతపే చాంగమర్దనే॥
సంవత్సరే సరస్యాం చ సమయే సత్కులే తథా।
నీరాజనే నిర్జరే మకపోలే చ కరే తథా॥
వీథి దేవ తసి ప దే వ ర్ష ధారా నిపాతనే।

వసనాంతే వాసరే చ పర్యంకే పరిశోషణే॥
పార్శ్వశ్లిష్టేపతిపక్షే పతాకాయాం పయస్యపి।
పలాయనే పరీరంభే నిమంగే చ నిదర్శనే॥
ఆశీర్వాదేపి చాహ్వానే సరస్యాది ప్రదర్శనే।
సంబోధనే సముత్క్షేపే మార్జనే తర్జనే తథా॥
ఉత్పాటనే శిలాదీనాం ముదితే వాద్యవాదనే।
శీతలత్వే శుభస్పర్శే నిర్జరాణాం నిదర్శనే॥
అహంకారే యనే మాసే జ్వాలాయాం జలవారణే।
పునఃపునః ప్రవాదే చ పుష్కరే పూర్ణవాచకే॥

టీ॥ జయజయయనెడివాక్యమునందు- మేఘమందు- అడ్డగించు
ందు- రాత్రియందు- పరిశుద్ధమైనవస్తువయందు - వనమందు-
మునందు- వాయువుయందు- వినయమందు- దేవాగారమం
ప్రాతఃకాలమునందు- ప్రతాపమందు- రాజవిజ్ఞాపనయందు
నమందు-ప్రయాణమందు- ఉత్కృష్టవస్తువయందు- యాచిం
యందు - శ్రీగంధమందు- బూయుటయందు - వెన్నలయం
సమూహమందు - ఆశ్రయించుట యందు - కటకము నందు-
కమందు- అలయందు- అటువలనెయు నేటియందు-గోడయందు
నివారణమునందు- ఖడ్గమునుజూపుటయందు- నరుకుటయం
తలుపుకు గడియవేయుటయందు- బంధనమునందు - యెండ
దు- పాదములును- పిసుకుటయందు- సంవత్సరమునందు- స
యందు- సమయమందు- మంచికులమునందు - ఆర్తియెత్తుట
దు- దేవతులుజూపుటయందు- చెక్కిళ్ళయందు - హస్తమం
జూచుటయందు- వక్షస్థలమందు- పాదమందు - ధారావృష్టి
టయందు- చేలాంచలమందు-దినమునందు-మంచమందు- సం
షబెట్టుటయందు- పక్కను జేర్చుటయందు - పక్షులయొక్క రె

కటి-లుయందు- ధ్వజమునందు-క్షీరమునందు - బాహిబోన్నత
దు- ఆలింగనమునందు-అంబుపోలదయందు- జూపుటయందు
శిర్వాదమునందు- బిలుచుటయందు- పరస్పరముదులగు వాట్ల
కటి-జూపుటయందు- సంబోధనమునందు - జకటా బ్రైకియ
యందు- ప్రోక్షణము జేసుటయందు- భయము బెట్టుటయందు.
షాణముదులగు వాట్లయొక్క-పెల్లిగించుటయందు- సంతోషి
టయందు - వాద్యములను వాదించుటయందు- శైత్యమునందు
భుజగసర్పయందు- దేవతలనుజూపుటయందు- అహంకారము
వృత్తరాయణమందు- మాసమందు- అగ్నిజ్వాలయందు- ప్రకటి
ను- అడ్డగించుటయందు- మాటిమాటికియనుటయందు-
రిక్షమందు- సంపూర్ణమని చెప్పుటయందు- యివిమదులగు
యందు- యీ పతాకహస్తము-వినియోగింపవలయు-

అథత్రిపతాకహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ పతాకేనామికావక్రాయద్యసౌత్రిపతాకికా॥

టీ॥ పతాకహస్తమునందు- అనామికాంగుళివక్రంబైనట్లై

యదిత్రిపతాకంబగును- యనగా పతాకమునందు అనామికము
వంచిబట్టినట్లైతే-త్రిపతాకహస్తమగును-

వినియోగః

29-30 శ్లో॥ మకుటేవృక్షభావేచ వజ్రేతద్ధరవాసవే। కేతకీకు
సుమేదీపేవహ్నిజ్వాల విజృంభణే॥ కపోలేపత్రరే
ఖాయాంబాణార్థేపరివర్తనే। స్త్రీపుంసయో
సమాయోగే యుజ్యతేత్రిపతాకకః॥

టీ॥ త్రిపతాకహస్తము-కిరీటమునందు - వృక్షమునుజూ
టయందు-వజ్రాయుధమునందు- వజ్రాయుధధారకుడగు దేవేం
నియందు- కేతకీపుష్పమునందు- దీపమందు-అగ్నిజ్వాలా విజృ

నందు- గండస్థలంబుయందు - మకరికాపత్రంబులయందు-
మునుజూపుటయందు - పరివర్తనమునందు- స్త్రీపురుషుల
కు సంయోగమునందు - యిదిమదులగు వాట్లలందు - విని
గము జేయువలయు- గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ శక్రేణాదాయతో వజ్రసంస్పర్శేనామికానతా।
పతాకస్యత్రిభాగేనత్రిపతాకోభవత్కరః॥
వాసవత్రిపతాకోయంజజ్ఞైతస్యరుషిర్గుహః।
రక్తవర్ణః క్షత్రజాతిరధిదేవో మహేశ్వరః॥

టీ॥ పూర్వకాలమందు- దేవేంద్రునిచే- యేకారణమువలన - వజ్రా
యుధముయొక్క-స్పృశించుటవిషయముగా- అనామికమనెడి- వ్రే
లు వంచబడనో- యాకారణమువలన- పతాకహస్తముయొక్క-
భాగము జేతను- త్రిపతాకహస్తమాయెను - యీత్రిపతాకహస్త
- వాసవత్రిపతాకమని జెప్పబడును- యీహస్తమునకు - గుహు
రుషియు-రక్తవర్ణము- క్షత్రియజాతియు. అధిదేవతా మహే
శ్వరుండు-

వినియోగః

శ్లో॥ అనాదరేవితరణేవాసవేవదనోన్నతౌ।
అశ్రుసంమార్జనేబాణేమకుటేమత్స్యవల్లభే॥
అలకాచయనేవృక్షేత్వగ్నిజ్వాలావిజృంభణే॥
అంకుశేచాంజనాదాన ఆఘ్రాణేహవానాదిషు।
శానసేకలశేకోపేదర్పణేదంతధావనే॥
ఊర్ధ్వపుండ్రేశిరోవేష్టాతిలకేతాళపత్రకే॥
విష్ణావిసర్జనేవీరేనావేజ్ఞానేనమస్కృతౌ॥
నిశ్చలేసితరాంభీతావధరేపత్రలేఖనే॥
కటుగంధేరసాలాపేనాసాకర్ణసుసంవృతౌ।
ఖగపాతేదకేతక్యాంనక్షత్రేశ్రవణేకే॥

విబుధైవిధికిత్సాయాంశుభస్పర్శే విలేఖనే॥

టీ॥ అహాదరణయందు- యిచ్చుటయందును- శేన…
దు- ముఖమును పైకియెత్తుటయందు కన్నీరుదుడుచుటయందు-
మందు కిరీటమందు-మత్స్యశ్రేష్ఠమునందు - ముంగురులు దూ…
యందు-వృక్షమునందు-అగ్నిజ్వాలలయొక్క-విజృంభణమునందు
కుశమునందు- కాటుకబెట్టుటయందు-వాసనజూచుటయందు-
హానాదులజూపుటయందు-అరణ్యమునందు-కలశమునందు -
మందు - దర్పణమునందు-దంతములతో మూటయందు-శిరమణి
ట్టుటయందు- పాగుచుట్టుటయందు తిలకముబెట్టుటయందు-
శప్తతమునందు - … - విసర్జించుటయందు -
నియందు - వాడయందు - అజ్ఞానమునందు - నమస్కారమున॥
దు-నిశ్చలమునందుమిక్కిలిభీతియందు అధరమునందు- మకరి…
పత్రాలువ్రాసుటయందు-కారవువాసనయందు- ముకుటమూస్యులు…
యందు- అరసాలాపమునందు-చవులుమూసుటయందు- …
మొగిశిపడుటయందు కేతకీరేకుయందు-చంద్రునియందు-రక్త…
మునందు-దేవతులయందు-చికిత్సయందు- శుభవస్తువుల యొక్క
స్పృశించుటయందు-వ్రాసుటయందు- యివిమదుత్తైశ వాట్లయ…
దు - త్రిపతాకహస్తము వినియోగింపవలయు-

అథార్ధపతాకహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ త్రిపతాకేకనిష్ఠా చకుంచితార్ధపతాకికా॥

టీ॥ త్రిపతాకహస్తమునందు-కనిష్ఠాంగుళి-వంచిబట్టితే-
ర్ధపతాకంబనబడును. ... ...

వినియోగః

శ్లో॥ పల్లవేఫలకేతీ రేఢుభయోరితివాచకె।
క్రకచేచ్ఛురికాయాంచధ్వజేగోపురశృంగయోః॥

యుజ్యతేధర్ధపతాకోయంతత్ర… ప్రయోగతః॥

…చిగురుజూపుటయందు ఫలకమందు కట్టుయందు యుద్ధ
…జెప్పుటయందు- గరగసమునందు - …యందు- ధ్వ
…దు. గోపురమునందు- శృంగమునందు- యిది మొదలైన
…యందు - యీఅర్ధపతాకహస్తము వినియోగింపవలయు-

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ కనిష్ఠికానామికేద్వేకుంచితేభృగుణాపురాః।
దాహ్విహాపూజ్యౌహరిహరావిత్యుక్తే భృగుజస్తతః॥
అస్యచార్ధపతాకస్యరుషిర్బ్రహ్మాధిదేవతా।
హరిశ్శంభుఃక్షత్రజాతి పీతవర్ణో బుధైర్మతః॥

చిటుకవ్రేలున్ను- అనామికమనే వ్రేలున్ను - పూర్వమందు
…రుషిచే- పంచబడ్డవై- విష్ణువు- శివుడు - వీర్లు యిద్దరును -
…లుయని- యేకారణమువలన జెప్పబడినో- ఆకారణమువల
…ఈఅర్ధపతాకహస్తము- భృగురుషివల్ల బుట్టినదియని దెలి
…యు- యీఅర్ధపతాకహస్తమునకు బ్రహ్మదేవుడు - రుషి
…హరిహరాదులు యధిదేవతలు- క్షత్రియజాతియు- పీతవర్ణ
…యిట్లని- విద్వాంసులచేసమ్మతింపబడియుండును-

వినియోగః

శ్లో॥ క్రకచేగోపురేశృంగేఫలకేపల్లవేతథే।
నాసికాయాముపన్యాసే కేతక్యామూర్ధ్వపుండ్రకే॥
చ్ఛురికాయాంధ్వజేక్షేత్రేపీతవర్ణేద్వ…పి।
అలకాపనయేదీపేమకుటేదంతధావనే॥
షణ్ముఖేశంకరేతోష్వేమేళనేతాళపత్రకే॥

టీ॥ గరగసమునందు- గోపురమునందు - శిఖరమునందు- ఫ
…యందు- చిగురుయందు- దడయందు- నాసికమునందు - పుప

న్యాసమునందు- కేతకీబర్హమందు - పూర్వపుం(జము)నందు
బాణయందు- ధ్వజమందు- రాజుయందు- పీతవర్ణమందు- శ
టియందు- ముంగురుదువ్వుకొనుటయందు - దీపంబునందు - శిర
మందు- దంతధావనమందు- కౌమారస్వామియందు- శిష్యునియ
దు- అధరమునందు- కూడుటయందు- చపులాకుయందు - యి
మొదలగు వాట్లయందు - అర్ధపతాక హస్తమును - వినియో
పవలయు,

అథకర్తరీముఖహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ తర్జనీమధ్యమేచాత్ర బహిస్తిర్యఙ్ముఖేయది।
భవేత్కర్తరిహస్తశ్చ తస్యరూపణముచ్యతే॥

టీ॥ యీ అర్ధపతాకహస్తమందు. తర్జనీమధ్యమాంగుళుల
బహిర్భాగములయందు - ముఖంబులగలవైతే - కర్తరీముఖ
స్తంబనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥ స్త్రీపుంసయోస్తు విశ్లేషే విపర్యాసపదేపిచ।
లుంఠనే నయనాంత్రేచ మరణే భేదభావనే॥
విద్యుదర్థేప్యేకశయ్యా విరహే తపనే తథా।
లతాయాం యుజ్యతేచాయాం కర్తరీముఖయిష్యతే॥

టీ॥ స్త్రీపురుషులయొక్క వియోగమునందు- వైపరీత్యము బో
దినస్థానమునందు- పొర్లుటయందు- నేత్రాంతమునందు- మ
ణమందు- భేదనమందు- మెరుపుయందు- ఏకశయ్య- విరహమ
దు- పడుటయందు - లతయందు - యివిమొదలైన వాట్లయంద
యీకర్తరీముఖహస్తము వినియోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే,

శ్లో॥ శశాంకశేఖరః పూర్వం జలంధరవధం ప్రతి।
చక్రం విలిఖ్య తర్జన్యా సిద్ధిం పృథు విమధ్యమం॥
యదాసంయోజయామాస కర్తరీ సమజాయత।

తదాశంభోర్జటాజూటాన్ సమ్యక్ప్రజంచుపి స్థితా।
క్షత్రజాతిస్తామ్రవర్ణశ్చక్రపాణిరధీశ్వరః॥

పూర్వమందు- చంద్రశేఖరుండు- జలంధరు వధనుగురించి-
యనేడి- అంగుళిని- భూమియందు వ్రాసిని - తర్జన్యాంగుళి
చక్రమును వ్రాసి- యేకాలమందు - సంయోజన జేసినవాడా
- యాకాలమందు- చంద్రశేఖరునియొక్క- జటాజూటమువ
కర్తరీహస్తము బుట్టెను- యీకర్తరీహస్తమునకు - క్షత్రము
- క్షత్రియజాతియు- తామ్రవర్ణము- చక్రపాణి రధిదేవత.

వినియోగః.

శ్లో॥ పాదవిన్యాసనిర్మాణే పతనే లేఖవాచకే।
చపలాయాంచ మర్త్యాంచ చక్రేచ ధనుపుటేతథా॥
విపర్యాసే విద్యుదర్థే కటకే విష్ణుబోధనే।
విరహే చైవ దంపత్యోర్వికారే హృదయస్యచ॥
మహిషే మరణే చైవ హరిణే వారణే తథా।
శైలశృంగే బోధనాయాం వృషభే గవిగోపురే॥
వియోగే చైవ శయ్యాయాం చలనే భేదభావనే।
నక్రాద్యర్థే చనిందాయాం తపనోత్పతనే తథా॥
కర్తర్యాం పాదపాద్రీణాం దర్శనే హేతిదర్శనే।
తాంమ్రవర్ణే క్షత్రజాతౌ హస్తోయం వినియుజ్యతే॥

టీ॥ పాదవిన్యాసమును జేసుటయందు- పడుటయందు - కవ్మ్ర
చదువేవాణియందు- సంపల్లక్ష్మియందు- చమరీమృగమునందు-
మందు- త్రోటీపుటమునందు- విపర్యాసమందు- మెరుపు జూపు
నందు- కంకణమందు- విష్ణువును జూపుటయందు- దంపతులయొ
- విరహమందు - హృదయముయొక్క వికారమందు - మహిష
ను- మరణమునందు- జింకయందు - గజమందు - పర్వతము

యొక్క- శిఖరమందు- బోధించుటయందు-వృషభమందు-గోపుయ
దు- గోపురమందు- వియోగమందు - పానపుయందు - వణుకు
యందు- భజనమునుజెప్పుటయందు- నక్రమమదులైనవాట్లుయంద
దూషించుటయందు- సూర్యునియందు- యగురుటయందు- శ
రియందు- వృక్షపర్వతములును- జూపుటయందు- ఖడ్గముఝళిపి
చుటయందు- తామ్రవర్ణమందు - క్షత్రియజాతియందు - యి
మొదలైనవాట్లయందు- యీకర్తరిహస్తమునువినియోగింపవ
యు,

అథమయూరహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ అస్మిన్ననామికాంగుష్ఠౌ శ్లిష్టౌ చాన్యే ప్రసారితాః।
మయూరహస్తః కథిత స్తస్యలక్షణముచ్యతే॥

టీ॥ యీకర్తరీహస్తమునందు - అనామికాంగుష్ఠంబులును
జేర్చబట్టి- యితరంబులగు- యంగుళములనుచావబట్టితే- మయూ
రహస్తంబనబడును- ... ...

వినియోగః

శ్లో॥ మయూరాస్యేలతాయాంచ శకునే వమనే తథా।
అళకస్యాపనయనే లలాటే తిలకేపిచ॥
నేత్రస్యోదకవిక్షేపే శాస్త్రవాదే ప్రసిద్ధకే।
ఏవమర్థేషు యుజ్యంతే మయూరకరభావనాః॥

టీ॥ నెమిలియొక్క- ముఖమునందు- తీగయందు- పక్షియందు-వ
మనముయందు- ముంగురులును- దువ్వగొనుటయందు- లలాటమం
దు - తిలకమందు - కన్నీరును - పరిహరించుకొనుటయందు - శా
స్త్రమునువాదించుటయందు - యివిమదులైనవాట్లయందు - మ
యూరహస్తమును- వినియోగింపవలయు.

అథార్ధచంద్రహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అర్ధచంద్రకరస్సోయం పతాకేంగుష్ఠసారణాత్॥

టీ॥ పతాకహస్తమునందు- అంగుష్ఠముయొక్క- ప్రసా
ముల్ల- అర్ధచంద్రహస్తంబగును - యనగా - పతాకహస్త
ందు- అంగుష్ఠము- ప్రత్యేకంబుగా - జాచిబట్టితే అర్ధచం
స్తంబనబడును. ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ చంద్రేకృష్ణాష్టమీభాజి గళహస్తాదికేపిచ।
భల్లాయుధే దేవతానామభిషేచనకర్మణి॥
భుక్పాత్రే చోద్భవే కట్యాం చింతాయామాత్మవాచకే।
ధ్యానే చ ప్రార్థనే చాపి అంగసంస్పర్శనే తథా॥
ప్రాకృతానాం నమస్కారేప్యర్ధచంద్రో నియుజ్యతే॥

టీ॥ కృష్ణాష్టమిచంద్రునియందు- మెడబట్టిత్రోయుడమందు- భ
ల్లాయుధమందు- దేవతులయొక్క అభిషేకమందు- భోజనపాత్రం
దు- బుట్టుటజూపుటయందు- కటిప్రదేశమునందు - చింతం
యందు- నేనుయనుటయందు- ధ్యానమందు- ప్రార్థించుట
ందు- అంగములయొక్క- సంస్పర్శనములయందు- ప్రాకృతజ
యొక్క- నమస్కారమునందు- యివిమదులైన వాట్లయందు-
ర్ధచంద్రహస్తమునువినియోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే.

శ్లో॥ శుద్ధాంతే రమయా సార్ధం రమమాణే రమాపతౌ।
అంతఃపురం గంతుమనో భృగుర్ద్వారేనివారితః॥
గళహస్తప్రదానేన తస్మాత్స్యముని భర్త్సనః।
వైశ్యజాతిర్ధూమ్రవర్ణో మహాదేవోధిదేవతా॥

టీ॥ లక్ష్మీపతియైన- శ్రీమహావిష్ణువు- అంతఃపురమందు- లక్ష్మీ
తోడను- క్రీడించుచుండగను- భృగుమహర్షి యు- అంతఃపురము
నకుబోవ- చిత్తసమున్నతి- గలవాడుగనుక- ద్వారపాలకులచే- గళ

హ. స్వప్రదానము చేత- నివారింపబడ్డవాడాయనో- అ...
ల్ల. అర్ధచంద్రహస్తమునకు- భృగురుషియు- వైశ్యజాతి- ...
మ్రవర్ణము- వహ దేవుండధిదేవత-

విని యోగః

శ్లో. అంకుశేచార్ధచంద్రేచ అభిషేకే దృఢేగళే।
తాళమానేమౌళిబంధే ఫాలస్వేద నివారణే॥
బాలేచబాలవృక్షేచ వాహనే వలయేతథా।
తాటంకే కటిపట్టేచ వరణే చంద్రశేఖరే॥
వరమాంగే ప్రాకృతానాం నతౌ శంఖే వనిర్మితౌ॥
సాపరాధవినిష్కాసే సజ్జకామ్ముకబోధనే।
కలశేరచనే ఫాలేకాంచీదామనివేదనే॥
కపోలే వాహనేఖేదే భ్రూలతాయాంచ సూచనే।
గౌరవర్ణే వైశ్యజాతౌ సన్మతస్సర్వవేదినాం॥

టీ॥ అంకుశమందు- అర్ధచంద్రునియందు - అభిషేకము జే...
టయందు- దృఢమని జెప్పుటయందు- కంఠమందు- తాళపత్రము...
దు- పాగుజుట్టుటయందు - ఫాలప్రదేశమందుండెడి- స్వేదమ...
దుడుచుకొనుటయందు- బాలునియందు- బాలవృక్షమందు-వా...
నమునుజూపుటయందు - కంకణమునందు - కర్ణాభరణముల...
జూపుటయందు- వడ్డ్యాణ్ణమునందు- పాదమందు - చంద్రశే...
నియందు - శృష్ఠమునందు - ప్రాకృతజనులయొక్క నమస్కా...
మందు- శంఖమందు- నిర్మాణమందు- అపరాధునివెళ్లగొట్టు...
యందు - అల్లెత్రాడు చేత ఆరోపణ జేయబడ్డ ధనుస్సు...
మందు- నిర్మాణమందు- ఫాలప్రదేశమందు- మలనూలును-...
పుటయందు - కపోలమందు - వాహనమందు - దుఃఖమం...
భ్రూలతనుజూపుటయందు . గౌరవర్ణమందు - వైశ్యజాతిం...

...యివిమొదలగువాట్లయందు - యీఅర్ధచంద్రహస్తమును-
...యోగింపవలయు. ... ... *

అథారాళహస్తలక్షణమ్.

...॥ పతాకేతర్జనీవక్రా నామ్నాసోయమరాళకః॥
...॥ పతాకహస్తమందు - తర్జనీవ్రేలును - వక్రముగావంచి
...వే. అరాళహస్తమనబడును- ... *

విని యోగః

శ్లో॥ విషాద్యమృతపానేషు ప్రచండపవనేపిచ ।
శౌర్యగాంభీర్యధైర్యేషు వినియోగో నియుజ్యతే॥

...టీ॥ విషము మదలుగాగల అమృతపానమునందు- చండమారు
...నందు- శౌర్యము-గాంభీర్యము-ధైర్యము- వీట్లయందు - యివి
...కలైనవాట్లయందు-యీఅరాళహస్తము-ప్రయోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ సప్తానాంజలరాశీనామాపోశనవిధౌపురా।
అరాళః కుంభజాజ్జాతస్సఏవరుషిరుచ్యతే॥
పాటలాంశుమిశ్రజాతిర్వాసుదేవోధిదేవతా।
ఏవమేతస్యానుపూర్వ్యం ప్రోచ్యతే భరతాదిభిః॥

...పూర్వమందు-సప్తసంఖ్యాకంబులైన -సముద్రములయొక్క--ఆ
...శనవిధియందు-అగస్త్యరుషివల్ల-అరాళహస్తముబుట్టెను-యీ
...రాళహస్తమునకు-అగస్త్యులేరుషియు- పాటలవర్ణము మిశ్ర
...తియు-వాసుదేవుండధిదేవతా - యీరీతున- భరతాదులచే-ఆ
...నుపూర్వకముగా జెప్పబడియుండును- ... *

విని యోగః

శ్లో॥ ఆపోశనేబ్రాహ్మణానామాశీర్వచనకర్మణి।
ఆయాహిశీఘ్రమిత్యుక్తావక్త్రకానాంప్రలోభనే॥

ఆరంభే చైవ చాత్మార్థే త్వాహ్వానే సైన్యబోధనే॥
సంకీర్ణజాతౌ సన్మానే సౌరభాఘ్రాణ ఏవ చ।
సంధ్యా ప్రదక్షిణే చైవ సమూహే సంగమే తథా॥
కంకణాది ధృతౌ చైవ కజ్జలారచనే ద్దృశః॥
కస్త్వమిత్యాద్యుక్తి భేదే కామినీ కేశబంధనే।
స్వేదాపనయనే శౌర్యే గాంభీర్యే సన్నివేదనే॥
ప్రచండపవనే చైవ ప్రతిబింబనివేదనే।
చిత్రోద్యత్పుంఖ పుటనే చిత్రవర్ణే చ మతట్కృతౌ॥
వివాహే విషపానే చ విటవైముఖ్యసూచనే।
గుహాయాం చ శరోద్ధారే గరుత్మత్పక్షభావనే॥

టీ॥ బ్రాహ్మణులయొక్క - ఆపోశనమందు - ఆశీర్వాదకవ
యందు- శీఘ్రముగా- రమ్మని చెప్పుటయందు- బాలులయొక్క-
చనమునందు- ఆరంభమందు- నేనుయనుటయందు- బిలుచుట
దు- సేననుజూపుటయందు- సంకరజాతియందు- బహుమాన
దు- పరిమళముయొక్క ఆఘ్రాణమందు - సంధ్యావందనజేస
యందు- ప్రదక్షిణమునందు - సమూహమునందు - గూడుటయ
దు- కంకణాదులయొక్క- ధారణమునందు- నేత్రములకు కాటు
ట్టుటయందు- యెవరునీవు యనెడి మొదలగు వదనభేదములయం
స్త్రీలయొక్క - కేశబంధనమందు - చెమటనీరుదుడుచుటయం
శౌర్యమునందు - గాంభీర్యమందు - తెలుపుటయందు - ప్రచ
మారుతమందు- ప్రతిబింబమునుజూపుటయందు- చిత్రముగాబు
తిరుమణియందు - చిత్రవర్ణమునందు - చమత్కారమునంద
వివాహమునందు- విషపానమునందు- విటవైముఖ్యమును -
పించుటయందు - గుహయందు. బాణోద్ధరణమునందును- గరుత్
తుని యొక్క- రెక్కజూపుటయందు- యివిమొదలగువాట్లయందు

స్తమును వినియోగింపవలయు- ... *

అథ శుకతుండహస్తలక్షణమ్,

అస్మిన్ననామికా వక్రా శుకతుండకరో భవేత్॥

యీ అరాళహస్తమందు- అనామికమును- వక్రముగా బట్టి
తుండహస్తంబనబడును-

వినియోగః

బాణప్రయోగే కుంతార్థే చాళీయన టనక్రమే।
మర్మోక్త్యా ముక్తథా వేచ శుకతుండకరో భవేత్॥

బాణప్రయోగమునందు- కుంతాయుధమునందు- చాళీయ్యాన
యొక్క- క్రమమునందు మర్మంబైన వాక్కుయందు- ఉగ్రత
యివిమొదలగు- వాట్లయందు- యీ శుకతుండహస్తమును-
గింపవలయు- ... ... *

గ్రంథాంతరే-

నటయంత్యాః ప్రేమకోపం నాథం ప్రతి సదాశివమ్।
దుర్గాయాః శుకతుండోభూద్దూర్వాస ఋషిరుచ్యతే॥
ద్విజాన్వయః శోణవర్ణో దేవతా స్యాన్మరీచికః॥

సదాశివుని- గూర్చి- ప్రేమకోపమును- నటింపజేస్తుండ
ర్గాదేవివలన- శుకతుండహస్తంబు బుట్టినదాయెను - యీ
ండహస్తమునకు - దూర్వాసులు ఋషియు - బ్రాహ్మణజాతి
శోణవర్ణము- మారీచిరుషి యధిదేవత- *

వినియోగః

శ్లో॥ అపూర్వ భోగే దకితే ర మాహ్వానే స్యనాదరే।
ద్యూతే క్ష్వినిపాతే స్యాద వజ్ఞాయాం విసర్జనే॥
శోణవర్ణా వివేకే చ శుకనారీ నిరూపణే।
ఊహాయాం ముగ్ధభావే చ కోపే కుంతార్థబోధనే॥

కౌటిల్యేచైవమహోక్త్యాంబ్రహ్మాస్త్రేభిండివాల
ఉత్తమాధమరత్నానాంత్రిభాగేలేఖనేపిచ॥
పూర్వాపరార్థసంబంధేపటువాక్యప్రశంసనే॥
ఉరగాణాంనర్తనే స్యాదుత్తమేవర్ణఏవచ।
నత్వయాకృతమిత్యుక్తాగమనేచశరస్యచ॥

టీ॥ అపూర్వభోగమునందును- భయబడ్డవానియందును- లక్షీకాది
దేఏనిబిలుచుటయందును అనాదరణమునందును- ద్యూతమునందువలయు-
పాచకలనుదొర్లించుటయందును- అవమానమువలన - తోశివే
టయందును- శోణవర్ణమును- డెల్లుపుటయందును- చిలుకలును-
లును- జూపుటయందును- ఊహయందును- వుగ్రభావమందును-
పమందున- కుంతాయుధముజూపుటయందును - కుటిలభావవ
దును- మహోక్తియందును - బ్రహ్మాస్త్రమునందును - భిండివా
మందును- ఉత్తమముఅధమము- యసిరత్నాలు యొక్క-మూడు
భాగంబులందును- వ్రాసుటయందును - పూర్వాపరార్థసంబం
మందును - పటుతరమైనవాక్కు-యందును- ప్రశంసజేసుటయ-
దును- సర్పములయొక్క-నాట్యమందును- ఉత్తమమగువర్ణమ
దును- నీచేత చేయబడలేదనిహస్తము చేతజూపుటయందు -
ణముయొక్క-గమనమందును- యివియులైనవాట్లయందు యీ
కతుండహస్తమును వినియోగింపవలయు-

అథముష్టిహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ మేళనాదంగుళీనాంచకుంచితానాంతలాంతరే।
అంగుష్ఠేనోపరియుతో ముష్టిహస్తః ప్రకీర్తితః॥

టీ। నాల్గు యంగుళలను జేర్చి- హస్తతలంబునందు- వంచిబి
అంగుష్ఠంబు జేయుక్తంబుగా జేశితే- ముష్టిఅస్తంబనబడును-

వినియోగః

శ్లో॥ స్థిరేకచగ్రహేదార్ఢ్యేమల్లానాంయుద్ధభావనే।
తాండాళికాదినాట్యేషుముష్టిహస్తః ప్రకీర్తితః॥

టీ॥ స్థిరమనుటయందును- కచగ్రహణమునందును- దృఢమనుట
మును- జెట్టులయొక్క-యుద్ధమును - జూపుటయందును - తాం
కాది నాట్యంబులయందును- యీముష్టిహస్తమును - ప్రయో
... ... ※

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ మధుకైటభయోర్యుద్ధేజాతేముష్టికరస్తథా।
విష్ణూత్పత్తిర్నీలవర్ణోవీరభద్రోధిదేవతా।
శూద్రజాతిస్తథాజ్ఞేయః రుద్రస్త్వృషిమతః॥

టీ॥ మధుకైటభులకు- విష్ణువోడగూడ- యుద్ధము- గలిగినదాచుం
మూడు- ముష్టిహస్తము - విష్ణువల్లబుట్టెను - ఆముష్టిహస్తమునకు-
ఋషి- శూద్రజాతియు- నీలవర్ణము- వీరభద్రుండధి

వినియోగః

శ్లో॥ ఖడ్గకుంతాదిధరణేకటకేఘంటికాగ్రహే।
తాండాదికాళినాట్యేషుదృష్టార్థేలాఘవేపిచ॥
మల్లయుద్ధేముష్టిఘాతేమధ్యభావేమహాబలే।
ఊరుసంహననేచైవముత్కృష్టేధావనేతథా॥
రసకిష్పీడనేచైవరాజ్ఞిమంత్రిణియూథపే।
నీలవర్ణేశూద్రజాతౌనియుక్తోయంకరోబుధైః॥

టీ॥ ఖడ్గము- కుంతము- మొదలైన- వాట్లయొక్క- ధారణయం
యముయందు- ఘంటనుబట్టుటయందు- తాండాళికాదినాట్య
యందు- జూడబడ్డఅర్థమునందు- లాఘవమునందు - జటుల
నందు- ముష్టిగ్రహణమునందు - మధ్యమునుజూపుటయందు-

అధికమైనబలమందు- ఊరులయొక్క-మర్దనమందు- ఉత్కృష్ట
నందు- బారివోవుటయందు- రసమునుపిదుకుటయందు- రాజు
దు- మంత్రియందు- విష్ణువుయందు - నీలవర్ణమునందు- శూ
జాతియందు- యివిమొదలగువాట్లయందు- ముష్టిహస్తమును-
యోగింపవలయు- ... ...

అథశిఖరహస్తలక్షణమ్

AD శ్లో॥ చేన్ముష్టిరున్నతాంగుష్ఠస్సఏవశిఖరఃకరః॥

33 టీ॥ శిఖరహస్తము- ఊర్ధ్వమునందుయెత్తబడ్డ- అంగుష్ఠ
కలదైతే- శిఖరహస్తంబనబడును- ... ...

వినియోగః

శ్లో॥ మదనేకార్ముకేస్తంభేనిశ్చయేపితృతర్పణే॥
AD ఓష్ఠేనాథేచరదనేప్రవిష్టేప్రశ్నభావనే॥
34 అంగేనాస్తీతివచనేస్మరణేభినయాంతరే॥
కటిబంధాకర్షణేచపరిరంభవిధాధవే।
శక్తితోమరయోర్మోక్షేఘంటానాదేచపేషణే।
శిఖరేయుజ్యతేసోయంభరతాగమవేదిభిః॥

టీ॥ మన్మథునియందును- ధనుస్సుయందును- స్తంభమునంద
నిశ్చయమునందును- పితృతర్పణమునందును-ఓష్ఠమునందును-
గునియందును- దంతమునందును-ప్రవేశించుటయందును-ప్రశ్న
జేసుటయందును- లింగమునందునులేదనిజెప్పుటయందును-స్మ
మునందును - అభినయాంతరమునందును - నడికట్టుబట్టియీ
టయందును- ఆలింగనము జేసుటయందును - ప్రియునియందు
శక్తియు తోమరము - వీట్లయొకటి ప్రయోగించుటయందు
ఘంటావాదనమందును - పదార్థములయొక్క - నూరుటయ
ను- శిఖరహస్తమునువినియోగింపవలయు- ... ...

గ్రంథాంతరె

శ్లో॥ సుమేరుంకార్ముకంకృత్వాతన్మధ్యంచంద్రశేఖరః।
హస్తేనయేనజగ్రాహసహస్తశ్శిఖరస్మృతః॥
శిఖరోమేరుధనుషోజాతోస్యరుషిరర్జునః।
గంధర్వజాతిశ్శ్యామాంశురధీశోరతివల్లభః॥

టీ॥ చంద్రశేఖరుండు- మేరుపర్వతమును- ధనస్సుగాజేసుకొ
ధనుస్సుయొక్క-మధ్యంబును- యేహస్తముజేత-గ్రహించనో
హస్తము - శిఖరహస్తంబనుబడును - యీహస్తము-మేరుప
మువల్లబుట్టెను- యీహస్తమునకు-రుషియర్జునుడు- గంధర్వ
యు-నీలవర్ణము-మన్మథుండధిదేవత- ...

వినియోగః

శ్లో॥ విలాసినీనమ్రభావెవరాంగేచవినాయకె।
వ్యజనేతాళవృంతేచవ్రీడాయాంచవిశేషతః॥
కార్ముకేచకిమిత్యుక్తైకందరేచిన్హధారణే॥
మహిషాసురఘాతేచమదనేమిత్రభావనే।
కుటుంభస్థాపనాదౌచకితవార్థేకృశేపిచ॥
నర్తనేనాస్తివాక్యేచకుండలేకంతధారణే॥
భృంగాదుకపయఃపానేభల్లాయుధపరిగ్రహే॥
పితౄణాంతర్పణేచైవపురుషాభినయేతథా।
వారిపూర్ణేదినేపిస్యాగంటావాద్యేవ్యయేపిచ॥
స్తంభేచస్థాయిభావేచనిశ్చలేనీలవర్ణకే॥

టీ॥ స్త్రీలయొక్క-నమ్రభావమునందును- వరునియొక్క-దేహ
నందును- గణపతియందును-చౌరీయందును - వ్యజనమునందు
అతిలజ్జయందును- ధనుస్సుయందును - యేమియనియడుగుట
ందును- గుహయందును- చిహ్ననుధరించుటయందును- మహిషా

సురని యొక్క మర్దనమునందును- మన్మథునియందును- స్నేహి
నిజూపుటయందును కుటుంబస్థాపనాదులయందును- ధూర్తునియ
దును- కృశునియందును- వర్తనమునందును - లేదుయని జెప్ప
యందును - కుండమునందును- కుంతాయుధము ధరించుటయ
దును - గిండిచెంబుచేనీరు పానము జేసుటయందును - భల్లాయు
ముయొక్క గ్రహణమునందును- పితృదేవతులయొక్క తర్పణమ
నందును- పురుషుయొక్క అభినయమందును- ఉదకపరిపూరిత
మైనదినమందును- ఘంటావాద్యమునందును - వ్యయాభావమ
దును- అథవా- నాశరహితునియందును - స్తంభమందును - స
యభావమందును- చలనాభావమందును - నీలవర్ణమునందు
ను- యివిమొదలగు వాట్లయందు - యీశిఖరహస్తమునువినియో
గింపవలయు. ... ...

అథకపిత్థహస్తలక్షణం

శ్లో॥ అంగుష్ఠమూర్ధ్నిశిఖరేవక్రితాయదితర్జనీ।
కపిత్థాఖ్యకరస్సోయంకథితోభరతాదిభిః॥

టీ॥ శిఖరహస్తమునందు- అంగుష్ఠముయొక్క - శిరోభాగమ
నందు- తర్జనివ్రేలను- వక్రముగావంచిబట్టినది- కపిత్థహస్తమ
బడును

వినియోగః

శ్లో॥ లక్ష్మ్యాంచైవసరస్వత్యాంనటనేతాళధారణే।
గోదోహనేచాంజనేచలీలాకుసుమధారణే॥
చేలాంచలాదిగ్రహణేపటస్యైవావకుంఠనే।
ధూపదీపార్చనేచాపికపిత్థస్సంప్రయుజ్యతే॥

టీ॥ లక్ష్మిదేవియందును- సరస్వతీదేవియందును- నాట్యవి
షమందును- తాళమునుధరించుటయందును- పాలుపిదుకుటయు
దును- కాటుకబెట్టుకొనుటయందును- విలాసముగొరకు - పు

ధరించుటయందును - చేలాంచలముమొదలగు వాట్లయొక్క
మునందును- ముసుకుబెట్టుకొనుటయందును- ధూపము- దీప
యివిమొదలైన వాట్లజేజాయబడినపూజయందును - యివిమొ
దలగువాట్లయందు- యీకపిత్థహస్తమునువినియోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ సముద్రమథనేపూర్వంమంధరాకర్షణోచితః।
జాతఃకపిత్థశ్శ్రీకృష్ణాన్నారదోస్యరుషిర్మతః॥
రుషిజాతిగౌరవర్ణోపద్మగర్భోధిదేవతా॥

టీ॥ పూర్వమందు- సముద్రమును- మథించుటకాలమునందు- మంద
రపర్వతముయొక్క ఈడ్చుటకు- ఉచితంబగు- యీకపిత్థహస్త
శ్రీకృష్ణునివలన- బుట్టెను- యీకపిత్థహస్తమునకు- నారదుం
రుషియు- రుషిజాతియు- గౌరవర్ణము- బ్రహ్మదేవుండధిదేవత.

వినియోగః

శ్లో॥ చక్రచాపగదాదౌచశరాకర్షాదికర్మణి।
వరాటకానాముత్క్షేపేవాణ్యాంవస్త్రాంచలగ్రహే॥
లీలాబ్జధారణేచైవలక్ష్మీసంసూచనేతథా॥
జపమాలాధారణేపిధూపదీపార్చనేతథా।
మందరాకర్షణేచైవమునీనాంజాతిసూచనే॥
నాట్యభావేచబాణేచప్లుతకేశేసపీడనే।
గౌరవర్ణేచావధృతౌవినియుక్తొవిశేషతః॥

టీ॥ చక్రము- విల్లు- గదాయుధము - యివిమొదలగు వాట్లయం
దును- బాణముయొక్క ఆకర్షణాది కర్మయందును- గవ్వలుయె
త్తుటయందును- సరస్వతియందును- కోకయొక్క కొంగును
బట్టుటయందును- విలాసార్థంబైన- కమలమును- బట్టుటయందు
లక్ష్మీదేవినిజూపుటయందును - జపమాలికయొక్క త్రిప్పుట

యందును- ధూపము- దీపమువీట్లచేతనైన-అర్చనయందును- ...
బరపర్వతముచే జిలుకుటయందును-మానులుయొక్క- జాతిని జె...
టయందును- నాట్యమునుజూపుటయందును- బాణమందును- ...
పబడిన-వెంట్రుకలును- పిదుకుటయందును - గౌరవర్ణమునం...
ను- ధరించుటయందును- యివిమొదలైనవాట్లయందు యీకపి...
హస్తమును-వినియోగింపవలయు-

అథకటకాముఖహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ తర్జనీమధ్యమామధ్యేపుంఖోంగుష్ఠేనపీడ్యతే।
యస్మిన్ననామికాయోగస్సహస్తః కటకాముఖః॥

టీ॥ తర్జనీమధ్యమాంగుళులయొక్క- మధ్యమునందు- అం...
ష్ఠముజేత- బాణపుంఖము- పీడింపబడుచున్నదో-అనామికసంయో...
గముగలయాహస్తము- కటకాముఖహస్తంబనబడును-

వినియోగః.

శ్లో॥ కుసుమాపచయేముక్తాస్రజాందామ్నాంచధారణే।
శరమందాకర్షణేచనాగవల్లీప్రదానకే॥
కస్తూరికాదివస్తూనాంపేషణేగంధవాసనే।
వచనేదృష్టిభావేచకటకాముఖముజ్యతే॥

టీ॥ పుష్పంబులుగోయుటయందును - ముక్తాహారాదిహార...
యొకట-ధరించుటయందును- పుష్పంబులయొకట - మాలికాధా...
రణమందును- మెల్లన - బాణమునీడ్చుటయందును-విడమునిచ్చు...
యందును- కస్తూరిమదులగు- వస్తువులయొక్క- మేళనమందు...
పరిమళద్రవ్యములయొకట-వాసనజూపుటయందును- వాక్యము...
దును-దృష్టులనుజూపుటయందును-యివిమొదలైనవాట్లయందు...
నియోగింపవలయు. ... ...

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ అభ్యస్యతాధనుర్విద్యాం రామేణశివసన్నిధౌ।
కటకాముఖహస్తోభూద్భార్గవేణార్జునోరుషిః॥
దేవజాతిహేమవర్ణః రఘునాథోధిదేవతా॥

టీ॥ శివసమీపమునందు- శ్రీరామునిదోడను- ధనుర్విద్యనభ్య...
...నుండెడి- పరశురాముని జేతను- కటకాముఖహస్తము బుట్టిన...
...యను- యీకటకాముఖహస్తమునకు- అర్జునుడురుషియు-దే...
...తియు- హేమవర్ణము- రఘునాథుండధిదేవత.

వినియోగః-

శ్లో॥ వస్త్రాపకర్షణేవాహేవారస్త్రీణాంవికుంఠనే।
ఆకర్షణేశరాదీనామభిషేకేసుపర్వణాం॥
నాట్యారంభేనాగవల్లీదళసంగ్రహణేతథా।
నవసంఖ్యావివేకేచదర్పణేదంతధావనే॥
కస్తూరికాదినిష్పేషేకుసుమాపచయేతథా।
మహారజితవర్ణేచమర్యాదాబోధనేతథా॥
మణిముక్తాపుష్పధృతౌఛత్రచామరధారణే।
పాదచారేఖలీనేచవృంతభేదవివేచనే॥
దేవజాతావిశేషేణనియుక్తోయంకరోబుధైః।

టీ॥ వస్త్రముయొకట-అపకర్షణమందునువాహనమందును- శస్త్ర...
...లుయొకట-మొట్టుటయందును-బాణముమదులగువాట్లయొకట...
...చ్చుటయందును-దేవతులయొకట-అభిషేకమునందును-నాట్యా...
...రంభమందును- వీటికాసంగ్రహణమందును- తొంమిదియనెడిసం...
...ఖ్యయొక్క-వివేచనమందును - దర్పణమందును - దంతములనుదో...
...మటయందును- కస్తూరిమదులగువాట్లయొకట-మేళనమందును-పు...
...ష్పములయొకట-- గోయుటయందును- సువర్ణముయొక్క-వర్ణ...

AD 35

ముఖందును- మర్యాదులను జెప్పుటయందును- మణులు- ముత్యా చుటయందును- కృశత్వమందును- శలాకమునందును- దేహ

లు- పుష్పంబులు- వీట్లయొక్క- మాలికలనుధరించుటయందును- ను- ఆశ్చర్యమందును- జడజూపుటయందును - ఛత్రముధరిం

త్రము- చామరము- వీట్లయొక్క- ధారణమందును- పాదచారియందును- సమర్థునియందును - మాలనుజూపుట యందును-

దును - కల్యంపట్టుటయందును - తోటిములయొక్క- ద్రుంచు రాజియందును- భేరీవాద్యమును వాదించుటయందును- కుంబర

యందును- దేవజాతియందును- యిమదులగువాట్లయందును- కయొక్క- చక్రమును ద్రిప్పుటయందును- చక్రమందును- మండలా

కాముఖహస్తమును- వినియోగింపవలయు- మును జూపుటయందును- విమర్శ జేసుటయందును - సాయం

అథసూచీముఖహస్తలక్షణమ్ ంబునందును- యివిమదులైనవాట్లయందు - యీసూచీముఖ

శ్లో॥ మధ్యమాద్యాస్త్రయోంగుళ్యశ్శిరస్స్వంగుష్ఠపీడితా మును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

తర్జనీ ప్రసృతాసోయం సూచీహస్తః ప్రకీర్తితః॥

టీ॥ మధ్యమాంగుళిమదులగు- అంగుళిత్రయమును - వక్రముగా
చ్చి- యంగుష్ఠము జేతను- యీమధ్యమాద్యంగుళులు- శిరస్సులయ
దు- పీడితంబులై - తర్జన్యంగుళి - ప్రసరింపుజేయబట్టితే సూ
ముఖహస్తంబనబడును. ... ...

వినియోగః-

శ్లో॥ ఏకార్థేపి పరబ్రహ్మభావనాయాం శతేపిచ।
మిత్రేనగర్యాం లోకార్థే తథేతివచనేపిచ॥
యచ్ఛబ్దేపిచ తచ్ఛబ్దే వ్యజనార్థేపి తర్జనే।
కార్శ్యే శలాకావపుషోరాశ్చర్యే వేణిభావనే॥
ఛత్రే సమర్థే కోణేచ రోమాళ్యాం భేరివాదనే।
కులాలచక్రభ్రమణే రథాంగే మండలే తథా॥
వివేచనే దినాంతేచ సూచీహస్తః ప్రకీర్తితః॥

టీ॥ వకటియనుటయందును- పరబ్రహ్మయొక్క- భావనయంద
ను- శతసంఖ్యయందును- సూర్యునియందును- పట్టణమునందును
లోకంబులను జూపుటయందును - యట్లనేగానియని చెప్పుటయ
దును- యచ్ఛబ్దమందును- తచ్ఛబ్దమందును - వ్యజనమునందును-

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ బ్రహ్మైకమితి నిర్దేశం బ్రహ్మయస్మాచ్చకారహై।
తతః పితామహోజ్జాతః సూచీహస్తమితో రుషిః॥
దేవజాతిశ్శ్వేతవర్ణో విశ్వకర్మాధిదేవతా॥

॥ చతుర్ముఖబ్రహ్మయే కారణమువలన పరబ్రహ్మ- వగడేను- యి
నిర్దేశమును జేశినవాడాయనో. ఆకారణమువలనయీసూచీము
స్తము- బ్రహ్మవలనబుట్టినదాయను- యీహస్తమునకు- రుచి
ఋషియు- దేవజాతి- శుభ్రవర్ణము - విశ్వకర్మయధిదేవత

వినియోగః

శ్లో॥ విజనేవీక్షణేచైవ విక్రమేచ విభాకరే।
సంధ్యాయాం సాధువాదేచ తచ్ఛబ్దేచైవ తర్జనే॥
శస్త్రే చక్రే శలాకాయాం శతసంఖ్యావివేచనే।
సూచ్యామపిచ యచ్ఛబ్దే పరబ్రహ్మనిరూపణే॥
కుంభకారోపకరణే రోమావళ్యాం రథాంగకే।
నీచసంబోధనే నాళే పతాకాయాం పురేపిచ॥
ఏకార్థేచైవ లోకేచ శ్రవణే స్పర్శనే తథా।
ఘ్రాణేచ సన్యవచనే శాఖాయాం కార్శ్యబోధనే॥

ధృతాంగ దెళి వెద్రైవ శ్వేతవర్ణానిరూపణ॥

దేవజాతౌ సూచిహస్తః ప్రయోజ్యశ్శాస్త్ర వేదిభిః॥

టీ॥ మేకాంతమందును- జూచుటయందును- పరాక్రమమును

దును-సూర్యునియందును-సంధ్యయందును-సాధువాక్యమందును

చిఅనేటియందును - భత్సించుటయందును-శస్త్రమునందును-

క్రాయుధమునందును శలాకయందును-నూటిసంఖ్యయందును-

జియందును - మెడియనేటియందును - పరబ్రహ్మయొక్క-జూపు

యందును-కుంభకారుని యొక్క-సామగ్రియందును-రోమావళియ

దును- బండియందును నీచుని యొక్క-సంబోధనయందును - తామ

కుడుయందును - ధ్వజమునందును - పట్టణమునందును- నగటిద

ని జెప్పుటయందును-లోకమందును-వినుటయందును- స్పృశించు

యందును-ఆఘ్రాణించుటయందును-సత్యవచనమునందును-శుభ

వర్ణమును జూపుటయందును- దేవజాతియందును- యివిమదు

నవాట్లయందు - యీసూచీముఖహస్తమును వినియోగింపవలయు

అథ పద్మకోశహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ అంగుళ్యోవిరళాః కించిత్కుంచితాస్తలనిమ్నగాః।

పద్మకోశాభిధో హస్తస్తన్నిరూపణముచ్యతే॥

టీ॥ అంగుళులు-కొంచము- విరళములగునట్లు - వంచబడి-

సతలంబువంసు- నిమ్నమగునట్లు బట్టితే - పద్మకోశహస్తమ

బడును.

వినియోగః

శ్లో॥ ఫలేబిల్వకపిత్థాదౌ స్త్రీణాంచకుచకుంభయోః॥

వర్తులేకంతుకే స్వల్పభోజనే పుష్పకోశకే॥

సహకారఫలే పుష్పవర్షే మంజరికాదిషు।

జపాకుసుమభావే చ ఘంటారూపవిధానకే॥

వల్మీకే కుముదే స్యండే పద్మకోశోభిధీయతే।

టీ॥ బిల్వఫలము- కపిత్థఫలము- మొదలగు- ఫలములయందును-

లు యొక్క- కుచకుంభములయందును- వర్తులాకార పదార్థం

మును జూపుటయందును - కంతుకమందును- స్వల్పభోజనము

దును- పుష్పంబుల యొక్క- మొగ్గలయందును. తీయ్యమామిడి

యందును- పుష్పరసవర్షంబునందును- పుష్పాదిగుచ్ఛములందు

ను దాసానపుష్పమును - జూపుటయందును - ఘంటారూపము

జూపుటయందును- పుట్టయందును- కుశేశయమునందును - గుడ్డు

యందును - యివిమొదలైనవాట్లయందు - పద్మకోశహస్తమును

యోగింపవలయు, ...

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ శంభోస్సపర్యాం చక్రార్థం పితన్వానాద్రమాధవాత్।

పద్మకోశాభిదో హస్తః జాతః పద్మభవోరుషిః॥

క్షత్రవంశశ్శుక్లవర్ణశ్చాధిదేవోస్యభార్గవః॥

టీ॥ చక్రాయుధప్రాప్తిగొరకు- పరమేశ్వరుని యొక్క- పూ

జేస్తుండెడి- లక్ష్మీపతివలన - పద్మకోశహస్తము- బుట్టెను-

పద్మకోశహస్తమునకు- బ్రహ్మదేవుండు ఋషియు- క్షత్రియజా

ము- శుభ్రవర్ణము- భార్గవుండధిదేవత.

వినియోగః

శ్లో॥ కపిత్థే కంతుకే చైవ వల్మీకే వర్తులస్తనే।

కబళే కర్ణికారే చ కమలే ముకుళే తథా॥

చక్రవాకే చూతఫలే వృక్షశాఖానతౌ తథా।

పుష్పవర్షే బిల్వఫలే స్వర్ణపాత్రేందుసూచనే॥

బలిదానే క్షత్రజాతౌ పద్మకోశప్రదర్శనే।

టీ॥ వెలగపండ్లయందును- చ సుయందును- పుట్టయందును

టువైన స్త్రీస్తనమునందును- గ్రాసమునందును - కొండగోపు

వ్వమునందును- కమలమువందును- మొగ్గయందును - చక్రకీ॥ గంధమునుబూయుటయందును- సర్పమునందును- మందు
కపషీయందును - తీయ్యమామిడిఫలమువందును - వృక్షముగాపుటయందును- మంత్రోదకము- ఓషధిరసము- వీట్లయొక్క-
కరాసగ్రంబైనకోష్మయందును- పుష్పవర్షంబునందును- మాక్షణమునందును- ప్రోషణజేసుటమదులగువాట్లయందును- దేవ
ఫలమునందును- సువర్ణపాత్రయందుసు - పూర్ణచంద్రుసిల్ల- రుషులు - వీరులుయొక్క- తర్పణంబులయందును- దాన
పుటయందును- బలినిచ్చుటయందును - క్షత్రియజాతియందును యివ్వుటయందును- గజముయొక్క - కుంభస్థలమునుదట్టుట
మలముయొక్క - మొగ్గజూపుటయందును- యివిమొదలగువాదును- జెట్టులయొక్క- భుజాస్ఫాలనమునందును-యివిమదు
యందు- యీపద్మకోశహస్తమును- వినియోగింపవలయు- వాట్లయందు యీసర్పశీర్షహస్తమును వినియోగింపవలయు

అథబాణహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ తర్జన్యాద్యాత్రయోంగుళ్యఃశిరస్స్వంగుష్ఠపీడితాః
కనిష్ఠికాచప్రసృతాసబాణఃకథితఃకరః॥

టీ॥ తర్జన్యాద్యంగుళిత్రయము- శిరోభాగములయందు - అ
గుష్ఠంబుజేత- పీడింపబడినవై - కనిష్ఠికాంగుళినిదాచిబట్టితేబా
హస్తంబనబడును- ... ...

వినియోగః

శ్లో॥ షట్సంఖ్యాయాంసంధిన్యస్తేబాణహస్తోవిధీయతే॥

టీ॥ ఆరుయనెడిసంఖ్యయందును- సంధిన్యస్తమునందును- ఋట్యాను
విమదులగు- వాట్లయందు- యీబాణహస్తమునువినియోగింపవలయు.

అథసర్పశిరోహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ పతాకతళనిమ్నత్వాత్సర్పశీర్షకరోభవేత్॥

టీ॥ పతాకహస్తమునరజెయ్యికొంచము పల్లముగవంచిబట్టితే
సర్పశిరోహస్తంబనబడును, ...

వినియోగః

శ్లో॥ చందనేభుజగేమంద్రేప్రోక్షణేపోషణాదిషు।
దేవష్యాదకదానేషుచాస్ఫాలేగజకుంభయోః॥
భుజాస్ఫాలేతుమల్లానాంయుజ్యతేసర్పశీర్షకః।

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ చిత్రస్తాన్విబుధాన్వీక్ష్యకరవిన్యాసపూర్వకమ్।
బలింవంచయితుంసద్యోభవేయమితిభావతః॥
వామనాదభవత్సోయంవాసవోస్యరుషిర్మతః।
హరిద్వర్ణోదేవజాతిహరఏవాధిదేవతా॥

టీ॥ భయముబడిన- దేవతలునుజూచి- హస్తాభినయపూర్వక
గాను- బలిచక్రవర్తినివంచనజేసుటగొఱకు - నేనుఅవుతున్నా
యని- బలుకుతునుండెడి - వామనునివలన - సర్పశీర్షహస్త
ఋట్యాను - యీహస్తమునకు - దేవేంద్రుడురుషియు- హరిద్వ
ర్ణము- దేవజాతియు-పరమేశ్వరుండధిదేవత-

వినియోగః

శ్లో॥ పటవాసపరిక్షేపేపటీరాదివిలేపనే।
కచానాంశోధనేస్త్రీణాంకాశ్మీరద్రవ్యసూచనే॥
కరికుంభాస్ఫాలనేచహంతేతివచనేతథా।
హయసటాంధేయుక్తమితిహరిద్వర్ణవివేచనే॥
యుద్ధజ్ఞప్తాచమల్లేచముఖక్షాళనకర్మణి।
అశ్రుధారానిరసనేథరపానేతథైవచ॥
భుజంగబోధనేచైవభుజాస్ఫాలనకర్మణి।

వామసేవురుషేచైవనారిక్షీరనిరూపణే॥
లాలనేచైవలీలాయాందానేచైవనివేశనే।
ప్రణామేప్రతిమాయాంచలజ్జాయాంగోపనే శిశౌ॥
స్థానభేదేబ్రహ్మజాతౌసర్పశీర్షఃప్రయుజ్యతే।

టీ॥ గంధూళినిజల్లుటయందును- శ్రీగంధముమొదలగు - వా
సనబూయుటయందును - స్త్రీలయొక్క వెంట్రుకలను - దువ్వ
యందును- కుంకుమబువ్వయనెడి- ద్రవ్యమునుజూపుటయందు
గజముయొక్క- కుంభములనుదట్టుటయందును - కటకటయనె
చనమునందును - అశ్వముయొక్క పృష్ఠమందును - యుక్తము
చ్చుట యందును - పసుపు వర్ణమును జూపుట యందును
యుద్ధముయొక్క జ్ఞాపకమందును - జట్టియందును - ముఖప్రశ
ంసకర్మయందును- కన్నీరుదుడుచుటయందును- అధరపాన
మందును- సర్పములను- జూపుటయందును-భుజమునుదట్టుటయ
దును - పొట్టిపురుషునియందును- ఉదకము-క్షీరము- వీట్లనుజూ
టయందును- లాలించుటయందును - విలాసమందును - దానమ
నిచ్చుటయందును-కూర్చుండుమయనిజెప్పుటయందును- అథవాగృ
మునందును-నమస్కారమందును-ప్రతిమయందును- సిగ్గుయందు
దాపుటయందును - శిశువుయందును - స్థానభేదంబులయందు
బ్రాహ్మణజాతియందును-యివిమొదలైనవాట్లయందు. సర్పశీ
హస్తమును-వినియోగింపవలయు.

అథమృగశీర్షహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ అస్మిన్నేవకనిష్ఠాంగుష్ఠప్రసారాన్మృగశీర్షకః॥

టీ॥ యీసర్పశీర్షహస్తమునందు- కనిష్ఠికాంగుష్ఠములయొక్క
ప్రసరణమువల్ల-మృగశీర్షహస్తంబనబడును-

వినియోగః

శ్లో॥ స్త్రీణాంముఖేకపోలేచక్రమమర్యాదయోరపి।
భీతేవివాదే నేపథ్యేవాసేచత్రిపుండ్రకే॥
ముఖాముఖేరంగవల్ల్యాంపాదసంవాహనేపిచ।
సర్వసమ్మేళనేకార్యేమందిరేఛత్రధారణే॥
సోపానేపదవిన్యాసేప్రియాహ్వానేతథైవచ।
సంచారేచప్రయుజ్యేతభరతాగమకోవిదైః॥

టీ॥ స్త్రీలనుజూపుటయందును- కపోలంబులయందును- క్రమం
ందును- మర్యాదయందును- భయముయందును- వ్యవహారము
నను- అలంకారంబునందును- వాసమునందును- త్రిపుండ్రము
ను- అన్యోన్యాభిముఖముగానుండుటయందును-ముగ్గుబెట్టుట
దును- పాదములను వత్తుటయందును- సమస్తవస్తువులుచేర్చు
టయందును-గృహమునందును-గొడుగునుధరించుకొనుటయం
- సోపానమునందును - పాదవిక్షేపమునందును - ప్రియుని
బిలుచుటయందును- సంచారముచేయుటయందును - యివి
దలైనవాట్లయందు - యీమృగశీర్షహస్తమును - వినియో
పవలయు- ... ...

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ తపశ్చరణశీలాయా అంబికాయా హరంప్రతి।
త్రిపుండ్రద్యుతివేళాయాంమృగశీర్షకరోభవత్॥
మార్కండేయోఋషిస్తస్యఋషిజాతిస్తథైవచ।
వర్ణోధవళస్తో దేవోస్యమహాదేవఇతిస్మృతః॥

ఈశ్వరుండిగురించి-తపశ్చరణశీలరాలగు - పార్వతీదేవివలన-
మృగశీర్షహస్తము-బుట్టెను-యీహస్తమునకు- మార్కండేయు
ఋషియు-ఋషివంశము-శుభ్రవర్ణము-మహేశ్వరుండధిదేవత-

వినియోగః

శ్లో॥ అసదర్థే పిశాచానాస్సే ఆహ్వానేదూరవాసినః।
సోపానేసస్యకథనేసంచారేసమరేసతి॥
పాటీరలేపనేచైవఛత్రధారణఏవచ।
వసనేవచనేచైవతిర్యగర్థే తిరస్కృతౌ॥
లజ్జానివారణేచైవలతాంగీసూచనేతథా॥
కుడ్యేకుక్షేరగ్రభావేవివాదేవిస్మృతౌతథా॥
నృపస్యాబోధనే నాభౌశరీరేశిశుబోధనే॥
మృగాననేరంగవల్ల్యామఙ్ఘ్రిపతనేతథా।
ఫాలస్వేదాపనయనేతథోక్తోమృగశీర్షకః॥

టీ॥ అసదర్థమునందును - గృహమందును- దూరమునంద
యుండెడివానిబిలుచుటయందును- మెట్లుయందును - పైరులును -
చెప్పుటయందును- సంచారమునందును-యుద్ధమునందును-సమ
మునందును- శ్రీగంధముబూయుటయందును - గొడుగునుధరిం
టయందును- వస్త్రమునందును- వాక్కుయందును- అడ్డమున
దును- తిరస్కారమునందును - సిగ్గువిడుచుటయందును- స్త్రీ
జూపుటయందును- గోడయందును- వుదరముయొక్క- అగ్రభా
మునందును- వివాదమునందును- మరుచుటయందును - రాజున
జూపుటయందును- నాభిప్రదేశమునందును - దేహమునందును
బాలులనుజూపుటయందును- మృగముయొక్క- ముఖమునందును
ముగ్గుబెట్టుటయందును- పాదములను - దొర్లించుటయందును
ఫాలప్రదేశమునందుండెడి జమటనీరును - దుడుచుటయందును
అట్లనేగానియని జెప్పుటయందును- యిటువంటి-వాట్లయందు
యీమృగశీర్షహస్తమునువినియోగింపవలయు,

అథసింహముఖహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ మధ్యమానామికాగ్రాభ్యామంగుష్ఠోమిశ్రితోయది।
[కరస్సింహముఖాభిఖ్యః కీర్తితోనాట్యపారగైః॥]

॥ మధ్యమానామికాంగుళులగ్రభాగములదోడ- అంగుష్ఠము
మిశ్రితంబుగాబట్టి- శేషంబులగు- యంగుళులను-ఊర్ధ్వముఖం
దాచితే- సింహముఖహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ హోమేదర్భచలనేపద్మమాలాధృతౌస్మితే।
సింహాసనే వైద్యపాక శోధనాయాంచమధ్యమే॥
యుజ్యతేసింహవక్త్రాఖ్యహస్తోయంకరవేదిభిః॥

॥ హోమముజేసుటయందును- దర్భము-చలింపజేసుటయం
- పద్మమాలికనుధరించుటయందును - చిరునవ్వుయందు
సింహముయొక్క- ముఖమునందును - వైద్యునియొక్క-రసా
దిపాకంబులశోధనయందును - మధ్యంబునుజూపించుటయం
యివిమొదలైనవాట్లయందు- యీసింహముఖహస్తమునువి
నియోగింపవలయు. ... ... *

అథలాంగూలహస్తలక్షణమ్.

॥ పద్మకోశేనామికాచేన్నమ్రాలాంగూలకోభవేత్॥
పద్మకోశహస్తమునందు-అనామికాంగుళినివంచిబట్టితే-లాం
గూలహస్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ లకుచస్యఫలేబాలాకుచేకల్హారకేతథా।
చకోరేక్రముకేబాలకింకిణ్యాంఘుటికాధరే॥
చాతకేయుజ్యతేబాయంలాంగూలకరనామకః॥

టీ॥ నిమ్మపండుయందును - బాలస్త్రీయొక్క కుచమందును - క

ల్హారపుష్పంబునందును- చకోరపక్షియందును - క్రముకఫలము
దును- పిల్లగజ్జలయందును- గుండునుజూపుటయందును - చేతక
షియందును యివిమొదలైనవాట్లయందు - యీలాంగూలహ
మును-వినియోగింపవలయు- ... ...

యీలాంగూలహస్తమును-గ్రంథాంతరమునందు
కాంగూలహస్తమని- తల్లక్షణవినియోగంబులను
చెప్పినాడు. ... ... *

శ్లో॥ మధ్యమాంగుష్ఠతర్జన్యోనారికేళాశ్రివక్రితాః।
కాంగూలోనామికానమ్రాయత్రోన్నతకనిష్ఠికా॥

టీ॥ మధ్యమాంగుష్ఠతర్జన్యంగళలు - నారికేళఫలముయొక్క
నేత్రములవలే- వక్రితంబులై- అనామికాంగుళినమ్రంబై- కని
కాంగుళియున్నతంబై - యెహస్తమునందుయుండునో యా
స్తము- కాంగూలహస్తమనబడును- ...

శ్లో॥క్షీరోదజాతకాకోలగుళికీకరణేపురా।
కాంగూలోహరసంజాతఃరుషిక్రౌంచవిదారణః॥
సిద్ధజాతిస్స్వర్ణవర్ణోపద్మాతస్యాధిదేవతా॥

టీ ॥ పూర్వమందు - క్షీరసముద్రమునందు - బుట్టినవిషము
గుళికగాజేనుటయందు - పరమేశ్వరునివల్ల - కాంగూలహస్త
బుట్టెనా- అకాంగూలహస్తమునకు- కుమారస్వామిరుషియు-సి
జాతియు-స్వర్ణవర్ణము- లక్ష్మీదేవియధిదేవత. ...

విసియోగః

శ్లో॥ చకోరేచాతకేచైవచుబుకగ్రహణేతథా॥
కుచప్రరోహేలికుచేక్రముకేకరకేతథా॥
వర్తులాయాంపల్లికాయాంవిద్రుమేమితభోజనే॥
ద్రాక్షాఫలేచరుద్రాక్షేనక్షత్రేబదరీఫలే॥

కింకిణ్యాముత్పలేచైవసిద్ధజాతౌసువర్ణకే।
హరితక్యాంచరత్నేచబిడాలపదసూచనే॥

టీ॥ చకోరపక్షియందును-చాతకపక్షియందును-చుబుకమునగ్ర
హించుటయందును-కుచముయొక్క చూచుకమునందును-నిమ్మపండు
మునను-పోకయందును-వడిగంజ్ఞయందును-గుండువల్యయొక్క
గ్గయందును- పాగడమునందును-సూక్ష్మంబైన-భోజనమునం
దు ద్రాక్షాఫలంబునందును-రుద్రాక్షియందును-నక్షత్రమునందు
రేగుపండుయందును- గజ్జయందును-కువలయకుసుమమునందు
సిద్ధిజాతియందును-బంగారుయందును-కరక్కాయియందును-
రత్నమునందును-పిల్లియొక్కపాదముజూపుటయందును-యివిమొద
లైనవాట్లయందు-యీకాంగూలహస్తమును-వినియోగింపవలయు.

అథాలపల్లవహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥కనిష్ఠికాద్యావర్తులాస్యువిరళాస్స్యలపల్లవః-

టీ॥ కనిష్ఠికాంగుళిమొదలగు-యంగుళలను- విరళములు- వర్తు
ములు-యగునట్లుబట్టితేఅది అలపల్లవహస్తంబనబడును.

వినియోగః శ్లో॥ వికచాబ్జేకపిత్థాదిఫలేవ్యావర్తకేకుచే।
విరహేముకురేబూర్ణచంద్రేసౌందర్యభావనే॥
ధమిల్లేచంద్రశాలాయాంగ్రామేవృద్ధతికోపయోః।
తటాకేశకటేచక్రవాకేకలకలారవే॥
అలపల్లవహస్తోయంశ్లాఘనేకధితోబుధైః॥

టీ॥ వికసితంబైన- అబ్జమునందును - కపిత్థముమొదలగు ఫలము
లయందును- సుళ్ళియందును- కుచంబులయందును - విరహమునం
దును. అద్దమునందును- పూర్ణచంద్రుని యందును - సౌందర్య
మును - జూపుటయందును - కొప్పుయందును - తటాకంబునందు
ను- చక్రమునందును- చక్రవాకపక్షియందును- కలకలధ్వనియందు

ను- శ్లాఘన జేయుటయందును- యివిమొదలగువాట్లయందు - య
అలపల్లవహస్తమును- వినియోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ నవనీతముషః పూర్వంకలశాదలపల్లవః।
కృష్ణాద్వసంతోస్యాఋషిస్తథాగంధర్వజాతిమా
శ్యామవర్ణస్తథాధీశోదినేశ్వర ఇహోదితః॥

టీ॥ పూర్వమందు- నవనీతమును- యపహరిస్తునుండెడి శ్రీక
ష్ణమూర్తివలన- నవనీతభాండమువల్ల - అలపల్లవహస్తముబుట
ను- యీహస్తమునకు - వసంతుడురుషియు - గంధర్వజాతియు
శ్యామలవర్ణము- సూర్యుండధిదేవత-

వినియోగః-

శ్లో॥ మమనాస్తీతివచనేమాధుర్యేమధ్యపల్లవే।
సువస్త్రాభరణాదీనాముత్కర్షే సాధువాదనే॥
కింత్రకిమితిపృచ్ఛాకమలాదివికాసనే।
సౌందర్యేచైవసౌఖేచశాఖాయాంనటనేతథా॥
దుర్గేగంధర్వజాతౌచనీలవర్ణే ప్రయుజ్యతే॥

టీ॥ నాకులేదుయనెడి వచనమునందును - మాధుర్యమున
దును - మధ్యముచిగురుయందును- సమీచీనమగువస్త్రములు- య
భరణమును- వీట్లయొక్క-వుత్కర్షయందును - సాధుయనెడివ
నమునందును- అక్కడయేమియని-అనుగుటయందును- కమలము
మొదలగువాట్లయొక్క- వికసనమునందును-సౌందర్యమునందును
వుప్పరిగయందును- కొమ్మయందును- నాట్యభేదంబునందును- దు
గస్థానమునందును- గంధర్వజాతియందును- నైల్యవర్ణమునం
దును - యివిమొదలగువాట్లయందు - యీ అలపల్లవహస్తమును
వినియోగింపవలయు- ... ...

అథచతురహస్తలక్షణం

శ్లో॥ తర్జన్యాద్యాస్త్రయశ్లిష్టాఃకనిష్ఠాప్రసృతాయది।
అంగుష్ఠానామికామూలేతిర్యక్చేచ్చతురఃకరః॥

టీ॥ తర్జన్యాద్యంగుళిత్రయమును- శ్లిష్టంబులుగాగూర్చి- కని
ంగుళినిదాచి- అనామికాంగుళిమూలంబునందు యంగుష్ఠమును-
ముగావంచిబట్టితే- చతురహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

మా॥ కస్తూర్యాంకించిదిత్యర్థేకనకేతామ్రలోహయోః।
ఆర్ద్రే భేదేరసాస్వాదే లోచనేవర్ణభేదకే॥
ప్రయాణేసరసేమందగమనేశకలీకృతే॥
ఆసనేఘృతతైలాదౌయుజ్యతేచతురఃకరః॥

టీ॥ కస్తూరియందును - స్వల్పమనిజెప్పుటయందును-సువర్ణము
దును- తామ్రమందును- లోహమందును- తడుపుటయందును
ఖమునందును- రసముయొక్క-పానమునందును- నేత్రముజూ
టయందును- వర్ణములయొక్క-భేదమునందును- ప్రయాణము
సుటయందును- సరసమందును- మందగమనమునందును- శకల
ముగా జేయబడినవస్తువులయందును- ఆసనమునందును-ఘృతతైలా
యాలయందును- యివిమదులగువాట్లయందు- యీచతురహస్తము
వినియోగింపవలయు. ... ... *

గ్రంథాంతరె.

మా॥ అమృతంహరణార్థంతుగరుడంప్రతిజల్పతః।
చతురఃకశ్యపాజ్జాతః వాలఖిల్యోరుషిర్మతః॥
ప్రజాతిశ్చిత్రవర్ణఃపక్షిరాజోధిదేవతా॥

టీ॥ అమృతమునుయపహరించుటగొరకు-గరుత్మంతుణ్ణిగురించి-
ప్పుతునుండెడి- కశ్యపరుషివల్ల-చతురహస్తముబట్టెను-యీహ

త్రమునకు- వాలఖిల్యాఖ్యుడు రుషియు- బ్రాహ్మణజాతి చిత్రవర్ణము గరుత్మంతుండధిదేవత.

వినియోగః.

మూ॥ కటాక్షేచైవకస్తూర్యాంకనకేకైతవేతథా॥
కించిదిత్యర్థసందర్శే తామ్రేతాటంకయేవచ।
శర్కరాయాం శాద్వలేవవజ్రే వక్రేతిద్రావనే॥
చాతుర్యే చాటువచనే చందనే చిత్రవర్ణకే॥
లలనాబోధనే చైవలలాటే లేపనేపిచ॥
లోహాలోచనలీలాసు మృదూక్తౌ మధుబోధనే॥
మిశ్రజాతౌ మరకతే సర్పశైలవిసూచనే॥
ఊహాపోహాక్షపాతేచ ప్రియేచైవనయేతథా॥
నాభిసంసూచనే చైవ ప్రయోజ్యశ్చతురఃకరః॥

టీ॥ కటాక్షమునందును- కస్తూరియందును- సువర్ణమందు కపటమునందును- కొంచమని జెప్పుటయందును- తామ్రమందు [illegible] కమ్మలుయందును- శర్కరయందును- పచ్చికయందును-ముఖవ[illegible] దును- వజ్రమందును- చతురతజూపుటయందును-చటులోక్తియ[illegible] దును- శ్రీగంధమునందును-చిత్రవర్ణమునందును-స్త్రీలబోధయం[illegible] దును- ఫాలప్రదేశమును జూపుటయందును- గంధాదిలేపనమం[illegible] దును- లోహము- నేత్రములు - విలాసము- వీట్లయందును - [illegible] ధువైనవచనమునందును- తేనెయందును- మిశ్రజాతియందును- [illegible] చ్చమణియందును - సర్పము శైలము - వీట్లనుజూపుటయందును [illegible] ఊహాపోహాలుయందును - పాచికలుదొల్లించుటయందును - [illegible] యమునందును - వినయమందును - బొడ్డును జూపుటయందును [illegible] యివి మొదలగు వాట్లయందు - యీచతుర హస్తమును - వి[illegible] యోగింపవలయు. ... ...

అథభ్రమరహస్తలక్షణమ్,

శ్లో॥ మధ్యమాంగుష్ఠసంయోగే తర్జనీవక్రితాయది।
శేషాప్రసారితేయత్ర భ్రమరాభిధహస్తకః॥

టీ॥ మధ్యమాంగుష్ఠంబులు- సంయోగమగునట్లుబట్టి తర్జనిన్వం[illegible]వంచి- శేషంబులగునంగుళలను- దాచిబట్టితే- భ్రమరహస్తబడును- ... ... *

వినియోగః,

శ్లో॥ భ్రమరేచశుకేయోగే సారసేకోకిలాదిషు।
భ్రమరాభిధహస్తోయం కీర్తితో భరతాగమే॥

టీ॥ భ్రమరమునందును- చిలుకయందును - యోగమునందు [illegible] సారసపక్షియందును- కోకిలమొదలైనపక్షివిశేషాదులుయందు - యివిమొదలగువాట్లయందు- యీభ్రమరహస్తమును వినియోగింపవలయు. ... ... *

అథహంసాస్యహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ మధ్యమాద్యాస్త్రయోంగుళ్యః ప్రసృతాశ్చిరళాయది।
తర్జన్యంగుష్ఠసంశ్లేషాత్కరో హంసాస్యకోభవేత్॥

టీ॥ మధ్యమాది- అంగుళిత్రయమును- విరళముగాదాచి బట్టి [illegible]గుష్ఠతర్జన్యంగుళలు- సంశ్లిష్టంబులగునట్లుబట్టితే - హంసా[illegible]హస్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ మాంగల్యసూత్రబంధేచాప్యుపదేశేవినిశ్చయే।
రోమాంచే మౌక్తికాదౌచ చిత్రసంలేఖనేతథా॥
దంశేతుజలబిందౌచ దీపవర్తిప్రసారణే।
నికషేశోధనేమల్లికాదౌ రేఖావలేఖనే॥
మాలాయాం వహనే సోహం భావనాయాంచరూపకే।

నా స్త్రీనవ నేవానికస్తాకాంచభావనే॥
కృతకృత్యేపిహంసాస్యహస్తాయం వినియుజ్యతే॥

టీ॥ మాంగల్యధరింపజేయుటయందును - ఉపదేశము జేసుట
యందును - నిశ్చయమని జెప్పుటయందును - పులకాంకురములయం
దును - ముత్యాలు మొదలగువాట్లను - జూపుటయందును - చిత్రము
న్వ్రాసుటయందును - తేనపులుగయందును - నీరముయొక్క బిం
దుయందును - దీపముయొక్క వత్తినియెత్తుటయందును - సమీక్ష
మునందును - శోధనమును - జేసుటయందును - మల్లికాదిమొగ్గలు
యందును - రేఖను వ్రాసుటయందును - నవరత్నాదిమాలికలుయొ
క్క - ధారణమునందును - సోహమనే భావనయందును - నిరూప
ణ జేసుటయందును - లేదుయనెడివచనమునందును - వరుసుటయం
దును - కృతార్థుండని జెప్పుటయందును - యివి మొదలైన వాట్లయం
దు - హంసాస్యహస్తమును వినియోగింపవలయు,

గ్రంథాంతరే - వినియోగః

శ్లో॥ ముద్రికాయాం మౌక్తికేచ వాహనే వాసనార్థనే।
వేణునాదేపి ప్రజాతౌ శిథిలేశుభ్రవర్ణకే॥
పైశూన్యే పఠనేచైవ ధ్యానే జ్ఞాననిరూపణే।
కృశమిత్యేవ వచనే కృపీటకణబోధనే॥
జ్ఞానోపదేశే జల్పే స్యాదజాస్యే హ్యత్పాతనే।
విటంకావేదనే స్యం తేనతర్కే నృత్యసూచనే॥
నాస్త్రీతివచనేచైవ భావే స్పృదునిరూపణే।
లక్ష్యార్థే బోధనేచైవ హంసాస్యో వినియుజ్యతే॥

టీ॥ ముద్రికయందును - ముత్యమునందును - వాహనమునందు
ను - వాసనజూచుటయందును - పిల్లంగోవియందును - బ్రహ్మజాతి
యందును - శిథిలవస్తువుయందును - శుభ్రవర్ణమునందును - పిశున

నందును - పఠించుటయందును - ధ్యానమును జేసుటయందు
నమును నిరూపణ చేసుటయందును - జేయబడిన జే
వచనమునందును - అగ్నికణమునందును - జ్ఞానమునుపదేశించు
యందును - వచనమునందును - మేకయొక్క ముఖమునందును పా
తమును - దొల్లించుటయందును - కపోతముల యొక్క - గూడు
నందును - కొనయందును - నర్తకునియందును - నాట్యమును జూ
యందును - లేదుయని జెప్పుటయందును - మనస్సుయందును న్ని
నిరూపణ జేసుటయందును - లక్ష్యార్థమును జెప్పుటయందును -
మొదలగువానియందు - యీహంసాస్యహస్తమును వినియో
వలయు.

అథ హంసపక్షహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ సర్పశీర్షక రేసవ్యే కరానిష్ఠా ప్రసృతాయది।
హంసపక్షఇతిఖ్యాతః నిరూపణమిహోచ్యతే॥

టీ॥ సర్పశీర్షహస్తమునందు - కనిష్ఠాంగుళిని - చక్కగా జా
ట్టితే - హంసపక్షహస్తమనబడును. ... ✻

వినియోగః.

శ్లో॥ మర్యాదాయాం సేతుబంధే నఖరేఖాంకరే తథా।
పిధానే హంసపక్షోయం కథితో భరతాగమే॥

టీ॥ మర్యాదయందును - సేతువలయొక్క కట్టుటయందును - న
ఖిలుయొక్క గురుతుయందును - గప్పుటయందును - ఇవిమొ
దలయినవాట్లయందు - యీహంసపక్షహస్తమును - వినియోగం
పవలయు - ... ... ✻

గ్రంథాంతరే -

శ్లో॥ తాండవాభ్యాససమయే శంభోరమిత తేజసః।
తండోర్జాతో హంసపక్షః భరతో స్వరుషిమతః॥
నీలవర్ణో ప్సరో జాతిరధీశః పంచసాయకః॥

టీ॥ పరమేశ్వరుండు తాండవమును జేయుసమయమునందు హంసపక్షహస్తము - తండురుషివలను - బుట్టెను- యీహస్తమ నకు- భరతుండురుషియు - అప్సరోజాతియు - నీలవర్ణము - ... స్మథుండధిదేవత-

... ...

వినియోగః.

శ్లో॥ మర్యాదాయాంమహాస్తంభేమకరీశ్రమబోధనే।
శుద్ధనాట్యేశ్యామవర్ణే సేతుబంధేసమాహ్వయే॥
పక్షిపక్షేచపర్యాప్తేపటీరాద్యానులేపనే।
పరోక్షాలింగనేచైవప్రత్యక్షాశ్లేషఏవచ
వామనేవేదనేచైవవధూవరనియోజనే।
ఆమ్రాద్యారామకేపిస్యాదాహ్వనేగారవేపిచ॥

టీ॥ మర్యాదయందును- మహాస్తంభమునందును- మకరీశ్రవ నుజెప్పుటయందును- శుద్ధనాట్యమునందును- శ్యామలవర్ణమునం దును- సేతువుయొక్క- కట్టడమునందును - చక్క- గాబిలుచుటయం దును- పక్షులయొక్క- రెక్కలుయందును- సమృద్ధియందును - శ్రీ గంధమునుబూయుటయందును- పరోక్షాలింగనమందును- ప్రత్య క్షాశ్లేషమునందును- కుబ్జనియందును- తెలిపించుటయందును- ... ధూవరులనుగూర్చుటయందును - మామిడివృక్షముమదులగు వృక్ష ములుగల- ఉద్యానవనమందును - పిలుచుటయందును - గురుత్వ మునందును- యివిమొదలగువాట్లయందు - యీహంసపక్షహస్త మును- వినియోగింపవలయు.

... ...

అధసందంశహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ పునఃపునఃపద్మకోశేసంశ్లిష్టాప్రసృతాయది।
సందంశాభిదహస్తోయంకీర్తితోభరతాగమే॥

టీ॥ ముందుజెప్పినపద్మకోశహస్తముయొక్క- వ్రెళ్లను - మా

మాటికి- జేర్చివిడవబడినది- సందంశహస్తమనబడును-

వినియోగః.

శ్లో॥ ఉదారేబలిదానేచవ్రణకేకీటమనోభయే।
అర్చనేపంచవక్త్రేసందంశాఖ్యోభిధీయతే॥

టీ॥ వుదారుణియందును-బలినిచ్చుటయందును- ఘాయమునం దు- పులుగుయందును- మనస్సుయందుగలభయమునందును- పూ జించుటయందును- వైదుయని జెప్పుటయందును- యివిమొదలగు వాట్లయందు- యీసందంశహస్తమునువినియోగింపవలయు-

భరతసారసంగ్రహే- సందంశహస్తస్య లక్షణవినియోగౌ

శ్లో॥ క్రమాత్ప్రదేశినీమధ్యమాంగుష్ఠపరియోజనాత్।
శేషాప్రసారితౌసోయంసందంశఃపరికీర్తితః॥

టీ॥ క్రమముగా- తర్జనీమధ్యమాంగుష్ఠత్రయమును-సంయో గము జేశి-తదితరంబులైనయంగుళులును-దాచిబట్టితే- సందంశహ స్తమనబడును-

... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ మాక్తికేపుళకేవారిబిందౌరుద్రాక్షతారకే।
ఘుటికాయాంప్రదుమేచమాలికాయాస్తుధారణే॥
తథాసప్తేతిసంఖ్యాయాంసందంశఃపరికీర్తితః॥

టీ॥ ముక్యమునందును - పులకాంకురమునందును - నీరుయొ క్క- బిందువునందును- రుద్రాక్ష- నక్షత్రమువీట్లయందును - గుం డయందును- పగడముయందును- మాలికయొక్క- ధారణమునం దును- సప్తసంఖ్యయందును - యివిమొదలగువాట్లయందు - యీ సందంశహస్తమును-వినియోగింపవలయు-

... *

అధముకుళహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ సర్వాంగుళ్యగ్రసంయోగాన్ముకుళాభిదహస్తకః॥

టీ॥సర్వాంగుళులయొక్క-అగ్రంబులయందు-సంయోగము
ట్టితే-ముకుళహస్తంబనబడును- ... ...

వినియోగః-

శ్లో॥ దానేదైన్యోక్తిపఠనేపంచసంఖ్యాభిభాషణే।
ముకుళీకృతపద్మేచభోజనార్థేజపేపిచ॥
ఏతావదర్థభావేచముకుళాఖ్యకరోభవేత్ ॥

టీ॥ దానమిచ్చుటయందును - దీనోక్తులనుబలుకుటయందు
పంచసంఖ్యయందును - ముకుళముగాజేయబడ్డ కమలమందు
భోజనమందును- జపమునందును - యింతయనిజెప్పుటయందు
యీముకుళహస్తమును-వినియోగింపవలయు-

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ ఫలబుద్ధ్యాభానుబింబంహర్తుకామార్థసూమతః।
కరోయంముకుళోజజ్ఞేకందుకోస్యరుషిమతః॥
కపిలోపిచవర్ణశ్చసంకీర్ణాజాతిరేవచ।
సుధాకరోదేవతేతిసూచితంశాస్త్రపారగైః॥

టీ॥ఫలమయనెడిబుద్ధిచేతను-సూర్యబింబమును-గ్రహింపనిచ్చి
చ్చినటువంటి-హనుమంతునివల్ల- ముకుళహస్తము- బుట్టెను.యి
హస్తమునకు- కందుకుండురుషియు-కపిలవర్ణము - సంకీర్ణజా
యు- చంద్రుండధిదేవత- ... ...

వినియోగః

శ్లో॥ పద్మానాంకోరకజ్ఞప్తౌపంచసంఖ్యానిరూపణే।
తథాసంకీర్ణజాతౌచకుచాదౌకిలకించితే॥
దీనవాక్యేచదానేచజపేజీవనిరూపణే।
కాముకోచ్చరితేచైవబాలచుంబనఏవచ॥
ఫలగ్రహేభోజనేచపంచాస్త్రనివహేపిచ।

పూజాయాంప్రాణబోధేచపండితైస్సనియుజ్యతే॥

టీ॥కమలముయొక్క-మొగ్గనుజూపుటయందును-ఐదు సంఖ్యనే
ను-జెప్పుటయందును- సంకీర్ణ-జాతియందును- స్తనము మొదలై
వాట్లయందునుకిలకించితమందును- దైన్యవాక్యమునందును-దా
నిచ్చుటయందును- జపమునందును- జీవనిరూపణమందును-కా
ముకునికిశృపొంగుటయందును - బాలునియొక్క- చుంబనమునం
ను- ఫలమునుగ్రహించుటయందును- భోజనమునందును - పం
చాస్త్రములయొక్క-సమూహమునందును-పూజజేసుటయందును-
ప్రాణమునుబోధించుటయందును-యివిమొదలగువాట్లయందుయీ
ముకుళహస్తమును- వినియోగింపవలయు- ※

అథతామ్రచూడహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥తర్జన్యాద్యాస్త్రయోంగుళ్యఃప్రసృతాస్యుస్తతఃపరం।
కనిష్ఠికామూలగామీసోంగుష్ఠస్తామ్రచూడకః॥

టీ॥తర్జనీమదులగు అంగుళిత్రయమునుదాచి-యంగుష్ఠమును-కని
ష్ఠికామూలమందు-బట్టితే-యదితామ్రచూడహస్తంబనబడును-

వినియోగః,

శ్లో॥ వేదత్రయేత్రిలోక్యాంచపణార్థేభినయక్రమే।
యుజ్యతేతామ్రచూడోయంనటనక్రమవేదిభిః॥

టీ॥ వేదత్రయమునందును- మూడులోకాలుయందును- పణ
ద్రవ్యమునందును- అభినయక్రమమునందును - యివిమొదలగువా
ట్లయందు- యీతామ్రచూడహస్తమును- వినియోగింపవలయు-

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ ముకుళేతామ్రచూడస్యాత్తర్జనీవక్రితాయది।

టీ॥ ముకుళహస్తమునందు - తర్జన్యంగుళిని వక్రముగాబట్టి
తే- తామ్రచూడహస్తమనబడును. ... ... ※

వినియోగః.

శ్లో॥ కుక్కుటాదౌ బకేకాకపుష్పే వత్సే చ లేఖనే।
తామ్రచూడకరస్సోయం కీర్తితో భరతాగమే॥

టీ॥ కుక్కుటము మొదలగువాట్లయందును- బకపక్షియందు
శాకియందును- వ్రాంటెయందును- బాలునియందును - వ్రా
యందును- యివిమొదలగువాట్లయందును - యీతామ్రచూడ
స్తమును వినియోగింపవలయు. ... ...

అథచంద్రకలాహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ సూచ్యామంగుష్ఠమోక్షేతుభవేచ్చంద్రకలాకరః।

టీ॥ సూచీహస్తమునందు- యంగుష్ఠమును విడిచిబట్టితే -
ద్రకలావ స్తమనబడును- ... ...

వినియోగః.

మా॥ ఏవా చంద్రకలా చంద్రకలాయామేవ యుజ్యతే।

టీ॥ యీచంద్రకలాహస్తము - చంద్రునియొక్క కలయంద
మాత్రము- వినియోగింపబడును. ... ..

అథత్రిశూలహస్తలక్షణమ్,

మా॥ నికుంచయిత్వాంగుష్ఠంతు కనిష్ఠాంచ త్రిశూలకః॥

టీ॥ అంగుష్ఠకనిష్ఠికాంగుళులను- వంచిబట్టితే త్రిశూలహస్త
బనబడును. ... ...

వినియోగః.

టీ॥ బిల్వపత్రే త్రిసంఖ్యాయాం త్రిశూలస్య ప్రదర్శనే।
త్రిశూలాఖ్యకరస్సోయం యుజ్యతే భరతవేదిభిః॥

టీ॥ బిల్వపత్రమునందును - త్రిసంఖ్యయందును - త్రిశూలా
యుధమును జూపుటయందును- యివిమొదలగువాట్లయందు- యీ
త్రిశూలహస్తమును వినియోగింపవలయు, ...

అథపూర్ణనాథహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ పద్మకోశాంగుళీనాంచ కుంచనం క్రియతే యది।
పూర్ణనాథకరస్సోయం తత్స్వరూపణముచ్యతే॥

ది॥ పద్మకోశహస్తాంగుళులయొక్క- వంచడము జేయబడినవై
సయాహస్తము పూర్ణనాథహస్తంబనబడును-

గ్రథాంతరే.

శ్లో॥ దైత్యేంద్రవక్షోవిక్షోభంతస్సతో నరసింహతః।
పూర్ణనాథకరో జాతః శార్దూలో స్యరుషిర్మతః॥
క్షత్రాన్వయో లక్తకాంశు రాదికూర్మోధిదేవతా॥

టీ॥ దానవేంద్రుండగు- హిరణ్యకశిపుయొక్క- వక్షస్థలభేదము
జేస్తునుండెడి నరసింహమూర్తివలన - పూర్ణనాథ హస్త
బుట్టెను- యీహస్తమునకు- శార్దూలుండు ఋషియు- క్షత్రి
జాతియు- లాక్షావర్ణము- ఆదికూర్మమధిదేవత.

వినియోగః.

శ్లో॥ కంఠీరవే కర్ణికారే కుచమేకుచనిరూపణే।
శిరఃకండూయనే చాపి నరసింహే మృగాదనే॥
క్షత్రజాతౌ తథా భీతౌ లోహితే వర్ణ ఏవచ॥

టీ॥ సింహమునందును- కర్ణికారకుసుమమునందును- తాంబే
యందును- స్తనములను జూపుటయందును - శిరస్సుయొక్క- గో
యందును - దొంగలించుటయందును- నరసింహునియందును
మృగమునందును - క్షత్రియజాతియందును - భయమునొందుట
యందును- రక్తవర్ణమునందును - యివిమొదలగువాట్లయందు-
పూర్ణనాథహస్తమును వినియోగింపవలయు- ... *

ఇత్యసంయుతహస్తాః.

—(*)—

అథసంయుతహస్తాలిఖ్యంతే.

శ్లో॥అంజలిశ్చకపోతశ్చకర్కటస్స్వస్తికస్తథా।
డోలాహస్తః పుష్పపుటవుత్సంగశ్శివలింగకః॥
కటకావర్ధనశ్చైవకర్తరీస్వస్తికస్తథా।
శకటశ్శంఖచక్రౌచసంపుటః పాశకీలకౌ॥
మత్స్యకూర్మో వరాహశ్చగరుడో నాగబంధకః।
ఖట్వాభేరుండకశ్చైవహ్యవహిత్థస్తథైవచ॥
చతుర్వింశతిసంఖ్యాకాస్సంయుతాః కథితాః కరాః॥

టీ॥ అంజలిహస్తమనియు- కపోతహస్తమనియు- కర్కట హ
మనియు- స్వస్తికహస్తమనియు- డోలాహస్తమనియు- పుష్పపుట
హస్తమనియు- ఉత్సంగహస్తమనియు. శివలింగహస్తమనియు
కటకావర్ధనహస్తమనియు- కర్తరీస్వస్తికహస్తమనియు- శక
హస్తమనియు-శంఖహస్తమనియు- చక్రహస్తమనియు- సంపు
హస్తమనియు-పాశహస్తమనియు - కీలహస్తమనియు-మత్స్య
స్తమనియు- కూర్మహస్తమనియు- వరాహహస్తమనియు- గరు
డహస్తమనియు- నాగబంధహస్తమనియు - ఖట్వాహస్తమనియు
భేరుండహస్తమనియు- అవహిత్థహస్తమనియు- యిట్లని ఇరవ
యుతహస్తంబులయొక్క- నామంబులను- జెప్పి-వీట్లయొక్క- లక్షణ
ంబులను- జెప్పుచున్నాడు- అంజలిహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥పతాకతలయోర్యోగాదంజలిః కరఈరితః॥

టీ॥ పతాకహస్తముయొక్క-తలంబులయందు-సంయుక్తమగ
నట్లుబట్టితే- అంజలిహస్తమనుబడును- ... ...

వినియోగః-

శ్లో॥ దేవతాగురువిప్రాణాంనమస్కారేష్వనుక్రమాత్।
కృత్వాశిరోముఖోరస్సువినియోజ్యోంజలిః క్రమాత్॥

టీ॥ యీయంజలిహస్తమును- దేవతలు-గురువు - బ్రాహ్మలు-
యొక్క-నమస్కారములయందును- క్రమంబుగా - శిరస్సు-
ము- వక్షస్థలముమీట్లయందుబట్టివినియోగింపవలయు-

కపోతహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥కపోతస్సకరోజ్ఞేయశ్శ్లిష్టమూలాగ్రపార్శ్వకః।

టీ॥ ఆయంజలిహస్తమును- మూలాగ్రపార్శ్వంబుల యందు-
క్తంబుగాబట్టితే- కపోతహస్తంబనబడును-

వినియోగః,

శ్లో॥ ప్రమాణగురుసంభాషావినయాంగీకృతేష్వయం॥

టీ॥ ఈకపోతహస్తమును-ప్రమాణమునందును - గురువుదోడ
టలాడుటయందును- వినయమునందును - అంగీకరింపబడ్డవా
ందును- వినియోగింపవలయు- ... ... *

కర్కటహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥అంగుళ్యోహ్యస్యహస్తస్యఅన్యోన్యాంతరనిసృతాః।
సకర్కటఇతిప్రోక్తః కరః కరవిచక్షణైః॥

టీ॥ యీకపోతహస్తముయొక్క - యంగుళులు - అన్యోన్యమ
ములయందు-ప్రసరింపజేయబడినదైతే- కర్కటహస్తమగును

వినియోగః-

శ్లో॥సమూహదర్శనేతుందిదర్శనేశంఖపూరణే।
అంగానాంమోటనేశాఖోన్నమనేచనియుజ్యతే॥

టీ॥ యీకర్కటహస్తమును-సంఘముయొక్క-జూపుటయందు
బజ్జవానిచూపుటయందును- శంఖంబుబూరించుటయందును-
గాలుయొక్క- విరుచుకొనుటయందును - గొమ్మలను వాంచుట
ందును- వినియోగింపవలయు- ... ...

స్వస్తికహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ పతాకయోస్సంన్నియుక్తః కరయోర్మణిబంధయో
సంయోగేన స్వస్తికాఖ్యోమకరార్థేని యుజ్యతే।

టీ॥ పతాకహస్తముల యొకట- మణిబంధములయందు -
యుక్తంబైనది- స్వస్తికహస్తమనుబడును ...

వినియోగః-

శ్లో॥ భయవాదేవివాదేచకీర్తనేస్వస్తికోభవేత్॥

టీ॥ యీస్వస్తికహస్తమును - భయముచేమాటలాడుట
దును-వివాదముయందును-పొగడుటయందును-వినియోగింపవల

డోలాహస్తలక్షణం.

శ్లో॥ పతాకాఊరుదేశస్థాడోలాహస్తః ప్రకీర్త్యతే।

టీ॥ రెండుపతాకహస్తమును- - ఊరుప్రదేశంబులయందు
లచినవైనట్లైతే డోలాహస్తమనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥ నాట్యారంభే ప్రయోక్తవ్యఇతినాట్యవిదోవిదుః॥

టీ॥ యీడోలాహస్తము- నాట్యారంభమునందు - ప్రయో
పయోగ్యంబని- నాట్యశాస్త్రమును- తెలిసినవారులు. తెలిసియు
దురు.

పుష్పపుటహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ సంశ్లిష్టకరభేసర్పశీర్షేపుష్పపుటఃకరః।

టీ॥ సర్పశీర్షహస్తంబులు - మణిబంధము మొదలుగొని -
ష్ఠాంగుళి పర్యంతరము - సంశ్లిష్టంబుగా బట్టితే - పుష్పపుట
స్తంబనబడును- వినియోగః.

శ్లో॥ సంధ్యాకాలార్ఘ్యదానేషుమంత్రపుష్పార్పణేపిచ
కరుణాభినయేశుద్ధనాట్యలీలానుమేళనే॥
దేవతానాంతర్పణేచసకరఃపరికీర్తితః।

టీ॥ యీపుష్పపుటహస్తము- సంధ్యాకాల యర్ఘ్యదానము
దును- మంత్రపుష్పార్పణమునందును- కరుణనుయభినయించు
దును- శుద్ధనాట్యలీలానుమేళనమందును- దేవతుల యొకట *
ణమునందును. వినియోగము జేయవలయు-

ఉత్సఙ్గహస్తలక్షణం,

శ్లో॥ అన్యోన్యబాహుమూలస్థౌమృగశీర్షకరౌయది।
ఉత్సంగనామాహస్తోయంకీర్తితోభరతాగమే॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తంబులు - అన్యోన్యబాహు మూలంబుల
దు- నిలచినవైనట్లైతే - యీహస్తము-ఉత్సంగ హస్తంబన
ను,

వినియోగః.

శ్లో॥ ఆలింగనేచలజ్జాయామఙ్గదాదిప్రదర్శనే॥
బాలానాంశిక్షణేచాయముత్సంగోయుజ్యతేకరః॥

టీ॥ యీవుత్సంగహస్తమును- ఆలింగనమునందును- లజ్జయం
ను- బాహుపురులు మొదలైనవాట్లను - జూపించుట యందును-
లుని శిక్షించుటయందును- వినియోగింపవలయు.

శివలింగహస్తలక్షణం

శ్లో॥ వామేర్ధచంద్రేవిన్యస్తశ్శిఖరశ్శివలింగకః॥

టీ॥ వామంబైన- యర్ధచంద్రహస్తమునందు- శిఖరహస్తము
ంచితే- శివలింగహస్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ వినియోగస్తుతస్యైవశివలింగప్రదర్శనే॥

టీ॥ యీశివలింగహస్తమును- శివలింగమును జూపుటయందు
నియోగింపవలయు- ... ... *

కటకావర్ధనహస్తలక్షణం.

శ్లో॥ కటకాముఖయోఃపాణ్యోస్స్వస్తికాన్మణిబంధయోః।

కటకావర్ధనాఖ్యస్స్యాదితి నాట్యవిదో విదుః॥

టీ॥ కటకాముఖలయి నెడి. హస్తములయొక్క - మణిబంధలయందు-స్వస్తికాకృతిగాబట్టితే-కటకావర్ధనహస్తంబనబ

వినియోగః.

శ్లో॥ పట్టాభిషేకే పూజాయాం వివాహాశిషి యుజ్యతే॥

టీ॥ యీకటకావర్ధనహస్తము-పట్టాభిషేకమునందు-పూ యందు-వివాహాశీర్వచనమందు-వినియోగింపవలయు-

కర్తరీస్వస్తికహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ కర్తరీస్వస్తికాకారః కర్తరీస్వస్తికో భవేత్॥

టీ॥ కర్తరీహస్తములను-మణిబంధమునందు - స్వస్తికా ముగాబట్టితె-కర్తరీస్వస్తికహస్తమనబడును-

వినియోగః.

శ్లో॥ శాఖాసు చాద్రిశిఖరే వృక్షేషు చ నియుజ్యతే॥

టీ॥ యీకర్తరీస్వస్తికహస్తమును-గొమ్మలయందును - పర్వ ముయొక్క-శిఖరమందును-వృక్షాలయందును-వినియోగింపవలయు

శకటహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ భ్రమరో మధ్యమాంగుష్ఠప్రసారాచ్ఛకటో భవేత్॥

టీ॥ రెండుభ్రమరహస్తంబులు-అంగుష్ఠమధ్యమధ్యమాంగుళప్రస రణమువలన-శకటహస్తంబనబడును - యనగ- రెండుభ్రమరహ స్తంబులయందు - యంగుష్ఠ మధ్యమంబులను దాచిబట్టితే శక హస్తంబగును- ... ...

వినియోగః.

శ్లో॥ రాక్షసాభినయే ప్రాజ్ఞైః శకటే వినియుజ్యతే॥

టీ॥ యీశకటహస్తమును- రాక్షసుని జూపుటయందును-ప్రాజ్ఞ యందును బండియందును-వినియోగింపవలయు- ...

శంఖహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ శిఖరాంతర్గతాంగుష్ఠ ఇతరాంగుష్ఠసంగతః॥
తర్జన్యాద్యాయతాశ్లిష్టాశ్శంఖహస్తః ప్రకీర్తితః॥

టీ॥ శిఖరహస్తాంతర్గతంబైన-యంగుష్ఠమునందు-యితరాంగు ంబును-సంయుక్తముగాబట్టితర్జన్యాద్యంగుళులను- ఆయతంబుల పుదాచి-గూర్చితే-శంఖహస్తంబనుబడును- ...

వినియోగః.

శ్లో॥ శంఖాదిషు నియోజ్యోయమిత్యాహుర్భరతాదయః॥

టీ॥ యీశంఖహస్తము-శంఖమువదలైనవాట్లయందు-ప్రయో ంపవలయుయని- భరతాదులయొక్క-తాత్పర్యము- ...

చక్రహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ యత్రార్ధచంద్రావితిర్యఞ్చావన్యోన్యతలసంస్పృశౌ॥
చక్రహస్తస్స విజ్ఞేయశ్చక్రార్థే వినియుజ్యతే॥

టీ॥ రెండుయర్ధచంద్రహస్తములను- అడ్డముగా- అన్యోన్య సంస్పృష్టంబగునట్లు-బట్టితే- చక్రహస్తంబనుబడును. యీచ హస్తమును-చక్రాయుధమును- జూపించుటయందు వినియోగిం వలయు- ... ... *

సంపుటహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ కుంచితాంగుళయశ్చక్రే సంపుటః కర ఈరితః॥

టీ॥ చక్రహస్తమునందు-యంగుళులను- వంచిబట్టితే- సంపుట స్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ వస్త్వాచ్ఛాదే సంపుటే చ సంపుటః కర ఈరితః

టీ॥ యీసంపుటహస్తమును-వస్తువులయొక్క- దాపుటయందు సంపుటమునందును-వినియోగింపవలయు- ... *

పాశహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ సూచ్యాంసికుంచితేశ్లిష్టేతజన్యాపాశఈరితః॥

టీ॥ సూచీముఖహస్తములయందు- వుభయతర్జన్యంగుళులు వంచబడియుక్తంబులుగాబట్టితే- పాశహస్తంబనబడును-

వినియోగః

శ్లో॥ అన్యోన్యకలహే పాశేశృంఖలాయాంనియుజ్యతే।

టీ॥ యీపాశహస్తమును- పరస్పరకలహమునందు- పాశమునందు- సంకిళ్ళయందువినియోగింపవలయు- ...

కీలకహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ కనిష్ఠేకుంచితేశ్లిష్టేమృగశీర్షేతుకీలకః।

టీ॥ మృగశీర్షహస్తములయందు- కనిష్ఠాంగుళులును - వంచి శ్లిష్టంబులుగాబట్టితేకీలకహస్తంబనబడును. ... ...

వినియోగః.

శ్లో॥ స్నేహేచనర్మాలాపేచవినియోగఃప్రకీర్తితః।

టీ॥ యీకీలకహస్తమును- స్నేహమునందును- క్రీడాలాపమందును- వినియోగింపవలయు. ... ...

మత్స్యహస్తలక్షణం-

శ్లో॥ కరపృష్ఠోపరిన్యస్తోయత్రహస్తస్త్వధోముఖః।
కించిత్ప్రసారితాంగుష్ఠకనిష్ఠోమత్స్యనామకః॥

టీ॥ కరపృష్ఠమునందు- యితరకరతలంబునుంచి- అంగుష్ఠకనిష్ఠికాంగుళులను- స్వల్పముగాదాచిబట్టితే- మత్స్యహస్తంబనబడును

వినియోగః.

శ్లో॥ ఏతస్యవినియోగస్తుమత్స్యార్థేవినియుజ్యతే।

టీ॥ యీమత్స్యహస్తమును - మత్స్యమందు- వినియోగింపవలయు

కూర్మహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ కుంచితాగ్రాంగుళిశ్చక్రేత్యక్తాంగుష్ఠకనిష్ఠికః।
కూర్మహస్తస్సవిజ్ఞేయఃకూర్మార్థేవినియుజ్యతే॥

టీ॥ చక్రహస్తమందు- యంగుళులనువంచి- అంగుష్ఠకనిష్ఠంబులు విడిచిబట్టితే- కూర్మహస్తంబనబడును- యీకూర్మహస్తము - తాంబేలను- జూపుటయందువినియోగింపవలయు-

వరాహహస్తలక్షణం

శ్లో॥ మృగశీర్షేత్వన్యకరస్తేనశ్లిష్టస్థితోయది।
కనిష్ఠాంగుష్ఠయోర్యోగాద్వరాహకరఈరితః॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తమునందు - యితరమృగశీర్షహస్తము- వంచోర్ధ్వహస్తముచేత- సంశ్లిష్టంబై కనిష్ఠాంగుష్ఠయంగుళులయొక్క యోగముగలిగితే- వరాహహస్తంబనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥ ఏతస్యవినియోగస్తువరాహార్థేతుయుజ్యతే।

టీ॥ యీవరాహహస్తమును- వరాహమును - జూపుటయందు- వినియోగింపవలయు- ... ... *

గరుడహస్తలక్షణం

శ్లో॥ తిర్యక్ప్రసారితౌబాధచంద్రావంగుష్ఠయోగతః।
గరుడాఖ్యస్సవిజ్ఞేయగరుడార్థేనియుజ్యతే॥

టీ॥ అడ్డముగాప్రసారితంబులైన - యర్థచంద్ర హస్తంబులు- యంగుష్ఠాంగుళులయందు- జేర్చిబట్టితే - గరుడహస్తం బనబడును, యీగరుడహస్తము - గరుడపక్షిని జూపుటయందు వినియోగింపవలయు,

నాగబంధహస్తలక్షణం

శ్లో॥ సర్పశీర్షాస్వస్తికౌచేన్నాగబంధఇతీరితః॥

టీ॥ సర్పశీర్షహస్తములును- మణిబంధమందు- స్వస్తికాగ్ర

తిగాబట్టితే నాగబంధహస్తమగును. ... ...

విని యోగః.

శ్లో॥ ఏతస్యవినియోగస్తు నాగబంధేనియుజ్యతే।
భుజంగదంపతీభావేనికుంజానాంచదర్శనే॥
అథర్వణస్యమంత్రేషు యోజ్యోభరతకోవిదైః॥

టీ॥ యీనాగబంధహస్తమును- నాగబంధమునందును - సర్ప దంపతులయందును - పొదలిండ్లయందును - అథర్వణమంత్రము యందును- వినియోగింపవలయు- ... ...

ఖట్వాహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ చతురేచతురస్యస్యతర్జన్యాంగుష్ఠమోక్షతః।
ఖట్వాహస్తోభవేదేషఃఖట్వాదిషునియుజ్యతే॥

టీ॥ చతురహస్తమునందు- చతురహస్తమునుంచి- తర్జన్యం గుష్ఠములను దాచిబట్టితే ఖట్వాహస్తమనుబడును- యీఖట్వాహస్త మును మంచము మొదలైనవాట్లయందు వినియోగింపవలయు-

గండభేరుండహస్తలక్షణం

శ్లో॥ మణిబంధేకపిత్థౌచేద్గండభేరుండఇష్యతే॥

టీ॥ కపిత్థహస్తములను - మణిబంధమందు . స్వస్తికాకృతిగా బట్టితే- గండభేరుండహస్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ భేరుండపక్షిదంపత్యోర్గ్భేరుండఃకర ఈరితః॥

టీ॥ యీభేరుండహస్తము భేరుండపక్షిదంపతులయందు-విని యోగింపవలయు- ... ... *

అవహిత్థహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అలపద్మౌవక్షసిస్థౌ అవహిత్థకరోమతః॥

టీ॥ అలపద్మహస్తములు- వక్షస్థలమునందు- బట్టితే. అవహిత్థక బనబడును-యీఅలపద్మహస్తమును గ్రంథాంతరంబునందు- ఆ పద్మహస్తంబని జెప్పబడియుండును-

వినియోగః

శ్లో॥ శృంగారవటనేచైవలీలాకంతుకధారణే।
కుచార్థేయుజ్యతేస్త్రోయమవహిత్థకరాభిధః॥

టీ॥ యీయవహిత్థహస్తమును- శృంగారనాట్యమునందు లీలాకంతుకమునుధరించుటయందుకుచంబులని జెప్పుటయందు- విని యోగింపవలయు- ... ... *

గ్రంథాంతరే

చతురశ్రహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అధోభాగోన్ముఖౌహస్తౌకటకాముఖనామకౌ।
చతురశ్రఇతిప్రోక్తఃభరతార్థవిచక్షణైః॥

టీ॥ కటకాముఖహస్తంబులను- అధోభాగమునందు - అభిము ఖంబగు- నట్లుబట్టితే- చతురశ్రహస్తంబనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥ పట్టాభిషేకేతురగసమాగూఢస్యభావనే।
ముఖచాలీయనాట్యేచచతురశ్రోభిధీయతే॥

టీ॥ యీచతురశ్రహస్తమును- పట్టాభిషేకమునందును - గు ర్రంమెక్కినవానిజూపుటయందును - ముఖచాలీయనాట్యమందు ను- వినియోగింపవలయు. ... ... *

పతాకస్వస్తికహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ పతాకౌమణిబంధేచశ్లిష్టౌతిర్యఙ్ముఖౌయది।
ఊర్ధ్వాధోముఖవిన్యస్తౌ పతాకస్వస్తికోమతః॥

టీ॥ రెండుపతాకహస్తంబులు- మణికట్టుయందు - తిర్యఙ్ము

ఖములు గాబట్టి- ఊర్ధ్వాధోముఖంబులుగా వుంచితే- యదిపక్షస్తువులనిర్దేశమునందును. స్నానమునందును- కలశమునం

స్వస్తికహస్తంబనబడును. ... ... ౧- వినియోగింపవలయు- ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ అర్గళాయాంహస్తచారబంధాఖ్యనటనేపిచ।
పతాకస్వస్తికస్సోయంకీర్తితఃకరవేదిభిః॥

టీ॥ యీపతాకస్వస్తికహస్తమును - పుబ్బలిమానుయందు హస్తచారబంధనామకంబైన- నాట్యమునందును- వినియోగిం లయు.

ఉత్థానవంచితహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ త్రిపతాకౌబాహుదేశగతాఉత్థానవంచితః॥

టీ॥ రెండుత్రిపతాకహస్తములు- బాహుప్రదేశములను- బొ దినవైనట్లైతేఉత్థానవంచితహస్తమనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ విష్ణౌరభినయేస్తబ్ధసాత్త్వికభావనవాచకే-
ఉత్థానవంచితాభిఖ్యఃకథితోనాట్యపారగైః॥

టీ॥ యీఉత్థానవంచితహస్తమును-విష్ణువునుయభినయించు యందును- స్తంభీభూతుండైనవానియందును- సాత్త్వికభావన జూ పుటయందును-వినియోగింపవలయు.

కలశహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖౌచార్ధచంద్రౌకలశసంజ్ఞికః॥

టీ॥ రెండుఅర్ధచంద్రహస్తములను - అన్యోన్యాభిముఖంబు గాబట్టితే- కలశహస్తంబనబడును- ...

వినియోగః.

శ్లో॥ భూచారీనటనేపూర్ణవస్తునిర్దేశభావనే।
జలావగాహేకలశేయుజ్యతేకలశఃకరః॥

టీ॥ యీకలశహస్తమును- భూచారినాట్యమునందును - పూ

పక్షవంచితహస్తలక్షణం

శ్లో॥ అర్ధచంద్రౌకటిగతౌపక్షవంచితసంజ్ఞికః।

టీ॥ రెండుయర్ధచంద్రహస్తంబులను- కటిప్రదేశమునందు బ పక్షవంచితహస్తంబనబడును. ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ నాట్యేరౌద్రరసేచాపిగమనేచప్లుతక్రమే।
పక్షిణాంపక్షభావేన రశనాయాంతుమధ్యకే॥
పక్షవంచితహస్తాయంయుజ్యతేనూపురాదిషు॥

టీ॥ యీపక్షవంచితహస్తమును- నాట్యమునందును- రౌద్రర నందును- యెగిరి- యెగిరి- గమనమునుజేసుటయందును- ప యొక్క- రెక్కలును జూపించుటయందును- డాబునుజూపుట దును- మధ్యప్రదేశమును- జూపుటయందును- పాదకటకాదు జూపుటయందును- వినియోగింపవలయు-

తిలకహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ త్రిపతాకాహ్వయౌహస్తౌలలాటేహృదయేపిచ।
అన్యోన్యాభిముఖంశ్లిష్టౌతిలకాఖ్యఇతీరితః॥

టీ॥ రెండుత్రిపతాకహస్తంబులును- లలాటప్రదేశంబునందు హృదయమునందు - అన్యోన్యాభిముఖంబులు గలుగునట్లు - సం *టంబుగాబట్టితే- తిలకహస్తంబనబడును-

వినియోగః,

శ్లో॥ దేవపుష్పాంజలౌగంధరసాదితిలకేపిచ।
తిలకాభిదహస్తోయంయుజ్యతేకరవేదిభిః॥

టీ॥ యీతిలకహస్తమును - దేవపుష్పాంజలియిచ్చుటయందు-

హృదయమునందుబ...కస్తూర్యాదితిలకంబునుజూపుటయందు-
లాటంబునందును- బట్టియభినయింపవలయు. ...

వైష్ణవహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ శ్లిష్టాంగుష్ఠాపతాకౌచేత్స్వకరౌ వైష్ణవస్మృతః॥

టీ॥ రెండుపతాకహస్తములు - యంగుష్ఠంబులుజే - సంశ్లిష్టములగునట్లైతే, వైష్ణవహస్తంబనబడును-

వినియోగః-

శ్లో॥ సమూహేదంపతీయోగె చక్రవాకస్యభావనే।
సంఘర్షేణయుజ్యతేసోయంవైష్ణవాభిదహస్తకః॥

టీ॥ యీవైష్ణవహస్తము - సమూహముజూపుటయందును దంపతులయొక్క- సంయోగమునందును- చక్రవాకమును- చూ... టయందును-అన్యోన్యసంఘర్షణంబునందును-వినియోగింపవలయు

శ్లో॥ ఏవంసంయుతహస్తానాంనామలక్షణమీరితం।

టీ॥ యీరీతున పూర్వమందుజెప్పబడినప్రకారంసంయుతహస్తములయొక్క-నామలక్షణంబులుజెప్పబడియుండును.

అథ సంకరహస్తాః.

శ్లో॥ లాంగూలోధోముఖోయశ్చగోస్తనేద్రాక్షఫలేభవేత్
ఊర్ధ్వాననోసతుఖ్యాతస్తథాశాంతాభిధేరసే॥

టీ॥ లాంగూలనామకంబైనహస్తమునదియే- యాహస్తము అధోముఖముగాధరింపబడితే- గోస్తనములయందును- ద్రాక్షఫలములయందును- ఊర్ధ్వముఖంబుగాబట్టబడితే శాంతరసమునందువర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ పద్మకోశశ్చోర్ధ్వభాగగామిచంద్రాభావనే।

టీ॥ పద్మకోశహస్తము- పూర్వభాగమునందు- బట్టితే- చంద్రునియందువర్తించును- ... ...

శ్లో॥ పశ్చాత్ప్రసారితాసూచీయద్యద్యైద్రుతియోగతః।
వీక్షణేపిచతిర్యక్చేద్వ్యర్థేచోర్ధ్వేచాలితా।
ఏతేప్రత్యభా... ...
ఏతేమూలసమాశ్లిష్టేయుజ్యతేసంధిభావనే॥
సూచీకరోనిశ్చలశ్చేదూర్ధ్వేముద్రాపితేభవేత్॥

టీ॥ సూచీహస్తము-పశ్చాద్భాగమునందు ప్రసరింపచేయబడి వాడయనిజూపుటయందును- పురోభాగమునందుదాచిబట్టి వీక్షణమునందును వీడుయనిజూపుటయందును- పూర్ధ్వభాగమునందు చలింపజేసితే- సూర్యునియందు - యీరెండుసూ...ఖహస్తములు - వక్రత్వరీతివోడ యుక్తంబులుగాబట్టితే- ని... మూలభాగములందు- సంశ్లిష్టంబులైతే- సంధి...జెప్పుటయందును- వర్తించును - యీసూచీహస్తము - నిశ్చల...గాధరింపబడితే - పైకియెత్తబడినవానియందును వర్తించును

శ్లో॥ అరాళోళికగామీచేద్భ్రూవల్యాంచనియుజ్యతే
ఆననాభిముఖశ్చైవహృద్యధరార్థేనియుజ్యతే॥

టీ॥ అరాళహస్తము లలాటప్రదేశమును బొందినదైతే. కనుబొమ్మలయందును - ఆననమునకభిముఖంబుగాధరింపబడితే- అ...రమునందువర్తించును- ... ... *

రేఖాహస్తలక్షణవినియోగా

శ్లో॥ మధ్యమాకేవలావక్రాశేషాస్త్వేవప్రసారితాః।
రేఖాభిధానోహస్తస్యాత్తత్స్వరూపమిహోచ్యతే॥

టీ॥ మధ్యమాంగుళిని- మిక్కిలివక్రముగాబట్టి-యితరాంగుళ...ను- దాచిబట్టితే-రేఖాహస్తమనబడును- యీరేఖాహస్తమును- ...రోభాగమునందుబట్టితే- గజముయొక్క ముఖమునందును-యీ *రెండుహస్తములు- భుజముల...బట్టితే-సూర్యోపస్థానమునం

దు- వర్తించును- ... ...

శ్లో॥ ముష్టిశ్చుబకగామీ చెచ్చుబుకే శ్మశ్రుభావనే।
యుజ్యతే కపిభిస్సోయం కరకర్మ విశారదైః॥

టీ॥ ముష్టిహస్తము-చుబుకమునందు బట్టితే- గడ్డమునందును, గడ్డము పెంచుటయందును-వర్తించును- ... *

శ్లో॥ పతాకోఽసిశ్చలాకారస్సవిధే చేత్తదర్థకే।
జ్యోతిశ్శాస్త్రవిచారేపి యుజ్యతే హ్యుచితార్థకే॥

టీ॥ పతాకహస్తము- సమీపమునందు- ధరింపబడితే- అదియని జూపుటయందును- జ్యోతిశ్శాస్త్రవిచారమందును - వుచితార్థమునందును- వర్తించును- ... ... *

శ్లో॥ సర్పశీర్షకరో ఫాలే సీమంతార్థే నియుజ్యతే॥

టీ॥ సర్పశీర్షహస్తములు-ఫాలప్రదేశంబునందు ధరింపబడితే పాపటను దువ్వుటయందు వర్తించును- ... *

శ్లో॥ వామభాగాద్దక్షిణాంగం శ్రితస్సూచీముఖః కరః।
వలయే పిచ భిత్త్యాదౌ యుజ్యతే కవిభిః క్రమాత్॥

టీ॥ సూచీముఖహస్తము - వామభాగమునుంచి - దక్షిణాంగపర్యంతరము-దెచ్చి నిలిపితే వలయమునందును - భిత్తిమొదలైనవాట్లయందును వర్తించును- ... ... *

శ్లో॥ కిరీటార్థే యుజ్యతే యమూర్ధ్వగో హ్యలపద్మకః।
అధోముఖమథ స్యాచ్చేన్మస్తకే పి నియుజ్యతే॥
సఎవ భుజగామీ చేద్ఘటభావే నియుజ్యతే॥

టీ॥ అలపద్మకహస్తము- పూర్వభాగమునందు-ధరింపబడితే- కిరీటమునందును-అధోముఖము గునట్టు బట్టబడితే-శిరస్సుయందును-భుజమునందు బట్టబడితే- ఘటమునందు వర్తించును-

శ్లో॥ అలకే యుజ్యతే హంసో వామదక్షిణకర్ణగః॥

టీ॥ హంసాస్యహస్తము - వామకర్ణము మొదలు - దక్షిణకర్ణపర్యంతరము - త్రిప్పి ధరింపబడితే - ముంగురులు యందు వర్తించును- ... ... *

శ్లో॥ కర్ణద్వయాంతికగతౌ మృగశీర్షకరౌ యదా।
కర్ణద్వయార్థే యుజ్యేతే తథా వక్త్రానుభావనే॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తములు- చవులయొక్క సమీపములయందు- ధరింపబడితే రెండు చవులయందును - ముఖము జూపుటయందును- వర్తించును- ... ... *

శ్లో॥ కటిస్థౌ హంసహస్తౌ చేదంబరార్థే నియుజ్యతే॥

టీ ॥ హంసాస్యహస్తములు - కటియొక్క వుభయ పార్శ్వములయందును-ధరింపబడితే కోకగట్టుకొనుటయందు వర్తించును

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖం కట్యాం పతాకౌ యది హస్తకౌ।
యోగవస్త్రే వలస్యభావనాయాం నియుజ్యతే॥

టీ॥ రెండుపతాకములు - కటిప్రదేశమునందు - అన్యోన్యాభిముఖము గునట్టు- బట్టబడినవాయనా-యోగవట్టమునందును-నారచీరలయొక్క-జూపుటయందును వర్తించును- ... *

శ్లో॥ కటిదేశాదూరుయుగ్మమధ్యస్థౌ చేత్పతాకకౌ।
వసనాంబరే పింఛరూపవసనేపి నియుజ్యతే॥

టీ ॥ రెండుపతాకహస్తములు-కటిప్రదేశములవలనుంచి- తొడలయొక్క- యుగ్మమధ్యమునందు బట్టబడితే - వసనవస్త్రమందును-నెమిలిబర్హరూపకంబైన- వస్త్రమునందును-వర్తించును-

శ్లో॥ అలపద్మః కర్ణగశ్చేత్ తటిబర్యర్థే నియుజ్యతే॥

టీ॥ అలపద్మహస్తము శ్రోత్రప్రదేశమునందు- ధరింపబడితే- కొప్పును చూపుటయందును వర్తించును - *

శ్లో॥ సీమంతదేశావళిక గామి చేదర్ధంసహస్తకః।

లలంతికార్థే యుజ్యేతకవిభిర్వ్యాజనాపరైః॥

టీ॥ హంసాస్యహస్తము - పాపటప్రదేశమువలనుంచి దించి

ఫాలప్రదేశమునందుబట్టబడితే- పాపటబొట్టుయందువర్తించు

శ్లో॥ తాటంకార్థే యుజ్యతేసౌ సూచికాఖ్యస్తుసభ్రమః।

టీ॥ సూచీముఖహస్తము- చవులయొక్క సమీపమునందు-

మణముతోగూడినదిగా బట్టబడితే-తాటంకములయందువర్తించు

శ్లో॥ ముష్టిస్త్వళికగామీచే తాటకపక్షేనియుజ్యతే।

టీ॥ ముష్టిహస్తము- ఫాలప్రదేశమునందు- బట్టబడితే- తాటకప-

క్షములయందువర్తించును. . . . .

శ్లో॥ మృగశీర్షౌశ్లిష్టముఖావక్షసోష్టాంగుళిస్థితౌ।

పాత్రికారేపితధార్యస్త్రక్రీడావాప్యాంనియుజ్యతే॥

టీ॥ రెండుమృగశీర్షహస్తములు- వక్షస్థలమునువిడిచిఅష్టాం

గుళిప్రమాణముగలప్రదేశమునందు- గూడినముఖభాగములు గలు

గునట్లు- ధరింపబడ్డవైతే- కోటజూపుటయందును- కొనలుజూ

టయందును- క్రీడాసరస్సుయందునువర్తించును ... ...

శ్లో॥ కృపార్థే యుజ్యతేసూచికరస్స్యాదధోముఖః॥

టీ॥ సూచిముఖహస్తము - అధోముఖము - గలుగునట్లుబట్టబడి

తే- దయజూపుటయందువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ మృగశీర్షో బాలభావే కౌమారే శిఖరోభవేత్॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- బాల్యవయస్సునందు - వర్తించు

ను- శిఖరహస్తము కౌమారవయస్సునందువర్తించును.

శ్లో॥ అలపద్మోహంసహస్తో యవ్వనేచలితాయది।

టీ॥ అలపద్మహస్తము- హంసాస్యహస్తము- అభినయమునందుబడును-

చలింపజేయబడితే యవ్వనవందు వర్తించును- ... ..

మూ॥ ముకుళోపి విభూతో వక్షస్థో యదివార్థకే।

యుజ్యతేయోగకుశలైస్స్వరసంక్రమవేదిభిః॥

టీ॥ ముకుళహస్తము - వక్షస్థలమునందు- విరళీభూతంబుగా

తే- వార్ధక్యమునందువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ తర్జన్యాస్స్యాదంత్యపర్వణ్యంగుష్ఠోన్యేప్రసారితాః।

నఖహంసఇతిఖ్యాతఃకిరీకరవిచక్షణైః॥

టీ॥ అంగుష్ఠము- తర్జన్యంగుళియొక్క- అంత్యపర్వమునంటు

బడినదై- యితరాంగుళులు- చాచబడినవైతే - నఖహంసహ

స్తలక్షణము- తెలిసినవారులచే- చెప్పబడియుండును

వినియోగః

శ్లో॥ వజ్రవైడూర్యరూపేచనఖార్థే నాసికామణౌ।

యుజ్యతేహస్తతత్త్వార్థవేదిభిర్నటనోదయే॥

టీ॥ వజ్రమునందును- వైడూర్యమునందును - నఖమునుజూపు

టయందును- నాసామణియందువర్తించును- ... *

శ్లో॥ వామాంసాదథహంసాస్యఉరస్స్థానమాశ్రితః।

ఉపవీతేపివైకక్ష్యే యాత్రాభేదేపియుజ్యతే॥

టీ॥ హంసాస్యహస్తము- వామభుజమువలన - వక్షస్థలప్రదేశ

ము- ఆశ్రయించినదైతే- యజ్ఞోపవీతమందున్ను - కంఠము యొ

- హారమందున్ను-యాత్రాభేదమందున్ను- వర్తించును-

శ్లో॥ పతాకాఖ్యేకనిష్ఠాయామూలేంగుష్ఠోనివేశితః।

పతాకచతురస్స్యాత్తత్స్వరూపమిహోచ్యతే॥

టీ॥ పతాకమనెడిపేరుగలహస్తమునందు- కనిష్ఠికాంగుళియొ

మూలమునందు- అంగుష్ఠముపుంచబడితే-పతాకచతురహస్త

వినియోగః.

శ్లో॥ ఆననే శ్వేతవర్ణేపిసూపార్థేపిచయుజ్యతే।

టీ॥ ముఖమునందును - శుభ్రవర్ణమునందును - సూపమందు

సు- యీపతాకచతురహస్తమును వినియోగింపవలయు.

శ్లో॥ చతురౌతుయథాశ్లిష్టాఆననాభిముఖౌతథా।
కపోలేనేత్రథా వేచయుజ్యతేభరతార్థకైః॥

టీ॥ రెండుచతురహస్తములు- యట్లగసంశ్లిష్టంబులైయుం
వో- అట్లనే- ముఖమునకు - అభిముఖంగాబట్టబడితే - కపోల
దును- నేత్రమునందును- వినియోగింపవలయు. ...

శ్లో॥ తామ్రచూడకరస్తిర్యగ్గామీచేదరుణేర్థవేత్।

టీ॥ తాంమ్రచూడహస్తము - అడ్డముగాబట్టబడితే - అరుణ
ర్ణమునందువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ తిరశ్చీనఃపతాకశ్చేత్పీతవర్ణేనియుజ్యతే॥

టీ॥ పతాకహస్తము- అడ్డముగాబట్టబడితే - పీతవర్ణమున
దువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ తిరశ్చీనఃసింహముఖశ్శ్యామలేపరియుజ్యతే।

టీ॥ సింహముఖహస్తము- అడ్డముగబట్టబడితే - శ్యామలవర
మునందువర్తించును- ... ...

శ్లో॥ సందంశశ్చతిరశ్చీనఃనీలవర్ణేపియుజ్యతే॥

టీ॥ సందంశహస్తము- అడ్డముగాబట్టబడితే - నీలవర్ణ
నందువర్తించును- ... ...

శ్లో॥ చతురోభిముఖీభూతో బ్రాహ్మణార్థేనియుజ్యతే।

టీ॥ చతురహస్తము- అభిముఖముగాబట్టబడితే- బ్రాహ్మణు
యందువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ అంసదేశఃపతాకాగ్రహస్తేనయదిదర్శితః॥
క్షత్రియార్థేభుజార్థే విజయలక్ష్మీప్రదర్శనే।
తూణీరార్థే పిపృష్ఠస్థపురుషస్యప్రదర్శనే।
ఇత్యర్థేషు నియుజ్యంతే నాట్యకర్మవిశారదైః॥

టీ॥ భుజప్రదేశము-పతాకహస్తముయొక్క-అగ్రభాగము
జూపపడితే-క్షత్రియునియందును - భుజమునందును - జయ
జూపుటయందును-అంబులపదజూపుటయందును- పశ్చాద్భా
నందుండెడి - పురుషుని జూపుటయందును - ఇత్యాదుల
దు- వినియోగింపవలయు - ... ... *

శ్లో॥ పతాకయాపూర్వ్యరుదేశందర్శయేద్వైశ్యభావనే॥

టీ॥ పతాకహస్తముజేతను. పూరుదేశమును- జూపితే- వైశ్య
మందువర్తించును- ... ... *

శ్లో॥ జంఘాంచేత్స్పృశయేచ్ఛూద్రేహస్తేనార్ధపతాకయా॥

టీ॥ అర్ధపతాకహస్తముజేత- జానుప్రదేశముస్పృశించితే.
ద్రవర్ణమునందువర్తించును- ... *

శ్లో॥ అనామికాచవిశ్లిష్టామృగశీర్షాఖ్యహస్తకే।
నామ్నార్ధమృగశీర్షోయంతస్యభావవిహోచ్యతే॥

టీ॥ మృగశీర్షనామకంబైనహస్తమునందు- అనామికాంగుళి
శ్లిష్టంబుగ-బట్టితే- అర్ధమృగశీర్షహస్తమనబడును-

వినియోగః -

శ్లో॥ బాలస్త్రీణాంభావనేస్యాత్సాంత్వనేచయుజ్యతే॥

టీ॥ బాలస్త్రీయొక్కజూపుటయందును - లలనావాకుటయందు
- వినియోగింపవలయు ... ... *

శ్లో॥ విసృజ్యముకుళంపూర్వంపశ్చాచ్చేన్మృగశీర్షకః।
వృద్ధస్త్రీణాంభావనాయాంకృపాశాంతిరసోదయే॥

టీ॥ పూర్వమందుముకుళహస్తమును- బట్టివిడిచి - నంతరమం
- మృగశీర్షహస్తమును బట్టితే - వృద్ధస్త్రీలు యొక్కజూపుట
యందును- కృపారసము- శాంతరసము వీట్లయొక్క - ఆవిర్భావ
మునందునువర్తించును- ... ...*

శ్లో॥ హస్తాబహువిధాస్సంతిసంకరాభరతార్ణవే|
సుమశ్చైతత్రసంక్షిప్యముఖ్యహస్తాఃప్రకీర్తితాః॥

టీ. భరతార్ణవమునందు - అనేకవిధంబులగు - హస్తము గలవు-దానియందు- ముఖ్యహస్తములు నాజేతను - సంక్షేపింజేయబడియున్నది- ... ...

ఇతిసంకరహస్తాః

అథనానార్థహస్తాః

శ్లో॥ వక్ష్యేనానార్థహస్తానాంవినియోగక్రమభావనాం|

టీ॥ నానార్థహస్తములయొక్క-నిర్ణయక్రమముయొక్క-
ని-జెప్పుతున్నాను- ... ...

శ్లో॥ కర్ణనాసాధరాణాంచసమీపేచలితోయది|
సందంశహస్తారేఖాద్వావర్షధారాసుయుజ్యతే॥

టీ॥ సందంశహస్తము - కర్ణమునాసికము-వీట్లయొక్క-సమీపమందు- చలింపజేయబడితే-రేఖాదులయందు- ఊర్ధ్వార్థంబు
ముఖముగలుగునట్లు-చలింపజేయబడితే- వర్షధారులయందు;
వర్తించును- ....

శ్లో॥ అధోభుజాంతరేతిర్యక్స్థాయీచేన్మృగశీర్షకః॥
పతిచేతశ్శరీరార్థభావనాసునిగూహ్యతే॥

టీ. మృగశీర్షహస్తము- భుజాంతరాధఃప్రదేశమునందు-అ
ముగాస్థాయిగానిలపబడితే- పతియందును- మనస్సుయందును-శ
రార్థమును - జూపుటయందునువర్తించును-

శ్లో॥ కనిష్ఠికేముకుళయోస్సమ్యగేవప్రసాదితే|
నామ్నార్థముకుళోహస్తస్తయోర్యోగోవిధీయతే॥

టీ. రెం ముకుళహస్తములయొక్క-కనిష్ఠికాంగుళలు-చక్క-గాదా

బడినవైతే అర్ధముకుళహస్తమనబడును- ...*

వినియోగః

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖీభావాచ్చలచ్చోపరిచాలనాత్|
వక్షస్థానప్రచలనాదుపవేశనకర్మణి॥
తథైవేతిప్రవచనేఆత్మార్థేవినియుజ్యతే॥

టీ॥ రెండుఅర్ధముకుళహస్తము- అన్యోన్యాభిముఖభావము
లన- అధోభాగమునందు - చలింపజేయబడితే వుపవేశనకర్మ
మందును- ఊర్ధ్వభాగమునందు- చలింపచేయబడితే- అట్లనేగా
యనుటయందును- వక్షస్థలమునందు- చలింపజేయబడితే- మన
ర్ధ్వనియందునువర్తించును - ... *

శ్లో॥ అధోభాగేముఖస్యాగ్రేవక్షస్థానేనివేశితః|
ముకుళోజనసల్లాపేసంతోషేవినియుజ్యతే॥

టీ॥ ముకుళహస్తము- ముఖముయొక్క- అగ్రభాగమునందు క్రిం
గ చలింపజేయబడితే- జనులయొక్క-సల్లాపమునందును - వక్షస్థ
లమునందుబట్టబడితే సంతోషమునందును- వర్తించును.

శ్లో॥ అధోభాగేదక్షిణాంగేముఖస్యాగ్రేనివేశితః|
బ్రహ్మచర్యేనిశ్చలార్థేలేఖనేపిచసూచికః॥
యుజ్యతేకవిభిర్నాట్యానుసారార్థచతురైస్సదా|

టీ॥ సూచీముఖహస్తము - ముఖముయొక్క- అగ్రభాగమునం
దుబట్టబడితే- బ్రహ్మచర్యమునందును- దక్షిణభాగమునందు- క్రిం
దుగబట్టబడినదైతె - కదలకయుండుటయందును - వ్రాసుటయం
దునువర్తించును- ... ...

శ్లో॥ పురోభాగేచోర్ధ్వదేశేప్యధోభాగేచనిశ్చలః|
వైష్ణవాభిదహస్తోయంగాఢాస్త్ర్యపికలాయుగా॥
భూగర్తేపిచయుజ్యేతకరార్థచతురైస్తథా|

టీ॥ వైష్ణవహస్తము - పురోభాగమునందుబట్టితే - గాహ్ర్స్త్యమునందును- పూర్వదేశమునందుబట్టితే - కలియుగమునందును - అధోభాగమునందు- కదలకబట్టితే- భూగర్తయందును వర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖీభావాత్పురోభాగేచ చాలనాత్।
ఊర్ధ్వాగ్రయుగ్మసంయోగాత్పతాకచతురాకరా॥
వానప్రస్థాభిగమనే దేవనీరాజనావిధౌ।
యుజ్యతేపర్ణశాలాయాంభరతక్రమవేదిభిః॥

టీ॥ రెండుపతాకచతురహస్తములు - పరస్పరాభిముఖభావమువలన - బట్టబడినవైతే - వానప్రస్థాశ్రమమునందును - పురోభాగమునందు- త్రిప్పబడితే- దేవతులయొక్క నీరాజనము జేసుటయందును- ఊర్ధ్వముఖంబులుగలుగునట్టు- కోనలయందు- గూర్చబడినవైతే- పర్ణశాలయందునువర్తించును.

శ్లో॥ దక్షిణాంశే పురోభాగే తిరశ్చీనస్తునిశ్చలః।
సన్యాసేచస్థిరార్థేచసమాలంబేతిభాషణే॥
శిఖరాఖ్యకరస్సోయంయుజ్యతేనాట్యకోవిదైః।

టీ॥ శిఖరహస్తము- దక్షిణభాగమునందు- కదలకబట్టితే - సన్యాసాశ్రమమునందు- పురోభాగమునందు- కదలకబట్టబడితే స్థిరమనుటయందును - అడ్డముగ నిశ్చలముగబట్టబడితే - పట్టుకోయనుటయందనువర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ ఊర్ధ్వాధోముఖవిన్యాసాత్పురోభాగేప్రసారణాత్।
వక్షస్థానేనిశ్చలా చేత్కపిత్థాఖ్యకరాతథా॥
దుదోహేత్యపివాక్యేచమథనేధూమయానకే।
యుజ్యతేయోగకుశలైర్నాట్యశాస్త్రవిశారదైః॥

టీ॥ [illegible]ండుకపిత్థహస్తములు - ఊర్ధ్వాధోముఖంబులుగబట్టిన వైతే- పాలుపిదుకుయనుటయందును- పురోభాగప్రసారణవలన- మథించుటయందును- వక్షస్థలమునందు - నిశ్చలముగబడినవైతే- ధూమపాత్రయందునువర్తించును. ...

శ్లో॥ త్రిపతాకకరస్సోయమూర్ధ్వభాగేప్రచాలితః।
కరోప్యర్ధపతాకాఖ్యః పర్యాయేణాగ్రతశ్చలః॥
త్రిపతాఖ్యకరశ్చోర్ధ్వభాగేపార్శ్వద్వయేచలః।
వసంతగ్రీష్మసమయవర్షాకాలేషుచక్రమాత్॥
యుజ్యతెయోగకుశలైర్భరతాన్వయవేదిభిః।

టీ॥ ఆయాత్రిపతాకహస్తము- ఊర్ధ్వభాగమునందు - చలింపజేయబడినవైతే - వసంతఋతువుయందును - అర్ధపతాకహస్తము- క్రమముగా-పురోభాగమునందు- చలింపజేయబడినవైతే గ్రీష్మఋతువయందును- త్రిపతాకహస్తము - ఊర్ధ్వభాగమునందును- ఉభయపార్శ్వములయందును చలింపజేయబడినవైతే - వర్షఋతువయందున క్రమముగవర్తించును- ... *

శ్లో॥ అలపద్మశ్చసింహాఖ్యః కర్ణదేశేప్రచాలితౌ।
అధోముఖస్సర్పశీర్షః పురోర్ధముకుళస్తథా॥
శరద్ధేమంతశిశిరసమయేషుయథాక్రమం॥

Bengali MS 132 2/10

టీ. అలపద్మహస్తము - సింహముఖహస్తము. యీ రెండుహస్తములు - కర్ణప్రదేశములుయందు - చలింప జేయబడినవైతే - శరదృతువుయందును - సర్పశీర్షహస్తము - అధోముఖముగ-బట్టబడినవైతే - హేమంతఋతువుయందును - అర్ధముకుళహస్తము - పురోభాగమునందు - బట్టబడినవైతే - శిశిరఋతువయందును- క్రమమును- అతిక్రమించునట్టుగవర్తించును-

Bengali MS 132-2/11

శ్లో॥ అగ్రేసూచీనిశ్చలాచేత్కూష్మాణ్డార్థేవినియుజ్యతే॥

టీ. సూచీముఖహస్తము - పురోభాగమునందు - నిశ్చలంబుగ

టీ॥ వైష్ణవహస్తము - పురోభాగమునందుబట్టితే - గాహా స్థ్యమునందును - పూర్వదేశమునందుబట్టితే - కలియుగమునందును - అధోభాగమునందు - కదలకబట్టితే - భూగర్భయందును వర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖీభావాత్పురోభాగెచ చాలనాత్।
ఊర్ధ్వాగ్రయుగ్మసంయోగాత్పతాకచతురాకరా॥
వానప్రస్థాభిగమనే దేవనీరాజనావిధౌ।
యుజ్యతే పర్ణశాలాయాం భరతక్రమవేదిభిః॥

టీ॥ రెండుపతాకచతురహస్తములు - పరస్పరాభిముఖభావములన - బట్టబడినవైతే - వానప్రస్థాశ్రమమునందును - పురోభాగమునందు - త్రిప్పబడితే - దేవతులయొక్క నీరాజనము జేసుటయందును - ఊర్ధ్వముఖంబులుగలుగునట్టు - కోనలుయందు - గూర్చబడినవైతే - పర్ణశాలయందునువర్తించును.

శ్లో॥ దక్షిణాంశే పురోభాగే తిరశ్చీనస్తునిశ్చలః।
సన్న్యాసేచ స్థిరార్థేచ సమాలంబేతిభావనే॥
శిఖరాఖ్యకరస్సోయం యుజ్యతే నాట్యకోవిదైః।

టీ॥ శిఖరహస్తము - దక్షిణభాగమునందు - కదలకబట్టితే - సన్న్యాసాశ్రమమునందు - పురోభాగమునందు - కదలకబట్టబడితే స్థిరమనుటయందును - అడ్డముగ నిశ్చలముగబట్టబడితే - పట్టుకోయనుటయందునువర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ ఊర్ధ్వాధోముఖవిన్యాసాత్పురోభాగేప్రసారణాత్।
వక్షస్థానే నిశ్చలా చేత్కపిత్థాఖ్యకరౌతథా॥
దుదోహేత్యపివాక్యేచ మథనేభూమయానకే।
యుజ్యేతే యోగకుశలైర్నాట్యశాస్త్రవిశారదైః॥

టీ॥ రెండుకపిత్థహస్తములు - ఊర్ధ్వాధోముఖంబులుగబట్టబడినవైతే - పాలుపిదుకుయనుటయందును - పురోభాగప్రసారణమువలన - మధించుటయందును - వక్షస్థలమునందు - నిశ్చలముగబట్టబడినవైతే - భూపార్థియందునువర్తించును. ...

శ్లో॥ త్రిపతాకకరస్సోయమూర్ధ్వభాగే ప్రచాలితః।
కరోప్యర్ధపతాకాఖ్యః పర్యాయేణాగ్రతశ్చలః॥
త్రిపతాఖ్యకరశ్చోర్ధ్వభాగే పార్శ్వద్వయేచలః।
వసంతగ్రీష్మసమయవర్షాకాలేషు చక్రమాత్॥
యుజ్యతె యోగకుశలైర్భరతాన్వయవేదిభిః।

టీ॥ అయాత్రిపతాకహస్తము - ఊర్ధ్వభాగమునందు - చలింపజేయబడినదైతే - వసంతరుతువుయందును - అర్ధపతాకహస్తము - క్రమముగా - పురోభాగమునందు - చలింపజేయబడినదైతే గ్రీష్మఋతుయందును - త్రిపతాకహస్తము - ఊర్ధ్వభాగమునందును - వుభయపార్శ్వములయందును చలింపజేయబడినదైతే - వర్షఋతుయందునక్రమముగవర్తించును - ... *

శ్లో॥ అలపద్మశ్చసింహాఖ్యః కర్ణదేశె ప్రచాలితౌ।
అధోముఖస్సర్పశీర్షః పురోర్ధముకుళస్తథా॥
శరద్ధేమంతశిశిర సమయేషుయథాక్రమం॥

Bengali MS 132-2/10

టీ. అలపద్మహస్తము - సింహాముఖహస్తము. యీరెండుహస్తములు - కర్ణప్రదేశములుయందు - చలింపజేయబడినవైతె - శరదృతువుయందును - సర్పశీర్షహస్తము - అధోముఖముగ - బట్టబడినవైతె - హేమంతరుతువుయందును - అర్ధముకుళహస్తము - పురోభాగమునందు - బట్టబడినవైతె - శిశిరరుతువుయందును - క్రమమును - అతిక్రమించునట్టుగవర్తించును -

Bengali MS 132-2/11

శ్లో॥ అగ్రేసూచీనిశ్చలాచేత్కాలస్థార్థేవినియుజ్యతే॥

టీ. సూచీముఖహస్తము - పురోభాగమునందు - నిశ్చలంబుగ

నిలపబడితే- కాష్ఠాకాలమునందువర్తించును- ... *

శ్లో॥ సందంశస్యాత్కళాథే నఖహంసః క్షణేథవేత్।
లవార్థే ముకుళః ప్రోక్తః కరటీకావిచక్షణైః॥

టీ, సందంశహస్తము- కళాకాలమునందును - నఖహంసహస్తము-క్షణకాలమునందును- ముకుళహస్తము- లవకాలమునందును- వర్తించునని జెప్పబడియుండును. ... *

శ్లో॥ ఘటికార్థే ర్ధముకుళస్తిర్యగ్రూపోనియుజ్యతే।
చతురో ప్యర్ధయామార్ధేయామార్ధేహంసవక్త్రికః।
ద్వియామేర్ధపతాకాఖ్యస్త్రియామేతాంమ్రచూడకః।
దివారాత్రౌపద్మకోశముకుళశ్చయథాక్రమమ్।
పూర్వద్యుర్యుజ్యతేసూచీనాట్యశాస్త్రవిచక్షణైః॥

టీ. అర్ధముకుళహస్తము-అడ్డముగాబట్టబడితే- ఘటికాకాలమునందును-చతురహస్తము-అర్ధయామమునందును-హంసాస్యహస్తము-యామకాలమునందును - అర్ధపతాకహస్తము - రెండుఝాములయందును-తాంమ్రచూడహస్తము - మూడుఝాములయందును-పద్మకోశహస్తము- పగలుయందును-ముకుళహస్తము-రాత్రియందును - సూచీముఖహస్తము - పూర్వదినమునందును వర్తించును- ... ... *

శ్లో॥ పక్షార్థేయుజ్యతేసర్పశీర్షశ్చేత్తిర్యగాశ్రితః।
మాసార్థేనిశ్చలాసూచీచలితాచేద్యుగేథవేత్॥
శుకతుండో నిశ్చలశ్చేదూర్ధ్వ...నియుజ్యతే।

టీ. సర్పశీర్షహస్తము-అడ్డముగ-బట్టబడితే- పక్షకాలమునందును- సూచీముఖహస్తము-కదలకబట్టబడితే- మాసకాలమునందును- యీసూచిముఖహస్తము- చలింపజేయబడితే - యుగమునందును- శుకతుండహస్తముకదలకబట్టబడితే- ముందు-సంవత్సరము...

...ందువర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ ఇందీవరేచకల్హారేచంపకేచవరాటకే।
తాపింఛేబుక్కురార్థేచచకోరాణాంచభావనే।
ఊర్ధ్వాకారాననోహస్తోలాంగూలోయుజ్యతేక్రమాత్॥

టీ॥ లాంగూలహస్తము-ఊర్ధ్వముఖంబుగాబట్టబడితే-నల్లకలువయందును- కల్హారకుసుమమునందును- సంపంగిపువ్వునందును ...కోశమునందును - తమాలపువ్వు గుచ్ఛమునందును - సీరుబుగ్గయందును - చకోరపక్షులను- జూపుటయందును వర్తించును-

శ్లో॥ సక్థ్యంతికగతౌగండతలయోరంతికేస్థితౌ।
తత్రైవరేచితౌనామ్నాపతాకాభిదహస్తకౌ॥
మర్దనార్థేకపోలార్థేతద్వయీతాడనక్రమే।
యుజ్యతేరోగకుశలైర్నాట్యకర్మవిచక్షణైః॥

టీ॥ రెండుపతాకహస్తములు - మోకాళ్ళయొక్క సమీపము బొందినవైతే-మర్దనమునందును- చలింపజేయబడినవైతేమృ...గమువాడించుటయందును - కపోలంబులయొక్క సమీపమునం...-బట్టబడినవైతే-గండస్థలమునందును- ఆస్థలమునందు - చలింపజేయబడినవైతే- చంపనుకొట్టుటయందునువర్తించును-

శ్లో॥ ఋగ్వేదేచపతాకోగ్రేచలితోయదియుజ్యతే।

టీ॥ పతాకహస్తము పురోభాగమునందు - చలింపజేయబడితే ఋగ్వేదమునందువర్తించును-

మూ॥ పతాకచతురేంగుష్ఠఃపౌనఃపున్యాత్ప్రచాలితః।
యజుర్వేదేపియుజ్యేతనాట్యశాస్త్రవిశారదైః॥

టీ॥ పతాకచతురహస్తమునందు- అంగుష్ఠము- మాటిమాటికి ...లింపజేయబడినదైతేయజుర్వేదమునందువర్తించును-

శ్లో॥ అధస్తాదూర్ధ్వభాగస్థోహస్తస్సందంశనామకః।

యుజ్యతేసామవేదార్థే భరతక్రమ[illegible]

టీ॥ సందంశహస్తము- క్రింద మీదబట్టబడితే-సామవేదమున[illegible]

దువర్తించును- ... .

మృగశీర్షోధోముఖశ్చేదథర్వణపదేభవేత్।

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- అధోముఖముగలుగునట్లు- బట్టబ[illegible]

తే- అధర్వణవేదమునందువర్తించును- ...

శ్లో॥ మృగశీర్షాస్తిర్యగశ్చేత్సవాగ్రప్రచాలితః।

ముకులోభిముఖీభూతః పతాకశ్చేత్ప్రకంపితః॥

క్రమాచ్చతురుపాయేషు యుజ్యతేవై మనీషిభిః॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- అడ్డముగాబట్టబడితే - సామోపా[illegible]

యమునందును- అదేహస్తము - పురోభాగమునందు - చలింపచే[illegible]

యబడితే- దానోపాయమునందును- ముకుళహస్తము - అభిము[illegible]

ఖముగజేయబడితే- భేదోపాయమునందును-పతాకహస్తము- పా[illegible]

ర్శ్వమునందు - చలింపజేయబడితే - దండోపాయమునందును

యీచోప్పునక్రమంబుగావర్తించును- ...

శ్లో॥ తర్జనీమధ్యమేసమ్యకుంచితేతలమాశ్రితే।

శేషాప్రసారితాస్సోయంనామ్నాసంయమహస్తక[illegible]

టీ॥ తర్జనీమధ్యమాంగుళులు- వంచబడినవై తే- హస్తతలమ[illegible]

ను- ఆశ్రయించినవైతే-సంయమహస్తమనబడును-

వినియోగః-

శ్లో॥ ప్రాణాయామేమహాయోగేయజమానస్యధావనే।

టీ॥ ప్రాణాయామమునందును- మహాయోగమునందును- స[illegible]

మయాజినభినయించుటయందును-యీసంయమహస్తమును-వి[illegible]

యోగింపవలయును- ... ...

శ్లో॥ వక్త్రాంతికేలపద్మోయంసవనోర్ధ్వం ప్రచాలితః।

ఉత్సాహప్రభుశక్త్యర్థేయుజ్యతేనాట్యమవర్గైః॥

టీ॥ అలపద్మహస్తము- ముఖమువొ[illegible]దు- బట్ట

బడితే- ఉత్సాహశక్తియందును. అదే హస్తము [illegible]భాగము

నందు- చలింపజేయబడితే- ప్రభుశ[illegible]దునువర్తించును.

శ్లో॥ ముకులోవిరళీభూతోప్యలపద్మ[illegible]

మంత్రశక్త్యాంతథాసమ్యగ్[illegible]సే॥

టీ॥ ముకుళహస్తము- విరళముగాబట్టబడితే- మంత్రశక్తియం

దును- అలపద్మహస్తము- చలింపజేయబట్టబడితే- [illegible] - భా

గ్యమును- అనుభవించేజనునియందువర్తించును. ... *

శ్లో॥ పతాకౌతు పురోభాగే[illegible]తౌ।

సంధ్యర్థేయుజ్యతేసోయం[illegible]ర్థేతథైవచ॥

టీ॥ రెండుపతాకహస్తములు- పురోభాగమునందు- పరస్పర

ముఖంబులందు- ఆశ్రయింపబడినవైతే- సంధియందును. ప్రమా

ణముయందునువర్తించును- ... ... *

శ్లో॥ త్రిపతాకశ్చపురోభాగే చలితో విగ్రహేభవేత్।

టీ॥ త్రిపతాకహస్తము- పురోభాగమునందు- చలింపజేయబ

డినవైతే- విగ్రహమునందువర్తించును ... *

శ్లో॥ యానార్థేస్యాదగ్రభాగేపతాకశ్చేత్ప్రసారితః॥

టీ॥ పతాకహస్తము- పురోభాగమునందు- ప్రసరింపజేయబ

డితే-తరలిపోవుటయందువర్తించును. ... *

శ్లో॥ ఆసనార్థేచశిఖరః పురోభాగేస్థితో యది॥

టీ॥ శిఖరహస్తము- పురోభాగమునందు- నిలపబడినవై తేకూ

ర్చుండుయనుటయందువర్తించును. ... *

శ్లో॥ ద్వైధీభావేకర్తరీస్యాదగ్రభాగేప్రకంపితా॥

టీ॥ కర్తరీముఖహస్తము - పురోభాగమునందు - కంపింపజే

యుజ్యతే సామవేదార్థే భరతక్రమపారగైః॥

టీ॥ సందంశహస్తము- క్రింద మీదబట్టబడితే-సామవేదమునం దువర్తించును- ... .

మృగశీర్షోఽధోముఖశ్చేదథర్వణపదే భవేత్।

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- అధోముఖముగలుగునట్లు- బట్టబ తే- అథర్వణవేదమునందువర్తించును- ...

శ్లో॥ మృగశీర్షస్తిర్యగశ్చేత్సవాగ్రప్రచాలితః।
ముకుళోఽభిముఖీభూతః పతాకశ్చేత్ప్రకంపితః॥
క్రమాచ్చతురుపాయేషు యుజ్యతే వైమనీషిభిః॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- అడ్డముగాబట్టబడితే - సామోపా యమునందును- అదేహస్తము - పురోభాగమునందు - చలింపజే యబడితే- దానోపాయమునందును- ముకుళహస్తము - అభిము ఖముగజేయబడితే- భేదోపాయమునందును-పతాకహస్తము- పా ర్శ్వమునందు - చలింపజేయబడితే - దండోపాయమునందును యీచొప్పునక్రమంబుగావర్తించును- ... *

శ్లో॥ తర్జనీమధ్యమే సమ్యకుంచితే తలమాశ్రితే।
శేషాః ప్రసారితాస్సోఽయం నామ్నా సంయమహస్తకః॥

టీ॥ తర్జనీమధ్యమాంగుళులు- ఓంచబడినవైతే- హస్తతలమ ను- ఆశ్రయించినవైతే-సంయమహస్తమనబడును-

వినియోగః-

శ్లో॥ ప్రాణాయామే మహాయోగే యజమానస్య భావనే।

టీ॥ ప్రాణాయామమునందును- మహాయోగమునందును- [illegible] మయాజినభినయించుటయందును. యీసంయమహస్తమును-విని యోగింపవలయును- ... ... *

శ్లో॥ వక్త్రాంతికేఽలపద్మోఽయం సవ్యోర్ధ్వప్రచాలితః।

ఉత్సాహప్రభుశక్త్యర్థే యుజ్యతే నాట్యవర్ణకైః॥

టీ॥ అలపద్మహస్తము- ముఖముయొక్క-సమీపమునందు- బట్ట బడితే- ఉత్సాహశక్తియందును. అదేహస్తము పూర్ధ్వభాగము నందు- చలింపజేయబడితే- ప్రభుశక్తియందునువర్తించును.

శ్లో॥ ముకుళో విరళీభూతోఽప్యలపద్మకరశ్చలః।
మంత్రశక్త్యాం తథాసన్యగ్భాగధేయానుభుగ్జనే॥

టీ॥ ముకుళహస్తము- విరళముగాబట్టబడితే- మంత్రశక్తియం దును- అలపద్మహస్తము- చలింపజేయబట్టబడితే- చక్కగా - భా గ్యమును- అనుభవించేజనులయందువర్తించును. ... *

శ్లో॥ పతాకౌతు పురోభాగే పరస్పరముఖాశ్రితౌ।
సంధ్యర్థే యుజ్యతే సోఽయం ప్రమాణార్థే తథైవచ॥

టీ॥ రెండుపతాకహస్తములు- పురోభాగమునందు- పరస్పర ముఖంబులందు- ఆశ్రయింపబడినవైతే- సంధియందును. ప్రమా ణముయందునువర్తించును- ... ... *

శ్లో॥ త్రిపతాకః పురోభాగే చలితో విగ్రహే భవేత్।

టీ॥ త్రిపతాకహస్తము- పురోభాగమునందు- చలింపజేయబ డినవైతే- విగ్రహమునందువర్తించును- ... *

శ్లో॥ యానార్థే స్యాదగ్రభాగే పతాకశ్చేత్ప్రసారితః॥

టీ॥ పతాకహస్తము- పురోభాగమునందు- ప్రసరింపజేయబ డితే-తరలిబోవుటయందువర్తించును. ... *

శ్లో॥ ఆసనార్థే చ శిఖరః పురోభాగే స్థితో యది॥

టీ॥ శిఖరహస్తము- పురోభాగమునందు- నిలపబడినవైతేకూ ర్చుండుయనుటయందువర్తించును- ... *

శ్లో॥ ద్వైధీభావే కర్తరీస[illegible]గ్రభాగే ప్రకంపితా॥

టీ. కర్తరీముఖహస్తము - పురోభాగమునందు - కంపింపజే

యబడితే-ద్వైధీకరణమునందువర్తించు. ... *

శ్లో॥ అంజలిర్వక్షసిస్థాయీ యుజ్యతేచసమాశ్రయే॥

టీ॥ అంజలిహస్తము-వక్షస్థలమునందు- స్థాయిగానిలపబడితే-ఆశ్రయించుటయందువర్తించును. ... *

శ్లో॥ అధోభాగేపురోభాగేవర్తితోపృష్ఠభాగకే।
డోలావచ్చలితోహస్తఃపతాకాఖ్యోమనీషిభిః॥
వర్తమానేచభూతార్థేభవ్యార్థేచాపియుజ్యతే।

టీ॥ పతాకహస్తము- క్రిందుగబట్టితే-వర్తమానకాలమునందు-పురోభాగమునందును- డోలాకారముగబట్టితే - భవిష్యత్కాలమునందు పృష్ఠభాగమునందు-దాచిబట్టితే భూతకాలమునందునువర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ ప్రయోగేకర్మణిఖ్యాతఃకరోహంసాస్యధోముఖః॥

టీ॥ హంసాస్యహస్తము- అధోముఖముగబట్టితే- కర్మణిప్రయోగమునందువర్తించు- ... ... *

శ్లో॥ ప్రయోగేకర్తరిఖ్యాతఃసందంశస్స్యాదధోముఖః॥

టీ॥ సందంశహస్తము-అధోముఖముగబట్టితే-కర్తరిప్రయోగమునందువర్తించును- ... ...

శ్లో॥ భావేప్రయోగేవిఖ్యాతఃసర్పశీర్షోప్యధోముఖః॥

టీ॥ సర్పశీర్షహస్తము - అధోముఖముగబట్టితే - భావేప్రయోగమునందువర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ తత్ప్రత్యయేప్రయుజ్యేతహంసాస్యోయమధోముఖః॥

టీ॥హంసాస్యహస్తము - అధోముఖముగలుగనట్లుబట్టబడితే - తత్ప్రత్యయాంతమునందువర్తించును. ... *

శ్లో॥ క్త్వప్రత్యయేధోముఖశ్చేన్మృగశీర్షకరోభవేత్॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- అధోముఖముగలుగునట్లుబట్టబడితే

క్త్వప్రత్యయమునందువర్తించును- ... *

శ్లో॥వహప్రాపణధాతూనాంత్రయేచేదర్ధచంద్రకః॥

టీ॥అర్ధచంద్రహస్తము-క్రిందముఖముగలుగునట్లు - బట్టబడితే-వహప్రాపణధాతువులయొక్క-త్రితయమునందువర్తించును-

శ్లో॥పురుషత్రయభావేతుఔచిత్యేనవిభావయేత్।

టీ॥ ప్రథమపురుష-మధ్యమపురుష- ఉత్తమపురుష - వీట్లయొక్క-భావమందు - తత్తత్కాలోచితముగ - హస్తవినియోగముజేయవలయు- ... ... *

శ్లో॥ డుకృఞ్కరణేధాతూనాంకరోర్ధచతురోభవేత్ వేల్।

టీ. అర్ధచతురహస్తము - క్రిందముఖముగలుగనట్లుబట్టబడితే - డుకృఞ్కరణేయనెడి-ధాతువుయందువర్తించును-

అథదేవతాహస్తాః

శ్లో॥ అథాతోబ్రహ్మరుద్రాదిదేవతాభినయక్రమాత్।
మూర్తిభేదేనయేహస్తాఃతేషాంలక్షణముచ్యతే॥

టీ॥ సత్వరముగ బ్రహ్మరుద్రాదులగు దేవతలయొక్క-యభినయక్రమము- వల్ల - వీరలయొక్క-హస్తములు - వీరలమూర్తిభేదంబులజేతనైనవియెహస్తంబులోవాట్లయొక్క-లక్షణములు-జెప్పబడుచునున్నవి. ... ... *

బ్రహ్మహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ బ్రహ్మణశ్చతురోవామేహంసాస్యోదక్షిణేకరే।

టీ॥ వామహస్తమునందు - చతురహస్తమును - దక్షిణహస్తమునందు-హంసాస్యహస్తమును- బట్టితే-బ్రహ్మహస్తంబనబడును-యీహస్తము- బ్రహ్మదేవునియందువినియోగింపవలయు.

శంభుహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ శంభోర్వామేమృగశిరస్త్రిపతాకస్తుదక్షిణే॥

టీ॥ వామహస్తమునందు- మృగశీర్షహస్తమును - దక్షిణహస్తమునందు- త్రిపతాకహస్తమునుబట్టితే - శంభుహస్తంబనబడును- యీహస్తము- శంభుయందువినియోగింపవలయు- *

విష్ణుహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ హస్తాభ్యాంత్రిపతాకాభ్యాంతువిష్ణుహస్తః ప్రకీర్తితః।

టీ॥ వామదక్షిణహస్తంబులచేత - త్రిపతాకహస్తంబులు చేయబడినవైతే- విష్ణుహస్తంబనబడును - యీహస్తము విష్ణువుయందు వినియోగింపవలయు. ... ... *

సరస్వతీహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ సూచీకృతేదక్షే. అర్ధచంద్రేవామకరేతథా।
సరస్వత్యాఃకరఃప్రోక్తఃభరతాగమవేదిభిః॥

టీ॥ దక్షిణహస్తమునందు- సూచీహస్తమును - వామహస్తమునందు- యర్ధచంద్రహస్తమునుబట్టితే - సరస్వతీహస్తంబనబడును-యీహస్తముసరస్వతీదేవియందువినియోగింపవలయు

పార్వతీహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ఊర్ధ్వాధఃప్రసృతావర్ధచంద్రాఖ్యౌవామదక్షిణే।
అభయోపరదశ్చైతౌపార్వత్యాఃకరఈరితః॥

టీ॥ వామదక్షిణహస్తంబులయందు- ఊర్ధ్వాధోముఖంబులగా- యర్ధచంద్రహస్తములనుబట్టితే- యీహస్తంబులు- అభయవరదహస్తంబులుగావున- పార్వతీహస్తంబనబడును-యీహస్తము పార్వతీదేవియందువినియోగింపవలయు- ... ... *

లక్ష్మీహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ అంసోపకంఠేహస్తాభ్యాంకపిత్థాభ్యాంశ్రియఃకరః॥

టీ॥ భుజశిరస్సులయొక్క-సమీపమునందు- కపిత్థహస్తంబులనుబట్టితేలక్ష్మీహస్తంబనబడును - యీహస్తములక్ష్మీదేవియందువినియోగింపవలయు. ... ... *

వినాయకహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఉరోగతాభ్యాంహస్తాభ్యాంకపిత్థోవిఘ్నరాట్కరః॥

తా॥ వక్షస్థలంబునందు- కపిత్థహస్తంబులు- బట్టితే - వినాయకహస్తంబనబడును - యీహస్తమును - వినాయకునియందు వినియోగింపవలయు. ... ... *

షణ్ముఖహస్తలక్షణం

శ్లో॥ వామేకరేత్రిశూలంచశిఖరందక్షిణేకరే।
ఊర్ధ్వంగతేషణ్ముఖస్యకరఇత్యుచ్యతేబుధైః॥

తా॥ వామహస్తమునందు - త్రిశూలహస్తమును - దక్షిణహస్తమునందు- శిఖరహస్తమును- ఊర్ధ్వముఖంబులుగాబట్టితే షణ్ముఖహస్తంబనబడును- ఈహస్తమునుషణ్ముఖునియందువినియోగింపవలయు.

మన్మథహస్తలక్షణం

మూ॥ వామేకరేతుశిఖరందక్షిణేకటకాముఖం।
మన్మథస్యకరఃప్రోక్తోనాట్యశాస్త్రవిశారదైః॥

తా॥ వామహస్తమునందు- శిఖరహస్తమును- దక్షిణహస్తమునందు - కటకాముఖహస్తమును- బట్టితే - మన్మథహస్తంబనబడును - యీహస్తమును మన్మథుని జూపుటయందునువినియోగింపవలయు. ... ...

అథవిశ్వాలకహస్తాః

ఇంద్రహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ త్రిపతాకాస్వస్తికాచేదింద్రహస్తఃప్రకీర్తితః॥

తా॥ త్రిపతాకహస్తములును-మణికట్లుయందు- స్వస్తికాకృతిగాబట్టితే-ఇంద్రహస్తంబనబడును- యీహస్తమును ఇంద్రునియందువినియోగింపవలయు- ... ... *

అగ్నిహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ త్రిపతాకం దక్షిణే తు వామే కాంగూలహస్తకః।
అగ్నిహస్తస్స విజ్ఞేయో నాట్యశాస్త్రవిశారదైః॥

టీ॥ దక్షిణహస్తమునందు- త్రిపతాకహస్తమును-వామహస్తమునందు- కాంగూలహస్తమును-బట్టితే- అగ్నిహస్తంబనబడును- యీహస్తమును అగ్నిదేవునియందు- వినియోగింపవలయు-

యమహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ వామే పాశం దక్షిణే తు సూచీ యమకరస్స్మృతః॥

తా॥ వామహస్తమునందు- పాశహస్తమును- దక్షిణహస్తమునందు - సూచీముఖహస్తమునుబట్టితే- యమహస్తంబనబడును- యీహస్తమును- యమునియందువినియోగింపవలయు.

నిరఋతిహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ ఖట్వాం చ శకటం చైవ కీర్తితో నైఋతేః కరః॥

తా॥ ఖట్వాహస్తమునుబట్టి- నంతరము-శకటహస్తమును-బట్టితే - నిరఋతిహస్తంబనబడును. యీహస్తమును- నిరఋతియందువినియోగింపవలయు. ... ... *

వరుణహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ పతాకం దక్షిణే వామే శిఖరం వారుణః కరః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు-పతాకహస్తమును-వామహస్తమునందు- శిఖరహస్తమును-బట్టితే - వరుణహస్తంబనబడును - యీహస్తమును-వరుణునియందువినియోగింపవలయు- ... *

వాయుహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అరాళో దక్షిణే వామే హస్తే చార్ధపతాకకః।
ధృతౌ చేద్వాయుదేవస్య హస్త ఇత్యభిధీయతే॥

టీ॥ దక్షిణహస్తమునందు-అరాళహస్తమును - వామహస్తమునందు- అర్ధపతాకహస్తమునుబట్టితే - వాయుహస్తంబనబడును యీహస్తమును- వాయుదేవునియందువినియోగింపవలయు.

కుబేరహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ వామే పద్మం దక్షిణే తు గదా ధనపతేః కరః।

తా॥ వామహస్తంబునందు- పద్మహస్తమును - దక్షిణహస్తమునందు- గదాహస్తమును- బట్టితే కుబేరహస్తంబనబడును - యీహస్తమును- కుబేరునియందువినియోగింపవలయు.

శానహస్తవినియోగములను - పూర్వంబునందు దేవతాహస్తములయందు జెప్పబడియుండును. ... ...

దశావతారహస్తాః

మత్స్యావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ మత్స్యహస్తం దర్శయిత్వా తతస్స్కంధసమాకరౌ॥
త్రిపతాకౌ యది ధృతౌ యుజ్యతే మత్స్యజన్మని॥

టీ॥ మత్స్యహస్తముజూపి- స్కంధప్రదేశమునందు- రెండు త్రిపతాకహస్తములుబట్టి - మత్స్యావతారమును యభినయించవలయు.

కూర్మావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ కూర్మహస్తం దర్శయిత్వా తతస్స్కంధసమాకరౌ।
త్రిపతాకౌ యది ధృతౌ యుజ్యతే కూర్మజన్మని॥

టీ॥ కూర్మహస్తమునుజూపి - భుజశిరస్సులయందు - రెండు త్రిపతాకహస్తములుబట్టి - కూర్మావతారమును యభినయించవలయు.

వరహావతారహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ దర్శయిత్వా వరాహం తు కటిపార్శ్వసమాకరౌ।
ధృతౌ యది వరాహస్య హస్త ఇత్యభిధీయతే॥

తా॥ వరాహహస్తమును- జూపించి- హస్తములను పార్శ్వములందునుంచి వరాహావతారమును యభినయించవలెను.

నృసింహావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామేసింహముఖంధృత్వాదక్షిణేత్రిపతాకకం।
నరసింహావతారస్యహస్తఇత్యభిధీయ్యతే॥

తా॥ వామహస్తమునందు- సింహాస్యహస్తమును - దక్షిణహస్తమునందు- త్రిపతాకహస్తమును- బట్టి - నృసింహావతారమున భినయించవలయు, ...

వామనావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ఊర్ధ్వాధోధృతముష్టిభ్యాంసవ్యాన్యాభ్యాంయదిస్థిత
సవామనావతారస్యహస్తఇత్యభిధీయతే॥

తా॥ రెండుముష్టిహస్తములును- వామహస్తము జేత - ఊర్ధ్వముఖముగాను-దక్షిణహస్తము జేత-అధోముఖముగానుబట్టి వామనావతారమునుఅభినయించవలయు. ...

పరశురామావతారహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥వామంకటితటేన్యస్యదక్షిణేర్ధపతాకకః॥
ధృతోపరశురామస్యహస్తఇత్యభిధీయ్యతే॥

తా॥ వామహస్తమును కటితటంబునుంచి - దక్షిణహస్తమునందు- అర్ధపతాకమునుబట్టి - పరశురామావతారమునుయభినయించవలయు. ... ...

శ్రీరామావతారహస్తలక్షణమ్,

శ్లో॥సవ్యంతుశిఖరంకృత్వాఇతరంకటకాముఖమ్।
ఆకర్ణాంతంప్రసార్యశ్రీరామంసంప్రదర్శయేత్॥

తా॥ వామహస్తమును- శిఖరహస్తముగాబట్టి- ఇతరంబగుదక్షిణహస్తమును- కటకాముఖహస్తముగాబట్టి- కర్ణపర్యంతరం ఆకర్షించి- శ్రీరామావతారముయభినయించవలయు.

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ కపిత్థందక్షిణేహస్తేవామేతుశిఖరఃకరః-
అధరోత్తరభాగేతురామచంద్రకరస్మృతః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు కపిత్థహస్తమును - వామహస్తమునందు. శిఖరహస్తమును- అధరోత్తరంబులుగాబట్టి - శ్రీరామావతారమునభినయించవలయు, ... *

బలరామావతారహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥పతాకందక్షిణేహస్తేముష్టింవామకరేతథా।
బలరామావతారస్యహస్తఇత్యభిధీయ్యతే॥

తా॥దక్షిణహస్తమునందు - పతాకహస్తమును - వామహస్తమునందు- ముష్టిహస్తమునుబట్టి- బలరామావతారమునభినయించవలయు.

కృష్ణావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥మృగశీర్షాతుహస్తాభ్యామన్యోన్యాభిముఖీకృతౌ।
అంసోపకంఠేకృష్ణస్యహస్తఇత్యభిధీయ్యతే॥

తా॥ దక్షిణవామహస్తములయందు - మృగశీర్షహస్తంబులను- భుజశిరస్సులయొక్క-సమీపమునందు - అన్యోన్యాభిముఖంబుగాబట్టి - కృష్ణావతారమునభినయించవలయు. ... *

కల్క్యావతారహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥పతాకందక్షిణేవామేత్రిపతాకకరోధృతః!
కల్క్యావతారహస్తస్యాదితినాట్యవిదోవిదుః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు- పతాకహస్తమును - వామహస్తమునందు- త్రిపతాకహస్తమునుబట్టి-కల్క్యావతారమునభినయించవలయు. ... ... *

అథనవగ్రహహస్తాః

సూర్యగ్రహహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ అంసోపకంఠే హస్తాభ్యాం హ్యలపద్మకపిత్థకౌ।
ధృతౌ యది భవేదేష దివాకరకరస్స్మృతః॥

తా॥ భుజశిరస్సులయందు- రెండుహస్తంబుల జేత - అలపద్మహస్తమును-కపిత్థహస్తమునుధరింపబడినట్లైతే-దివాకరహస్తంబనబడును- యీదివాకరహస్తమును- సూర్యదేవునియందు యభినయించవలయును- ... ... *

చంద్రగ్రహహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ అలపద్మం వామహస్తే దక్షిణేచ పతాకకమ్।
నిశాకరకరః ప్రోక్తః భరతాగమకోవిదైః॥

తా॥ వామహస్తమునందు- అలపద్మహస్తమును- దక్షిణహస్తమునందు- పతాకహస్తమును బట్టితే- నిశాకరహస్తంబనబడును- యీనిశాకరహస్తమును- చంద్రదేవునియందు యభినయించవలయు-

అంగారకగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామేకరేతుసూచీ స్యాద్దక్షిణే ముష్టిహస్తకః।
ధృతశ్చేన్నాట్యశాస్త్రజ్ఞైరంగారకకరస్స్మృతః॥

తా॥ వామహస్తమునందు- సూచీముఖహస్తము- దక్షిణహస్తమునందు-ముష్టిహస్తము ధరింపబడితే అంగారకహస్తంబనబడును-యీహస్తమును-యంగారకునియందు-వినియోగింపవలయు-

బుధగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ తిర్యగ్వామేచముష్టిస్స్యాద్దక్షిణేచపతాకకః।
బుధగ్రహకరః ప్రోక్తః భరతాగమకోవిదైః॥

తా॥ వామహస్తమునందు. అడ్డముగాముష్టిహస్తము- దక్షిణహస్తమునందు-. పతాకహస్తము పట్టబడ్డదైతే బుధగ్రహహస్తంబనబడును- యీహస్తమును- బుధగ్రహమునందు వినియోగింపవలయు.

బృహస్పతిగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ హస్తాభ్యాం శిఖరౌధృత్వా యజ్ఞసూత్రాకృతీయథా।
ఋషిబ్రాహ్మణహస్తోయం గురోశ్చ పరికీర్తితః॥

తా॥ దక్షిణవామహస్తంబుల జేత శిఖరహస్తంబులను యజ్ఞసూత్రాకృతిగా బట్టితే-ఋషిబ్రాహ్మణహస్తంబనబడును. యీహస్తము - బృహస్పతిగ్రహమునందు-వినియోగింపవలయు- యిదెహస్తమే బృహస్పతిగ్రహహస్తమనిజెప్పుదురు- ... *

శుక్రగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామోర్ధ్వేభాగే ముష్టిస్స్యాదధస్తాద్దక్షిణేనచ।
శుక్రగ్రహకరః ప్రోక్తః భరతాగమకోవిదైః॥

తా॥ వామోర్ధ్వభాగమునందును-దక్షిణధోభాగమునందు - ముష్టిహస్తములనుబట్టితే - శుక్రగ్రహహస్తంబనబడును- యీహస్తమును-శుక్రునియందువినియోగింపవలయును- ... *

శనైశ్చరగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామేకరేతు శిఖరం త్రిశూలం దక్షిణేకరే।
శనైశ్చరకరః ప్రోక్తో భరతాగమవేదిభిః॥

తా॥ వామహస్తమునందు- శిఖరహస్తమును- దక్షిణహస్తమునందు- త్రిశూలహస్తమును- బట్టితే- శనైశ్చరగ్రహహస్తంబనబడును-యీహస్తమును-శనైశ్చరగ్రహమునందువినియోగింపవలయు-

రాహుగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ సర్పశీర్షం వామకరే సూచీచేద్దక్షిణేకరే।
రాహుగ్రహకరః ప్రోక్తః భరతాగమకోవిదైః॥

తా॥ వామహస్తమునందు సర్పశీర్షహస్తము -దక్షిణహస్తమునందు- సూచీముఖహస్తము బట్టబడితే-రాహుగ్రహహస్తంబనబ

డును- యీహస్తమును- రాహుగ్రహమునందు వినియోగింపవల
యు-

కేతుగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ పతాకంత్రిపతాకంవాదక్షిణేచోర్ధ్వముఖమేల్।
వామహస్తేతుసందంశఃకుంచితస్థానకేస్థితః॥
క్రూరావలోకనంచైవ కేతుహస్తఃప్రకీర్తితః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు-పతాకహస్తమునుగాని - అథవా-త్రిపతాకహస్తముగాని - పూర్ధ్వాకారముగాబట్టి వామహస్తమునందు క్రూరదర్శనముగలుగనట్లు-- సందంశహస్తము- స్థానమునందుకుంచితమునుగా- జేయబడితే- కేతుగ్రహహస్తంబనబడును-యీహస్తమును- కేతుగ్రహమునందువినియోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే.

శ్లో॥ వామేకరేతుసూచీస్యాద్దక్షిణేఽర్ధపతాకకః।
కేతుగ్రహకరఃప్రోక్తోభరతాగమవేదిభిః॥

తా॥ వామహస్తమునందు - సూచీముఖహస్తము దక్షిణహస్తమునందు - అర్ధపతాకహస్తము - జేయబడ్డదైతే - యీహస్తము - కేతుగ్రహహస్తంబనబడును - ఈహస్తము కేతుగ్రహమునందు- వినియోగింపవలయు. ... ... ✱

రాక్షసహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ ముఖేకరాభ్యాంశకటోరాక్షసావాంకరస్మృతః।

తా॥ ముఖమునందు - రెండుహస్తములచేత - శకటహస్తముబట్టితే- రాక్షసహస్తంబగును. యీహస్తము రాక్షసుని యందువినియోగింపవలయు. ... ... ✱

అథనృత్తహస్తాః

శ్లో॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామినృత్తహస్తానుసారిణాం।
ఉద్దేశంతుక్రమాత్తేషాంఉద్వృత్తస్తలవక్త్రకః॥

సూచీవిధోరేచితశ్చఅర్ధరేచితపల్లవౌ।
గజదంతోఃప్రకీర్ణఃపశ్చాదావిద్ధవక్త్రకః॥
నితంబఃకేశబంధశ్చలతాఖ్యఃకరిహస్తకః।
దండపక్షశ్చోర్ధ్వమండల్యురోమండలికేతథా॥
పార్శ్వమండల్యురఃపార్శ్వమండలీత్వర్ధమండలీ।
కపోతోమకరశ్చైవజ్ఞానంచవరదాభయమ్॥
ముద్రాహస్తఇతిఖ్యాతోనృత్తహస్తాఃప్రకీర్తితాః॥

తా॥ అనంతరమునందు-- నృత్తహస్తములను - యనుసరించియుండెడి, యాహస్తంబులయొక్క- ఉద్దేశమును - క్రమంబుగా- జెప్పుతున్నాను- ఉద్వృత్తహస్తమనియు తలముఖహస్తమనియు సూచివిధహస్తమనియు - రేచితహస్తమనియు - అర్ధరేచితహస్తమనియు- పల్లవహస్తమనియు- గజదంతహస్తమనియు - ప్రకీర్ణహస్తమనియు- ఆవిద్ధవక్త్రహస్తమనియు - నితంబహస్తమనియు - కేశబంధహస్తమనియు - లతాహస్తమనియు- కరిహస్తమనియు- దండపక్షహస్తమనియు - ఊర్ధ్వమండలీహస్తమనియు-ఉరోమండలీహస్తమనియు- పార్శ్వమండలీహస్తమనియు - ఉరఃపార్శ్వమండలీహస్తమనియు - అర్ధమండలీ హస్తమనియు- కపోతహస్తమనియు- మకరహస్తమనియు- జ్ఞానహస్తమనియు. వరదాభయహస్తమనియు- ముద్రాహస్తమనియు- యీ ౨౪ నృత్తహస్తంబులనిదెలియవలయు . ... ✱

ఉద్వృత్తహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ హంసపక్షకరౌపక్షస్సంముఖత్వముపాశ్రితౌ।
పరస్పరేణవిశ్లేషాత్కరోప్యుద్వృత్తనామకః॥

తా॥ హంసపక్షహస్తంబులు - వక్షస్థలమునందు - యభిముఖముగా- యొకటి-యొకటి-జేరకబట్టితే ఉద్వృత్తహస్తంబనబడును-

వినియోగః

శ్లో॥ ఆవృత్తికపదేహంసదంపత్యోరర్థభావనే।
తిష్ఠేతివచనేడోలాచలనార్థేచమందిరే॥
ఉద్వృత్తహస్తఃకథితో నాట్యశాస్త్రవిశారదైః॥

తా॥ యీఉద్వృత్తహస్తమును యిప్పారుమప్పారుయడుగుబెట్టుటయందును హంసదంపతులనుజూపుటయందును-నిలువుయనెడి వచనమునందును - వుయ్యాలలనూపుటయందును - మందిరమును-జూపుటయందును - వినియోగింపవలయు. ... ...

తలవక్త్రిక హస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ కరౌపతాకనామానౌ సమ్ముఖౌతుపరస్పరం।
పునఃపునఃప్రచలితౌ స్మృతస్తలముఖాహ్వయః॥

టీ॥ పతాకహస్తములనుఅన్యోన్యముగాబట్టి - చలింపజేయబడినయైతే - తలముఖహస్తంబనబడును. ...... *

వినియోగః.

శ్లో॥ లుంతనేమత్స్యనటనే ముండనాట్యానుమేళనే।
ఇతస్తతోవ్యక్తిభావే ఖ్యాతస్తలముఖాహ్వయః॥

టీ॥ యీతలముఖహస్తమును-పొర్లాడుటయందును-మత్స్యనటనమునందు- ముండినాట్యమేళనమునందును- యిక్కడ - అక్కడయనెడి- వచనమునందును వినియోగింపవలయు. *

సూచివిద్ధఅస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖంశ్లిష్టౌసూచీహస్తాభిధానకౌ।
సూచివిద్ధఇతిప్రోక్తఃనృత్తహస్తవిశారదైః॥

టీ॥ సూచిముఖహస్తములును - అన్యోన్యాభిముఖముగాగూర్చిబట్టితే- సూచివిద్ధహస్తంబనబడును. *

వినియోగః,

శ్లో॥ హల్లీహల్లాస్యనటనేలగ్నార్థేమిళితేదృఢే।
శాఖాద్వయస్యసంఘట్టేసూచీవిద్ధోవియుజ్యతే॥

తా॥ యీసూచీవిద్ధహస్తమును- కోలాట్లువేసుటయందును-వకటొకటిజేరుటయందును- గూడేటియందును-దృఢమునందును కొమ్మకొంమవరుసుటయందును - వినియోగింపవలయు.

రేచితహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అలపద్మకరౌభ్రాంతౌశీఘ్రంపార్శ్వేప్రసారితౌ।
తత్రప్రయోగకుశలైః రేచితాఖ్యఉదీరితః॥

తా॥ దిప్పబడుతనుండే- అలపద్మహస్తములను - శీఘ్రముగాపార్శ్వంబులయందు- దాచిబట్టితే - రేచితహస్తంబనబడును. ...

వినియోగః.

శ్లో॥ చాలీయ్యానాట్యనటనేనారికేళప్రదర్శనే!
సర్వనాట్యాంతవేళాయాంయుజ్యతే రేచితఃకరః॥

తా ॥ యీరేచితహస్తమును - చాలీయ్యనాట్యముయొక్కనటనమునందును- టెంకాయనుజూపుటయందును- సమస్తనాట్యములయొక్క-విరామసమయమునందునువినియోగింపవలయు.

అర్ధరేచితహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఏతౌతువామభాగస్థౌనామ్నాసావర్ధరేచితః॥

తా॥ యీహస్తంబులును - వామభాగమునందుబట్టితే- అర్ధరేచితహస్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ అంగహారాఖ్యనటనేచక్రవాకద్వయేపిచ।
అర్ధరేచితహస్తోయంయుజ్యతేకరవేత్తృభిః॥

ను- చక్రవాకయుగ్మంబునందునువినియోగింపవలయు.

పల్లవహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥మణిబంధేసుసంయుక్తౌపతాకౌచావ్యధోముఖౌ।
కించిత్ప్రచలితౌచాగ్రేపల్లవాఖ్యకరస్మృతః॥

తా॥పతాకహస్తంబులును- మణిబంధమునందు- కించిత్కొనలయందు- చలనములగునట్లు- అధోముఖంబులుగాబట్టితే- పల్లవహస్తమనబడును-

వినియోగః,

శ్లో॥ఫలపుష్పేప్రస్తునమ్రాణాంశాఖానాంయోజనాసుచ।
నమ్రీకృతార్థేకాయుజ్యేతపల్లవాభిదహస్తకః॥

తా॥యీపల్లవహస్తమును- ఫలపుష్పంబులుచేత - నమ్రములైయుండెడి- గొమ్మలనుజూపుటయందును- నమ్రములైనవారులను-జూపుటయందునువినియోగింపవలయు- ... ... *

గజదంతహస్తలక్షణమ్,

శ్లో॥కనిష్ఠేద్వేశిఖరయోఃప్రసృతేగజదంతకః॥

తా॥ శిఖరహస్తంబులయందు-కనిష్ఠికాంగుళులను- దాచిబట్టితే- గజదంతహస్తమనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥జలావగాహేద్విరదదంతాభ్యాంభూమిఘాతనే।
శంకుస్థాపనభావేచగజదంతోనియుజ్యతే॥

తా॥యీగజదంతహస్తమును- వుదకమునందు - ప్రవేశించుటయందును - యేనుగదంతములచే భూమియందు దరిగూరాడుటయందును-శంకుస్థాపనము-జూపుటయందును-వినియోగింపవలయు

విప్రకీర్ణహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥హస్తౌతుత్రిపతాకాఖ్యౌవిశ్లిష్టౌస్వస్తికాకృతీ।
కథ్యతేవిప్రకీర్ణాఖ్యోన్నత్రక్రమవిశారదైః॥

తా॥ త్రిపతాకహస్తములను- స్వస్తికాకృతిగల్గునట్లు-యదురుగాబట్టితే- విప్రకీర్ణహస్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ కవచేవకరన్యాసేమంత్రావాహనభావనే।
విప్రకీర్ణకరస్యాత్సూతరపిభిర్యుజ్యతేక్రమాత్॥

తా॥ యీవిప్రకీర్ణహస్తమును - కవచమునందును - కరన్యాసమునందును- మంత్రములయొక్క - ఆవాహనముజేయుటయందును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

ఆవిద్ధవక్రహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥మణిబంధావధిభ్రాంతౌకరౌముకుళనామకౌ।
పునఃపునఃప్రచలితౌహస్తావావిద్ధవక్రకౌ॥

తా॥ముకుళహస్తములును - మణిబంధమే అవధిగాగలుగునట్లు త్రిప్పి- మాటిమాటికిని- చలింపజేసితే- ఆవిద్ధవక్రహస్తంబనబడును-

వినియోగః.

శ్లో॥దేవార్చనేపాదచారినటనేయుజ్యతేక్రమాత్।
ఆవిద్ధవక్రహస్తోయంమనీషిభిరుదాహృతః॥

తా॥ యీఆవిద్ధవక్రహస్తమును- దేవతులయొక్క పూజయందు- పాదచారినటనమునందు- వినియోగింపవలయు-

నితంబహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥అంసదేశాద్వినిర్యాతౌనితంబావధిచాలితౌ।
త్రిపతాకాహ్వయాహస్తౌనితంబఇతికీర్తితః॥

తా॥ త్రిపతాకహస్తములు- భుజప్రదేశమువల్లనుంచిన్ని- నితంబావధిగా- చలింపజేయబడ్డవైతే- నితంబహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥పరిశ్రమేతాంమ్రరుచాదేవావరణభావనే॥

పరచ్ఛాయానిరుంధేశివచనే భ్రమరేపిచ॥
ఉగ్రనాట్యాదిరచనేయుజ్యతేసౌనితంబకః॥

తా॥ యీనితంబహస్తమును-సూర్యచంద్రులయొక్క - పరివేషమునందును- తాంత్రురుచియందును- దేవతులయొక్క- అవరణమునందును- తెరకోకబట్టుయనెడివచనమునందును- భ్రమరములందును-ఉగ్రనాట్యాదులును-చేసుటయందును-వినియోగింపవలయు,

కేశబంధహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ఎషఎవనితంబశ్చ కేశపర్యంతచాలితః।
కేశబంధఇతిప్రోక్తస్తస్యరూపణముచ్యతే।

తా॥ యీనితంబహస్తము. నితంబముమదులగు- కేశపర్యంతరము- చలింపబట్టితే- కేశహస్తంబనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥వృక్షద్వయస్యాభినయేసుమేరోరధఃభావనే।
ఉద్వృత్తేచవచోభావేయుజ్యతే కేశబంధకః॥

తా॥ యీకేశబంధహస్తమును - రెండువృక్షములను-యభినయించుటయందును- సుమేరుపర్వతముజూపుటయందును - జక్కగానిలువుయని జెప్పేవచనమునందును-వినియోగింపవలయు.

లతాహస్తలక్షణం.

శ్లో॥అలపద్మకరాదాగ్రమణిబంధేప్రసారితా।
అనంతరంప్రచలితాలతాఖ్యఃకరఈరితః॥

తా॥ అలపద్మహస్తంబులను . మణికట్టుయందు - ప్రసారితంబులుగాబట్టి. నంతరమునందు - చలింపజేసితే - లతాహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥విద్యుద్భ్రమరనాట్యేచవాయుచాలితకోరకే।
పుష్పితాయాంలతాయాంచలతాహస్తోనియుజ్యతే।

తా॥ యీలతాహస్తమును - విద్యుద్భ్రమరనాట్యమునందును- వాయువుచేత- చలింపబడ్డమొగ్గలుయందును- పుష్పించియుండెడి- లతయందును - వినియోగింపవలయు. ... ... *

కరిహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥వామస్త్రిపతాఖ్యశ్చాంసదేశేనివేశితః।
పద్మకోశోప్యధోవక్త్రః పురస్యాత్కరిహస్తకః॥

తా॥ వామహస్తమును- త్రిపతాకముగాయంసదేశమునందుబట్టి- దక్షిణహస్తమునందు- పద్మకోశమును - యధోవక్త్రముగాబట్టి- పురఃప్రదేశమునందు- జేశితే- కరిహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥గజతుండార్థకేవిష్ణురాజస్యాభినయేపిచ।
కుంజరాభినయేచైవయుజ్యతేకరిహస్తకః॥

తా॥ యీకరిహస్తమును - యేనుగయొక్క- తొండమును జూపుటయందును- గణేశునుజూపుటయందును - గజములునుజూపుటయందును- వినియోగింపవలయు. ... ...

దండపక్షహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥వ్యావృత్తపరివృత్తాభ్యామంసదేశాన్ముఖాగ్రతః।
భ్రామితావలపద్మాఖ్యాదండపక్షఇతీరితః॥

తా॥ అలపద్మహస్తములు - ఆవృత్తపరివృత్తంబులతోడను- అంసప్రదేశంబువల్లనుంచి - ముఖముయొక్క అగ్రభాగమునందుబట్టి- చలింపజేయబడినవైతే-దండపక్షహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥పక్షిణాంచలనేపుష్పాంజలినాట్యప్రదర్శనే।
దండవత్సాభిధస్యోయంయుజ్యతేశాస్త్రవేదిభిః॥

తా॥ యీదండపక్షహస్తమును- పక్షులయొక్కచలనమునం

దున్ను- పుష్పాంజలినాట్యమునుజూపుటయందును - వినియోగింపవలయు.

ఊర్ధ్వమండలీహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అరాళాఖ్యకరౌచోర్ధ్వభాగేచేత్ప్రసృతౌవతౌ।
పూర్ధ్వమండలికాహస్తః ప్రోచ్యతేభరతాదిభిః॥

తా॥ అరాళహస్తములను- పూర్వభాగమునందు-జాచిబట్టినట్లైతే- పూర్ధ్వమండలీహస్తంబనబడును. ... ... *

వినియోగః,

శ్లో॥ శుకద్వయస్యగమనే ప్రళయస్యనిరూపణే।
పూర్వమండలికాహస్తోయుజ్యతేకరవేదిభిః॥

తా॥ యీపూర్ధ్వమండలీహస్తమును - రెండుచిలుకలయొక్క గమనమునందును- ప్రళయమునుజూపుటయందును- వినియోగింపవలయు.

ఉరోమండలీహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ వక్షసస్సంమ్ముఖేనాతౌచలితౌచపునఃపునః।
ఉరోమండలికాహస్తః ప్రోచ్యతేకరవేత్తృభిః॥

తా॥ అరాళహస్తములరెండును- వక్షస్సుకుయెదిముఖంబులుగాబట్టి- చలింపచేయబడితే- ఉరోమండలీహస్తంబనబడును. ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ క్రౌంచానాంగమనేచాపిఖంజరీటగతిక్రమే॥

తా॥ యీపురోమండలిహస్తమును- క్రౌంచపక్షులయొక్క-గమనమందున్ను- ఖాటుకపక్షులయొక్క గమనక్రమమునందును-వినియోగింపవలయు. ... ... *

పాశ్వమండలీహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఏతావిహిపాశ్వద్వితయేపర్యాయాత్సముపాగతౌ।
పాశ్వమండలికాహస్తః ప్రోచ్యతేభరతాగమే॥

తా॥ యీరెండుఅరాళహస్తంబులును - పుభయపాశ్వంబులయందు- బట్టబడి - క్రమంబుగాచేర్చితే - పాశ్వమండలీహస్తమనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ కపోతానాంచగమనేనాగానాంకన్యకాసుచ।
పాశ్వమండలికాహస్తః ప్రోచ్యతేభరతాదిభిః॥

టీ॥ యీపాశ్వమండలీహస్తమును- కపోతపక్షులయొక్క-గమనమందును- నాగకన్యకలయందును- వినియోగింపవలయు,

ఉరఃపాశ్వమండలీహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ పద్మకోశాభిధాహస్తౌపురోదేశసమాశ్రితౌ।
వ్యావృత్తచలితాకారాపురఃపాశ్వ ఇతిస్మృతః॥

తా॥ రెండుపద్మకోశహస్తములను- పురఃప్రదేశమునందుబట్టి వ్యావృత్తచలితంబులగునట్లుబట్టితే - ఉరఃపాశ్వమండలీహస్తంబనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥ నాళేవపద్మయుగళేమమోహక్త్యాంచవిశేషతః।
ముఖనాట్యానుయోగేషియుజ్యతేపూర్వసూరిభిః॥

తా॥ పురఃపాశ్వమండలీహస్తమును - తామరదంటుయందును- పద్మములయొక్కజంటయందును- మమకారంబైన వచనమునందును-ముఖనాట్యమునుజూపుటయందును - వినియోగింపవలయు.

అర్ధమండలీహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఏకంవక్షస్థలేస్థాప్యఅన్యఃపాశ్వే ప్రసారితః।
వ్యావర్తితంచాలపద్మమర్ధమండలికాభిదః॥

తా॥ వకఅలపద్మహస్తమును - వక్షస్థలమునందుబట్టి - రెండవఅలపద్మహస్తమును- పార్శ్వమందు-విస్తృతంబుగాబట్టి - వ్యావర్తముగాశేసితే- అర్ధమండలీహస్తమనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ నారికేళేచూతఫలేకృష్ణేపర్వతధారణే।

తా॥ ఈ యర్ధమండలీహస్తమును- నారికేళఫలమును - జూపుటయందును-తియ్యమామిడిఫలమును-జూపుటయందును - కృష్ణునియందును-పర్వతమునుధరించుటయందును-వినియోగింపవలయు

కపోతహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ దక్షిణాఖ్యఃకరఃపూర్వంసపర్ణశీర్షకరాశ్రితః।
తస్యపృష్ఠేసంయుమితఃపూర్వవద్వామహస్తతః॥
ప్రసృతేऽగ్రేకపోతోऽయంకీర్తితోనాట్యవేదిభిః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు- సపర్ణశీర్షహస్తమునుబట్టి - వామహస్తమునందు-అదేచొప్పున-సర్పశీర్షహస్తమునుబట్టి-దక్షిణహస్తముయొక్క పృష్టభాగమునందు- చేర్చి - అగ్రభాగములను- విస్తరింపచేసితే- కపోతహస్తమనబడును. ... ...

వినియోగః.

శ్లో॥ కపోతద్వంద్వభావేపిసర్పయోర్మేళనేపిచ।
కపోతోऽయంసమాఖ్యాతఃకరయోగవిశారదైః॥

తా॥ ఈ కపోతహస్తమును- కపోతపక్షులయొక్క - జంటను జూపుటయందును- సర్పంబులయొక్క మేళనమునందును. వినియోగింపవలయు. ... ... *

మకరహస్తలక్షణం.

శ్లో॥ అస్మిన్నేవచలాంగుష్ఠఃకథితోమకరాభిధః।

తా॥ ఈ కపోతహస్తమునందు - యంగుష్ఠంబులు - చలించెటట్టుబట్టితే- మకరహస్తమనబడును. ....*

వినియోగః.

శ్లో॥ మకరేతుసమాఖ్యాతోమత్స్యభావేవిశేషతః॥

తా॥ ఈ మకరహస్తమును - మకరమునందును-మత్స్యంబులను జూపుటయందును-వినియోగింపవలయు...............*

జ్ఞానహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ పతాకోపరివిన్యస్తఃహంసాస్యోర్ధ్వముఖఃకరః।
జ్ఞానహస్తస్సకథితోకరభావవిచక్షణైః॥

తా॥ పతాకహస్తమును - నాభిప్రదేశంబునందు - క్రిందుతలముగలుగునట్లుబట్టి- యీహస్తముపైదక్షిణహస్తముచేత - హంసాస్యహస్తమునుబట్టి- ఊర్ధ్వముఖంబుగాజేసితే- జ్ఞానహస్తమనబడును-

వినియోగః.

శ్లో॥ నిర్మోహానాంభావనాసుశాంతనామ్నిరసోదయే।
హృదయధ్యానభావేచజ్ఞానహస్తోనియుజ్యతే॥

తా॥ ఈ జ్ఞానహస్తము- మమతలేనివానిజూపుటయందు-శాంతరసమునందు-హృదయమునందుండెడిపరమాత్మధ్యానమునందు-వినియోగింపవలయు. ... ... *

వరదాభయహస్తలక్షణం.

శ్లో॥ వామఃపతాకోర్ధ్వభాగదక్షిణశ్చాప్యధోముఖః।
భుజేకుక్షౌక్రమాత్కృత్వావరదాభయహస్తకః॥

తా॥ వామహస్తముచేత- పతాకహస్తమునుబట్టి - ఊర్ధ్వముఖంబుగాజేసి - దక్షిణహస్తముచేత - పతాకహస్తమునుబట్టి - యధోముఖంబుగాచేసి- క్రమంబుగా- వామహస్తమును- భుజప్రదేశమునందు- దక్షిణహస్తమును- కుక్షిప్రదేశంబునందు- నిలిపితే వరదాభయహస్తంబనబడును. ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ క్షిత్యాఃప్రదర్శనేసమ్యగ్వేంకటేశనిరూపణే।
తారాణాంపతనేచైవతస్యరూపణముచ్యతే॥

తా॥ ఈ వరదాభయహస్తమును-భూమినిజూపుటయందును-వేంకటేశునిజూపుటయందును - నక్షత్ర పతనమునుజూపుటయం

దుసు- వినియోగింపవలయు. ... ... *

మున్ద్రాహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ మధ్యమాంగుష్ఠయోర్యోగశ్శేషాంగుళ్యః ప్రసారితాః।
మున్ద్రాహస్తస్సమాఖ్యాతః కరన్యాసవిచక్షణైః॥

తా॥ మధ్యమాంగుష్ఠములు-సంయుక్తంబులుగాబట్టి- నిలచిన యంగులులను-ప్రసారణముగాబట్టితే-మున్ద్రాహస్త మనబడును-

వినియోగః.

శ్లో॥ అణురిత్యర్థకే ధేనోరానసే తృణభావనే।
చిన్ముద్రాయాంచ చంచ్వర్థే ముద్రాహస్తో నియుజ్యతే॥

తా॥ యీముద్రాహస్తమును- అణుయని జెప్పుటయందును-గోవు యొక్క ముఖమునందును - తృణము యని జెప్పుట యందును- చిన్ముద్రను జూపుటయందును- త్రోటీపుటంబులయందును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

ఇతినృత్తహస్తాః

అథబాంధవహస్తాః

మాతృహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ వామేతు శిఖరంకృత్వా దక్షిణే మృగశీర్షకం॥
మాతార్థే వినియుజ్యేత కీర్తితో భరతాదిభిః॥

తా॥ వామహస్తమునందు-శిఖరహస్తమును చేసి - దక్షిణహస్తమునందు- మృగశీర్షహస్తముబట్టితే- మాతృహస్తంబనబడును- యీహస్తము తల్లియందు వినియోగింపవలయు. ... *

పితృహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ ఏతావేతౌ విపరీతౌ చేత్పిత్రార్థే వినియుజ్యతే॥

తా॥ ఆయీరెండుహస్తములను విపరీతంబులుగాబట్టితే-పితృహస్తంబనబడును- యనగా వామహస్తమునందు- మృగశీర్షహస్త

మును బట్టి దక్షిణహస్తమునందు- శిఖరహస్తమును బట్టి - తండ్రిని జూపవలయు- ... ... *

పితామహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ సందంశస్త్వళికే భాగే చలితో విరళో యది।
పితామహే నియుజ్యేత శివేన పరికీర్తితః॥

తా॥ సందంశహస్తమును - లలాటప్రదేశంబునందు-బట్టి- చలనంబును జేసి విరళంబుగాబట్టితే- తాతయందు వర్తించును-

పితామహీహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అలపద్మః కంఠదేశే కృత్వాపి చలితో యది।
పితామహ్యాం నియుజ్యేత కథితో భరతాదిభిః॥

తా॥ అలపద్మహస్తము- కంఠదేశంబునందు- జేయబడి-చలింప జేయబడినదైతే-అవ్వయందు వర్తించును. ... *

పుత్రీపుత్రహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామహస్తే సర్పశీర్షం మృగశీర్షం తతోపరి।
విన్యసేత తత్పుత్రాయాంచ సుతేపి వినియుజ్యతే॥

తా॥ వామహస్తమునందు- సర్పశీర్షహస్తమును బట్టి దానిపై మృగశీర్షహస్తంబును-వుంచితే- పుత్రియందును-పుత్రుని యందును వర్తించును. ... ... *

జామాతృహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ మయూరో దక్షిణే హస్తే భ్రమరో వామహస్తకే।
జామాతరి నియుజ్యేత కరకర్మవిశారదైః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు-మయూరహస్తము- వామహస్తమునందు-భ్రమరహస్తము జేయబడితే-అల్లునియందు వర్తించును-

శ్వశ్రూహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ పతాక...

శ్వశురార్థేనియుజ్యేతనందినాపరికీర్తితః॥

తా॥పతాకహస్తముయొక్క - పృష్ఠభాగము - యడ్డముగాబట్టి
నట్లైతే - మామయందువర్తించును. ... ... *

శ్వశ్రూహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥పతాకముదరేకృత్వావామేచాప్యలపద్మకం।
శ్వశ్ర్వాంచపరియుజ్యేతకథితోభరతాదిభిః॥

తా॥ పతాకహస్తమును-వుదరమందుచేర్చి- వామహస్తమునం
దు- అలపద్మహస్తమునుబట్టితే- అత్తయందువర్తించును. *

స్నుషాహస్తలక్షణం.

శ్లో॥ పతాకేనభువందర్శ్య వామహస్తేర్ధచంద్రకం।
స్నుషాయాంచప్రయోక్తవ్యంకోహళేనప్రకీర్తితం॥

తా॥పతాకహస్తముచేత- భూమినిజూపించి - వామహస్తమం
దు- యర్ధచంద్రహస్తమునుబట్టితే- కోడలుయందువర్తించును.

భగినీహస్తలక్షణం

శ్లో॥ దక్షిణేహంసపక్షంచవామేలాంగూలకంతథా॥
స్వసారంప్రతియుజ్యేతేత్యాంజనేయేనచోదితం॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు - హంసపక్షహస్తమును - అక్షేప
కారంబుగా- వామహస్తమునందు- లాంగూలహస్తమునుబట్టితే-
తోడపుట్టుయందు- వర్తించును- ... ... *

శ్యాలకహస్తలక్షం.

శ్లో॥కటకాముఖహస్తేనతామ్రచూడశ్చదర్శితః।
శ్యాలకేతుప్రయుజ్యేతేత్యాచార్యేణప్రచోదితం॥

తా॥ కటకాముఖహస్తముదోడను, తామ్రచూడహస్తముజూ
పబడితే- భావయందువర్తించును. ... ... *

ననాందాహస్తలక్షణం

శ్లో॥శుకతుండోదక్షిణేచముకుళోవామహస్తకే।
ననాందాయాంప్రయుజ్యేతపార్వత్యాపరికీర్తితం॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు- శుకతుండహస్తము- వామహస్త
మునందు-ముకుళహస్తముబట్టితే-వదినమరదలుయందువర్తించును

దౌహిత్రనప్తృహస్తలక్షణం.

శ్లో॥మృగశీర్షస్త్రియాగాని వామేహంసాస్యహస్తకః।
దౌహిత్రనప్త్రోర్యుజ్యేతేత్యగస్త్యేనప్రకీర్తితం॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు - మృగశీర్షహస్తము - వామ
హస్తమునందు- హంసాస్యహస్తముబట్టితే - దౌహిత్ర-ప్రపౌత్ర
లయందువర్తించును. ... ... *

భ్రాతృభగినీహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥సూచీహస్తస్త్వంశదేశేకుంచితోవీక్షితోయది।
భగిన్యాంసోదరేచైవయుజ్యతేభరతాగమే॥

తా॥ భుజప్రదేశమునందు- సూచిహస్తము- వంచబడి - జూ
డబడినట్లైతే- భగినియందును- సోదరునియందును-వర్తించును,

అథచాతుర్వర్ణ్యహస్తాః.

బ్రాహ్మణవర్ణహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥కరాభ్యాంశిఖరంధృత్వాయజ్ఞసూత్రప్రదర్శనే।
దక్షిణేనకృతేతిర్యగ్బ్రాహ్మణానాంప్రదర్శితః॥

తా॥ రెండుకరంబులచేత- శిఖరహస్తమునుబట్టి- దక్షిణహస్త
ము- చేతయడ్డముగా- వుపవీతముయొక్క - దర్శనము- జూపిం
పబడినట్లైతే- బ్రాహ్మణవర్ణముయందువర్తించును-

క్షత్రియవర్ణహస్తలక్షణం.

శ్లో॥ వామేనశిఖరంతిర్యగ్ధృత్వాన్యేనపతాకకః।

ధృతో౽యదిక్షత్రియాణాంహస్తఇత్యభిధీయతే॥

తా॥ వామహస్తముచేత-శిఖరహస్తమును యడ్డముగాబట్టి-దక్షిణహస్తముజేత-పతాకహస్తముధరింపడినదైతే-క్షత్రియవర్ణహస్తంబనబడునుయీహస్తముక్షత్రియవర్ణంబునందువర్తించును.

వైశ్యవర్ణహస్తలక్షణం-

శ్లో॥ వామేకరేతుహంసాస్యోదక్షిణేకటకాముఖః।
వైశ్యహస్తాయమాఖ్యాతో భరతాగమవేదిభిః॥

తా॥ వామహస్తమునందు - హంసాస్యహస్తము - దక్షిణహస్తమునందు- కటకాముఖహస్తము- చేయబడినదైతే-వైశ్యవర్ణహస్తంబనబడును- యీహస్తము - వైశ్యవర్ణంబునందువర్తించును. ...

శూద్రవర్ణహస్తలక్షణం

శ్లో॥ వామేతుశిఖరంసూచీదక్షిణేశూద్రహస్తకః।

తా॥ వామహస్తమునందు-శిఖరహస్తము- దక్షిణహస్తమునందు- సూచీహస్తము- బట్టినట్లైతే- శూద్రవర్ణహస్తంబనబడును. యీహస్తము-శూద్రవర్ణమునందువర్తించును- ... *

ఇతిచాతుర్వర్ణ్యహస్తాః

అథశిరోభేదాః.

శ్లో॥ ధుతంవిధుతమాధూతమవధూతంచకంపితం।
ఆకంపితోద్వాహితేచపరివాహితకాంచితే॥
నిహంచితంపరావృత్తముత్క్షిప్తాధోముఖేతథా।
లోళితంచేతివిజ్ఞేయంచతుర్దశవిధంశిరః॥
తిర్యఙ్నతోన్నతంసరంధానతమారాత్రికంసమం।
పార్శ్వాభిముఖమిత్యన్యద్భేదంపంచపరేజగుః॥
సౌమ్యమాలోళితంచైవతిరశ్చీనంప్రకంపితం।
సౌందరంపంచధాప్రోక్తంశిరసాంలక్షణంతథా॥

టీ॥ ధుతమనియు- విధుతమనియు- ఆధూతమనియు. అవధూతమనియు- కంపితమనియు- ఆకంపితమనియు- ఉద్వాహితమనియు పరివాహితమనియు- అంచితమనియు- నిహంచితమనియు - పరావృత్తమనియు- ఉత్క్షిప్తమనియు- అధోముఖమనియు - లోళితమనియు- ౧౪- తిర్యఙ్నతోన్నతమనియు-సరంధానతమనియు - ఆరాత్రికమనియు- - సమమనియు- పార్శ్వాభిముఖమనియు- ౫ - సౌమ్యమనియు- ఆలోళితమనియు- తిరశ్చీనమనియు - ప్రకంపితమనియు-సౌందరమనియు- ౫- ౨౪శిరోభేదాలుజెప్పబడియుండును.

ధుతశిరోలక్షణం.

శ్లో॥ వామదక్షిణభాగేతుచలితంతద్ధుతంశిరః॥

తా॥ వామదక్షిణభాగంబులయందు- చలింపజేయబడినది-యదియో- అది ధుతశిరస్సనబడును. ... ... *

వినియోగః,

శ్లో॥ నాస్తీతివచనేభూయః పార్శ్వదేశావలోకనే।
[illegible]॥
ప్రతిషేధేచతస్యోక్తఃప్రయోగో భరతాదిభిః।

తా॥ లేదుయనెడివచనమునందును-మాటిమాటికి పార్శ్వప్రదేశంబులయొక్క జూచుటయందును- జనులయొక్కసమాధానం లేకబోవుటయందును- విస్మయమునందును- దుఃఖమునందును- యిష్టంకాకబోనిదానియందు - వొద్దుఅనిజెప్పేవచనమునందును? వినియోగింపవలయు. ... ... *

విధుతశిరోలక్షణమ్

శ్లో॥ ద్రుతగత్యాధుతద్యస్మాద్విధుతంతత్ప్రయుజ్యతే॥

టీ॥ యాధుతశిరస్సు - ద్రుతగతిగలిగినదైతే - విధుతశిరస్సనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ సీతార్తేజ్వరితేపిస్యాత్సద్యఃపీతాసవేతథా॥

టీ॥ సీతముజేపీడితుడగువానిజూపుటయందును - జ్వరపీడితుడగువానిజూపుటయందును- సద్యఃపానముజేసినవాని-జూపుటయందును-వినియోగింపవలయు- ... ... *

ఆధూతశిరోలక్షణమ్

శ్లో॥ ఆధూతంతుసకృత్తిర్యగూర్ధ్వంనీతంశిరోమతం॥

టీ॥ వక్రావర్తిపొట్టగాద్రిప్పివూర్ధ్వభాగమును బొందింపబడిన-శిరస్సు - ఆధూతశిరస్సనియనబడును- ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ గర్వేణస్వాంగవీక్షాయాం పార్శ్వస్థోర్ధ్వనిరీక్షణే।
శక్తోస్మీత్యభిమానేచప్రయోగస్తైనచోదితః॥

టీ॥ గర్వముజేత-తనయొక్క-దేహమునుజూచుకొనుటయందును-పార్శ్వభాగమునందుండెడి-వస్తువులయొక్క-వూర్ధ్వభాగమునుజూపుటయందును- నేనసమర్థుండనైడే-యభిమానమునందు ఆధూతశిరస్సునువినియోగింపవలయు. ...

అవధూతశిరోలక్షణమ్

శ్లో॥ యదధస్సకృతానీతమవధూతంతదుచ్యతే॥

టీ॥ వక్రావర్తి - అధోభాగమునుబొందింపబడినది - యేశిరస్సు- యాశిరస్సుఅవధూతశిరస్సుయనుబడును- ... ...

వినియోగః.

శ్లో॥ స్థిత్యర్థంచదేశనిర్దేశేప్రశ్నేసంజ్ఞోపదేశయోః।
ఆలాపేచప్రయోక్తవ్యమిగమూహాలుమర్హనీషిణః॥

టీ॥గూర్చుండగోరక-స్థానముజూపుటయందును ప్రశ్నయందును-సంజ్ఞయందును - ఉపదేశమునందును - ఆలాపమునందును

అవధూతశిరస్సును-ప్రయోగింపవలయు- ... ... *

కంపితశిరోలక్షణం.

శ్లో॥బహుశోద్ధృతమూర్ధ్వంచకంపనాత్కంపితంశిరః।

టీ॥ శీఘ్రింబుగా- యనేకావర్తులు- ఊర్ధ్వప్రదేశంబు- కంపింపజేయబడిన- శిరస్సుకంపితశిరస్సుయనబడును. ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ జ్ఞానాభ్యుపగమేకోపే వితర్కేతర్జనేతథా।
త్వరితప్రశ్నవాక్యేచ ప్రయోక్తవ్యమిదంశిరః॥

టీ॥ జ్ఞానమునందు - అంగీకరించుటయందు- కోపమునందు- సంశయమునందు- బెదరించుటయందు- తీవ్రమనుటయందు- ప్రశ్నవాక్యయందు- యీకంపితశిరస్సును- ప్రయోగింపవలయు.

ఆకంపితశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఆకంపితంతజేతత్స్యాద్విరుక్తంతుశనైర్యది॥

టీ॥ యాకంపితశిరస్సును- రెండావర్తులు- సూక్ష్మంబుగా- కదలింపజేశితే- ఆకంపితశిరస్సుయనబడును. ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ పురఃప్రస్థితనిర్దేశే ప్రశ్నేసంజ్ఞోపదేశయోః॥
ఆవాహనేస్వమనసి కథనేతత్ప్రయుజ్యతే॥

టీ॥ యదురుగానుండెడివస్తువును జూపుటయందును - ప్రశ్నయందును- సంజ్ఞజేసుటయందును - వుపదేశమునందును - దేవతాద్యావాహనమునందును- స్వాభిప్రాయమును- జెప్పుటయందును- యీయాకంపితశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ... *

ఉద్వాహితశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ సకృదూర్ధ్వంశిరోనీతముద్వాహితముదీరితం॥

టీ॥వక్రావర్తిఊర్ధ్వభాగమునుబొందింపబడ్డశిరస్సు- వుద్వా

హితశిరస్సుయనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో ॥ శక్తోహమితి కార్యేస్మిన్నభిమానేప్రయుజ్యతే॥

టీ ॥ యీకార్యమునందు- నేనుసమర్థుఁడ నేడి- యభిమానమునందు- యీఉద్వాహితశిరస్సును- వినియోగింపవలయు.

పరివాహితశిరోలక్షణమ్.

శ్లో ॥ పరంమండలికాకారం భ్రామితంపరివాహితం॥

టీ॥ మిక్కిలిమండలాకారంబుగా- ద్రిప్పబడినశిరస్సు - పరివాహితశిరస్సు- యనబడును. ... ... *

వినియోగః

శ్లో ॥ లజ్జాభారేభ్రమేమానే వల్లభానుకృతౌతథా।
విస్మయేచస్థితేహర్షే రోషేచాపిప్రమోదనే॥
విచారేచవిచారజ్ఞాః కార్యమాహురిదంశిరః।

టీ ॥ లజ్జాతిశయమునందు- భ్రమయందు- మానమునందు- ప్రియుని యొక్క- వాక్యాంగీకారమునందు- ఆశ్చర్యమునందు- చిరునవ్వుయందు- సంతోషమునందు - రోషమునందు- సంతోషమును బెట్టుటయందు- విచారణయందును- యీపరివాహితశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

అంచితశిరోలక్షణమ్.

శ్లో ॥ శిరఃస్యాదంచితంకించిత్పార్శ్వయోర్నతకంధరం॥

టీ ॥ ఉభయపార్శ్వములందు- నమ్రంబైన- కంఠముగలగునట్లు- వంచబడ్డశిరస్సు- అంచితశిరస్సుయనబడును. *

వినియోగః

శ్లో॥బుక్చింతామోహమూర్ఛాసుతత్కార్యమనుధారణే॥

టీ ॥ రోగమునందు- చింతయందు-మోహమునందు- మూర్ఛయందు- తత్కాలోచిత- కార్యమునుధరించుటయందు- యీఅంచితశిరస్సును వినియోగింపవలయు. ... *

నిహంచితశిరోలక్షణమ్.

శ్లో ॥ విక్షిప్తబాహుశిఖరం మగ్నగ్రీవంనిహంచితమ్॥

టీ ॥ పైకియెత్తబడ్డభుజశిరస్సులుగల- మగ్నంబైన - కంఠముగలశిరస్సు- నిహంచితశిరస్సుయనబడును. ... *

వినియోగః

శ్లో ॥ విలాసేలలితేగర్వే బిబ్బోకేకిలకించితే।
మొట్టాయితేకుట్టమితే మానేస్తంభేచతద్భవేత్॥

టీ ॥ విలాసము- లలితము- గర్వము- బిబ్బోకము- కిలకించితము- మొట్టాయితము- కుట్టమితము- మానము- స్తంభము- యనెడి- స్త్రీలుయొక్క- శృంగారభావక్రియలయందు- యీనిహంచితశిరస్సును- వినియోగింపవలయు- యీశృంగారభావక్రియలుయొక్క- లక్షణంబులు- భావప్రకరణమునందుజెప్పబడియుండును. *

పరావృత్తశిరోలక్షణమ్.

శ్లో ॥ పరాఙ్ముఖీకృతంశీర్షం పరావృత్తముదీరితం॥

టీ ॥ పరాఙ్ముఖముగాజేయబడిన - శిరస్సు - పరాఙ్ముఖశిరస్సుయనబడును. ... ... *

వినియోగః-

శ్లో । తత్కార్యేకోపలజ్జాది కృతేవక్త్రప్రసారణే।
పరావృత్తానుసరణే పృష్ఠతఃప్రేక్షణేతథా॥
అనాదరేకచేతూర్శ్యాం పరావృత్తశిరోభవేత్।

టీ ॥ అట్లనేజేయమనుటయందును- కోపము- లజ్జా- మొదలైనవాట్లయందును- ముఖమును- దాచుటయందును - ఉపేక్షయందును- వెంట్రుకలనుజూపుటయందు - అంబులుపాదజూపుటయందు

సు- పరావృత్తశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ... *

ఉత్క్షిప్తశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ఊర్ధ్వవక్త్రం శిరో జ్ఞేయముత్క్షిప్తం తత్ప్రయుజ్యతే॥

టీ॥ పైకియెత్తబడ్డ ముఖముగల శిరస్సు ఉత్క్షిప్తశిరస్సు యనబడును. ... ... *

వినియోగః-

శ్లో॥దర్శనేతుంగవస్తూనాం చంద్రాదివ్యోమగామినాం॥

టీ॥ ఉన్నతమైనవస్తువులయొక్క-జూచుటయందు - చంద్రుడు మొదలగు అంతరిక్షమునందు సంచారము చేస్తునుండెడివాళ్లయొక్క- జూచుటయందు- యీఉత్క్షిప్తశిరస్సు వినియోగింపవలయు. *

అధోముఖశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ అధోముఖస్థితంచాపిశిరఃప్రాహురధోముఖం।

టీ॥ అధోముఖంబుగాయుండెడి - శిరస్సు - అధోముఖశిరస్సు యనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ లజ్జాదుఃఖప్రణామేషుస్యాదన్వర్థమధోముఖం।

టీ॥ లజ్జయందు- దుఃఖమునందు- నమస్కారమునందు - అన్వర్థనామధేయముగల యీయధోముఖశిరస్సును - వినియోగింపవలయు.

లోళితశిరస్సులక్షణం.

శ్లో॥ శిరస్తల్లోళితంగర్వాధిక్యాచ్ఛిథిలలోచనం॥

టీ॥ గర్వాధిక్యమువలన - శిథిలంబులైన - నేత్రంబులుగలదియేశిరస్సో- యాశిరస్సు లోళితశిరస్సుయనబడును. *

వినియోగః

శ్లో॥ నిద్రాగదగ్రహావేశ మదమూర్ఛాసులోళితం॥

టీ॥ నిద్రయందు- రోగమునందు - గ్రహావేశమునందు- మదమునందు-మూర్ఛయందు-యీలోళితశిరస్సునువినియోగింపవలయు

తిర్యఙ్నతోన్నతశిరస్సులక్షణమ్.

శ్లో॥ తిర్యఙ్నత్యున్నతిప్రాప్తం శిరస్తిర్యఙ్నతోన్నతమ్.

టీ॥ అడ్డముగానమ్రోన్నతులనుబొందినశిరస్సు- తిర్యఙ్నతోన్నతశిరస్సుయనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥బిబ్బోకాదిషుకాంతానాంతత్ప్రయోజ్యంప్రచక్షతే॥

టీ॥ స్త్రీలయొక్క- బిబ్బోకముమొదలగు- శృంగారచేష్టలయందు- యీతిర్యఙ్నతోన్నతశిరస్సును- వినియోగింపవలయు.

స్కంధానతశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥స్కంధానతంతదాఖ్యాతంస్కంధేయన్నిపాతంశిరః॥

టీ॥ భుజశిరస్సుయందు- వుంచబడ్డదియేశిరస్సో- యాశిరస్సు స్కంధానతశిరస్సుయనబడును. ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥తన్నిద్రామదమూర్ఛాసుచింతాయాంచప్రయుజ్యతే॥

నిద్రయందు- మదమునందు- మూర్ఛయందు - చింతయందు - ఆస్కంధానతశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

ఆరాత్రికశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ స్కంధాత్కించిదాశ్లిష్యభ్రాంతమారాత్రికంసమం॥

టీ॥ భుజశిరస్సులను- కొంచముగా- తగిలి- త్రిప్పబడినశిరస్సు ఆరాత్రికశిరస్సుయనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ విస్మయేయుజ్యతేతచ్చపరాభిప్రాయవేదనే॥

టీ॥ విస్మయమునందు- యితరులయొక్క-యభిప్రాయముదెలుసుకొనుటయందు- యీఆరాత్రికశిరస్సును-వినియోగింపవలయు

సమశిరోలక్షణం.

శ్లో॥ స్వాభావికంసమంశీర్షంస్వభావాభినయేభవేత్॥

టీ॥ స్వాభావికంబైనశిరస్సు- సమశిరస్సుయనబడును- ...

వినియోగః.

టీ॥ స్వభావసిద్ధంబైనవయమునందు- యీసమశిరస్సును - వినియోగింపవలయు.

పార్శ్వాభిముఖశిరోలక్షణం.

శ్లో॥ పార్శ్వాభిముఖమన్వర్థంపార్శ్వస్థస్యావలోకనే॥

టీ॥ యథార్థంబగు- పార్శ్వమునకుయభిముఖంబైన - శిరస్సు- పార్శ్వాభిముఖశిరస్సుయనబడును.

వినియోగః-

పార్శ్వములయందుండెడివస్తువులను- జూచుటయందు - యీపార్శ్వాభిముఖశిరస్సును- వినియోగింపవలయు-౫. ... ... *

సౌమ్యశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥నిశ్చలంసమమాఖ్యాతంనృత్తారంభేప్రయుజ్యతే।

తా॥ నిశ్చలంబైనసమశిరస్సు- సౌమ్యశిరస్సుయనబడును.

వినియోగః

నృత్తారంభకాలమునందు- యీసౌమ్యశిరసును వినియోగింపవలయు.

ఆలోళితశిరోలక్షణం.

శ్లో॥ ఆసమంతాల్లోళితంయత్తదాలోళితమీరితం।

టీ॥ అంతటద్రిప్పబడినది యేశిరస్సో- యాశిరస్సు। ఆలోళితశిరస్సుయనబడును. ... ...

వినియోగః.

శ్లో॥ పుష్పాంజలిక్రమేచారి నటనేలవణేతథా!
ఆలోళితస్యశిరసోవినియోగోవిధీయతే॥

టీ॥పుష్పాంజలినిచ్చేక్రమమునందు-చారినాట్యమునందు-లవణనాట్యమునందు- యీయాలోళితశిరస్సును- వినియోగింపవలయు

తిరశ్చీనశిరోలక్షణం.

శ్లో॥ పార్శ్వద్వయోరూర్ధ్వభాగేచలనాత్తిర్యగీరితం।

టీ॥ వుభయపార్శ్వములయొక్క వూర్ధ్వభాగములయందు- యడ్డముగావలింపజేసుటవలన- తిరశ్చీనశిరస్సుయనబడును,

వినియోగః.

శ్లో॥ లజ్జానిరూపణేనృత్తేముఖచాళీయనామని।
తత్తదాచిత్యకార్యేషుతిరశ్చీనముదీరితం॥

టీ॥లజ్జనునిరూపణజేసుటయందు-ముఖచాళీయమనెడినృత్తమునందు- ఆయాయుచితంబులైనకార్యంబులయందు- యీతిరశ్చీనశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ... ...*

ప్రకంపితశిరోలక్షణం.

శ్లో॥ పునఃపునశ్చలనాత్పురోభాగేచపార్శ్వయోః॥
ప్రకంపితశిరఃప్రోక్తంనాట్యశాస్త్రేషుసమ్మతం।

టీ॥ పురోభాగమునందు- వుభయపార్శ్వములయందు - మాటిమాటికిని- చలింపజేసుటవలన-ప్రకంపితశిరస్సుయనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ అద్భుతాఖ్యరసేగీతేప్రబంధేభ్రమరేతథా॥
ప్రత్యర్థియుద్ధభావేపిప్రకంపితశిరోభవేత్॥

టీ॥ అద్భుతరసమునందును- గీతము- ప్రబంధము - మదులైనవాట్లయందును- భ్రమరీనాట్యమందును - శత్రురాజుల యొక్కయుద్ధమునందును-యీప్రకంపితశిరస్సును- వినియోగింపవలయు,

సౌందరశిరోలక్షణమ్-

శ్లో॥ఊర్ధ్వాధోముఖవిన్యాసాత్పశ్చాద్భాగేచచాలనాత్।
సౌందర్యాఖ్యశిరఃప్రోక్తంసర్వనాట్యేప్రశస్యతే॥

టీ॥ పైకియెత్తబడ క్రిందవంచబడ్డ- పార్శ్వభాగమునందు-

ద్రిప్పబడ్డ- శిరస్సు- సౌందర శిరస్సనబడును- ... *

వినియోగః

శ్లో॥ కారణాభినయేహస్తభ్రమణాఖ్యేచనర్తనే।
సౌందరాఖ్యశిరఃప్రోక్తం యోగాభ్యాసేషుయుజ్యతే॥

టీ॥ కారణాభినయమునందు- హస్తభ్రమణనాట్యమునందు - యోగాభ్యాసమునందు - యీసౌందరాఖ్యశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ॥౪॥

అథదృష్టిభేదాః-

శ్లో॥ సమమాలోకితంసాచీ ప్రలోకితఃమీలితే।
ఉల్లోకితానువృత్తేచతథాచైవావలోకితం॥
ఇత్యష్టౌదృష్టిభేదాస్యుః కీర్తితోభరతాగమే।

టీ॥ సమదృష్టియనియును- ఆలోకితదృష్టియనియును- సాచీదృష్టియనియును - ప్రలోకితదృష్టియనియును - నిమీలితదృష్టియనియును- ఉల్లోకితదృష్టియనియును- అనువృత్తదృష్టియనియును- అవలోకితదృష్టియనియును- యనిమిదివిధంబులుగా - భరత శాస్త్రంబునందు- జెప్పబడియుండును. సమదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ వీక్షితంసురనారీభిస్సమానంసమవీక్షణమ్।

టీ॥ దేవతాస్త్రీలతోడ- సమమగునట్లు- సమముగ జూడబడెడి జూపుసమదృష్టియనబడును-

వినియోగః

శ్లో॥ నాట్యారంభేతులాయాంచ అన్యచిన్తావినిశ్చయే।
ఆశ్చర్యే దేవ తారాపెసమదృష్టిరుదాహృతా॥

టీ॥ నాట్యారంభమందును త్రాసుయందును-యితరులచింతననిశ్చయించుటయందును- ఆశ్చర్యమునందును - దేవతులయొ [illegible] రూపమునందును- ఈసమదృష్టిని-వినియోగింపవలయు. ... *

ఆలోకితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఆలోకితంభవేదాశుభ్రమణంస్ఫుటవీక్షణం॥

ఖాండఖాండాంతరస్యాపియత్రసంధిర్నలభ్యతే॥
నర్తక్యాగతివైచిత్ర్యాద్భావఇత్యభిధీయతే॥

చారినృత్తలక్షణం.

శ్లో॥ కోమలంసవిలాసంచమధురంతాళతాన్వయా।
కరిణావిద్ధతన్మాదిత్రిశ్రుతాప్రచురంతథా॥
పాదోరుకటిబాహూనాంయోగపద్యేనచాలనం।
ఏకసంఖ్యాంసమారభ్యచతుష్షష్టిప్రపూర్తయే॥
అగణార్యపురఃపశ్చాద్ద్వాత్రింశతోష్షడశాష్టభిః॥
చతుర్భిశ్చతయోఃపశ్చాదంత్యధీచరణానిచ॥
కుర్యాత్తతస్తాళలయంచారీనృత్తమిదంవిదుః॥

అంగరేఖాలక్షణం

శ్లో॥ ఆస్థానదక్షిణేభాగేస్థిత్వాతత్రసభాపతిం।
వామేతరేణనేత్రేణసాదరంచావలోకయన్॥
ఆదౌతుసమపాదస్స్యాద్ధస్తచేత్తులతాకరః।
సమంశిరస్సమాదృష్టిరంగరేఖాభిధీయతే॥

సమనృత్తలక్షణమ్

శ్లో॥ సమనృత్తంతథారంభేచతుష్షష్టికరాన్వితం।
అష్టఖండలసంయుక్తమష్టదిక్ష్వపిచాష్టకం॥
ఆదితాళలయాభిజ్ఞానర్తనంసమనర్తనం।
లలితాఖ్యకరేణాపిబహిర్భ్రమణబంధనం॥
సమనృత్తమిదంముఖ్యంభరతాచార్యసమ్మతం॥

గతిలక్షణం.

శ్లో॥ హంసలావమయూరాశ్చఅతిలఃకుకుటస్తథా।
గజోవాతురగశ్చైవసప్తైతేగతిరీరితా॥

టీ॥ శీఘ్రముగ- భ్రమణముగలుగనట్లుస్ఫుటమగునట్లుజూచుట- ఆలోకితదృష్టియనబడును- ... ... *

వినియోగః,

శ్లో॥ కులాలచక్రభ్రమణే సర్వవస్తుప్రదర్శనే।
ఇచ్ఛాయాంచప్రయోక్తవ్య మాలోకితనిరీక్షణం॥

టీ॥ కులాలచక్రభ్రమణమునందును - సమస్తవస్తువులయొక్క- జూపుటయందును- ఇచ్ఛయందును- యీయాలోకితదృష్టిని - వినియోగింపవలయు. ... ... *

సాచిదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ స్వస్థానేతిర్యగాకారమపాఙ్గచలనక్రమాత్।
సాచీదృష్టిరితిజ్ఞేయా నాట్యశాస్త్రార్థకోవిదైః॥

టీ॥ స్వస్థానమందునిలిచి- యడ్డముగ- అపాంగచలనక్రమమువలన- చలించినదృష్టి- సాచీదృష్టియనబడును. ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ ఇంగితేక్ష్మశ్రుసంస్పర్శే శరలక్ష్యేంశుకేస్మృతా।
సూచనాయాంచకులటానాట్యేసాచీనిరీక్షణమ్॥

టీ॥ పరులయొక్క-యభిప్రాయమును - దెలుసుటయందును - మీసమునుదువ్వుటయందును- బాణముయొక్క-లక్ష్యమునందును - వస్త్రమునందును- తలంచుటయందును- సూచనజేసుటయందును- వ్యభిచారిణి - స్త్రీయొక్క-నటనయందును - యీ సాచీదృష్టినివినియోగింపవలయు. ... ... *

ప్రలోకితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ ప్రలోకితంపరిజ్ఞేయంచలనాత్పార్శ్వభాగయోః॥

టీ॥ ఉభయపార్శ్వములయందును- చలింపజేయుటవలన-ప్రలోకితదృష్టియనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ ఉభయోః పార్శ్వయోర్వస్తుదర్శనేచ ససంజ్ఞికే।
చలనే బుద్ధిజాడ్యే చ ప్రలోకితనిరీక్షణమ్॥

టీ॥ ఉభయపార్శ్వములయందుండెడి- వస్తువులను జూపుటయందును- సన్నజేసుటయందును- చలించుటయందును- బుద్ధియొక్క-జడతయందును- యీప్రలోకితదృష్టిని - వినియోగింపవలయు. *

నిమీలితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ దృష్టైరర్ధవికాసేన మీలితాదృష్టిరీరితా।

టీ॥ అర్ధవికసనము జేతమూయబడినదృష్టి - నిమీలితదృష్టి యనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ ఋషివేషే పరవశే జపే ధ్యానే నమస్కృతౌ।
ఉన్మాదే సూక్ష్మదృష్టౌ చ మీలితాదృష్టిరీరితా॥

టీ॥ ఋషివేషమునందును- పరవశుడై యుండుటయందును- జపము జేయుటయందును- నమస్కరించుటయందును- మదించియుండుటయందును - సూక్ష్మదృష్టియందును- యీనిమీలితదృష్టిని - వినియోగింపవలయు. ... ... *

ఉల్లోకితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఉల్లోకితమితిజ్ఞేయమూర్ధ్వభాగోన్నతానతం।

టీ॥ ఊర్ధ్వభాగమునందు ప్రసరింపజేసి - క్రిందత్రిప్పబడినదృష్టి- ఉల్లోకితదృష్టియనబడును. ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ ధ్వజాగ్రే గోపురే దేవమంటపే పూర్వజన్మని।
ఔన్నత్యే చంద్రికాదౌ చ ఉల్లోకితనిరీక్షణం॥

టీ॥ ధ్వజముయొక్క-అగ్రభాగమునందును - గోపురమునందును- దేవమంటపమునందును - పూర్వజన్మమునందును - ఔన్నత్యమునందును- చంద్రికమొదలగువాట్లయందును - యీఉల్లోకితదృష్టిని - వినియోగింపవలయు. ... ... *

అనువృత్తదృష్టిలక్షణం.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వాధోవీక్షణం వేగాదనువృత్తనిరీక్షణం॥

టీ॥ శీఘ్రముగ- ఊర్ధ్వాధోభాగమునందు- జూచుచునుండెడి దృష్టియనువృత్తదృష్టియనబడును. ... *

వినియోగః-

శ్లో॥ కోపదృష్టౌ ప్రియాహ్వానే త్వనువృత్తనిరీక్షణం॥

టీ॥ కోపము జేజూచుటయందును- ప్రీతిచేబిలుచుటయందును- యీయనువృత్తదృష్టిని- వినియోగింపవలయు, ... *

అవలోకితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ అధస్తాద్దర్శనం యత్తదవలోకితముచ్యతే॥

టీ॥ క్రిందుజూచుచునుండెడిజూపు - యవలోకితదృష్టియనబడును. వినియోగః

శ్లో॥ ఛాయాలోకే విచారే చ శయ్యాయాం పఠనక్రమే।
స్వాంగావలోకనే యానేష్వవలోకితముచ్యతే॥

టీ॥ నీడనుజూచుటయందును- విచారమును జేసుటయందును - పాన్పుయందును- చదువుటయందును- తనయవయవములును-జూచుకొనుటయందును- యానమునందును. యీయవలోకితదృష్టిని - వినియోగింపవలయు. ... ... *

అథగ్రీవాభేదాః.

శ్లో॥ సుందరీ చ తిరశ్చీనా తథైవ పరివర్తితా।
ప్రకంపితా చ భావజ్ఞైర్జ్ఞేయా గ్రీవా చతుర్విధా॥

టీ॥ సుందరియనియును- తిరశ్చీనయనియును- పరివర్తితయని

యును- ప్రకంపితయనియును-గ్రీవాభేదంబులు- నాల్గువిధములుగ-
జెప్పబడియుండును. ... ... *

సుందరీగ్రీవాలక్షణమ్.

శ్లో॥ తిర్యక్ప్రచలితాగ్రీవా సుందరీతినిగద్యతే॥

టీ॥ అడ్డముగ- చలింపజేయబడినది- సుందరీగ్రీవమనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ స్నేహారంభేతథాయత్నే సమ్యగర్థేపిచ స్మృతా।
సరసత్వేనుమోదేచ సాగ్రీవాసుందరీమతా॥

టీ॥ స్నేహారంభమునందును - యత్నముజేయుటయందును -
ఒంచిదియనుటయందును- తలచుటయందును - సరసమునందును-
అనుమోదమునందును-యీసుందరీగ్రీవమును-వినియోగింపవలయు

తిర్యక్చీనాగ్రీవాలక్షణమ్.

శ్లో॥ పార్శ్వద్వయోర్ధ్వభాగేతుచలనాత్సర్పయానవత్।
సాగ్రీవాతుతిరశ్చీనేత్యుచ్యతేనాట్యకోవిదైః॥

టీ॥ పార్శ్వద్వయము యొక్క-ఊర్ధ్వభాగములయందు- సర్ప
గమనమువలన-చలింపజేయబడినకంఠము-తిరశ్చీనగ్రీవమనబడును.

వినియోగః-

శ్లో॥ ఖడ్గభ్రమేసర్పగత్యాం తిరశ్చీనానిగద్యతే।

టీ॥ కత్తిత్రిప్పుటయందును- సర్పగమనమునందును- యీతి
రశ్చీనగ్రీవమును- వినియోగింపవలయు. ... *

పరివర్తితగ్రీవాలక్షణమ్.

శ్లో॥ సవ్యాపసవ్యచలితా గ్రీవాయత్రార్ధచంద్రవత్।
సాతునాట్యకలాభిజ్ఞైస్సంప్రోక్తాపరివర్తితా॥

టీ॥అర్ధచంద్రునిబోల్పన- సవ్యాపసవ్యముగ- చలింపజేయ
బడినదియెదియో- అదియుపరివర్తితగ్రీవమనబడును. ... *

వినియోగః

శ్లో॥ శృంగారనటనేకాంతాకపోలపరిచుంబనే।
నాట్యతంత్రవిశేషజ్ఞైస్సంప్రోక్తాపరివర్తితా॥

టీ॥శృంగారనటనమునందును - ప్రియురాలుయొక్క-కపోలచుం
బనమునందును యీపరివర్తితగ్రీవమును- వినియోగింపవలయు.

ప్రకంపితగ్రీవాలక్షణం

శ్లో॥ పురఃపశ్చాత్ప్రచలనాత్కపోతీకంఠకంపవత్।
ప్రకంపితేతిసాగ్రీవాప్రోక్తానాట్యవిశారదైః॥

టీ॥ ఆడకపోతపక్షియొక్క- కంఠకంపనము బోల్పన - ముందు
వెనకగ - చలింపజేయబడినదియదియో - అదియు - ప్రకంపితగ్రీ
వమనబడును. వినియోగః.

శ్లో॥ యుష్మదస్మదితిప్రోక్తౌ దేశీనాట్యవిశేషకే।
డోలాయాంగణితేచాపిప్రయోక్తవ్యాప్రకంపితా॥

టీ॥ నీవు- నేను - యనిజెప్పుటయందును - దేశీనాట్యమునందు
ను- ఉయ్యాలయందును- లెఖ్ఖబెట్టుటయందును - యీప్రకంపితగ్రీ
వమునువినియోగింపవలయు. ... ... *

అథవక్షోభేదాః.

శ్లో॥ సమమాభుగ్ననిర్భుగ్నకంపితోద్వాహితేపరే।
ఇతిపంచవిధంవక్షఃప్రోచ్యతేశంభునిర్మితం॥

టీ॥ సమమనియు- ఆభుగ్నమనియు- నిర్భుగ్నమనియు - కంపి
తమనియు- ఉద్వాహితమనియు- వక్షస్సుమైదువిధంబులుగ- ప
రమేశ్వరునిచేనిర్మితంబై - యుండును. ... ... *

సమవక్షోలక్షణమ్.

శ్లో॥ సమ్యగాధిష్ఠితంవక్షఃచతురంచాంగసంశ్రయం।
ప్రకృతిస్థంసమంప్రాహుస్స్వభావాభినయేచతత్॥

టీ॥ చక్కఁగా! మనోహరంబుగ- ఉపాంగములు నాశ్రయించి యుండెడి - ప్రకృతిస్థంబై యుండెడి- వక్షస్సు- సమవక్షస్సనబడును. యీవక్షస్సు స్వభావాభినయమునందు వర్ణించును.

ఆభుగ్నవక్షోలక్షణం.

శ్లో॥ నిమ్నం శిథిలమాభుగ్నం వక్షః స్యాద్గర్వలజ్జయోః।
శీతవ్యాచ్ఛల్యయోశ్శోకే మూర్ఛాయాం సంభ్రమేపిచ॥

టీ॥ నిమ్నమగునట్లు- వంచబడిన - వక్షస్సు - ఆభుగ్నవక్షస్సనబడును. యీ ఆభుగ్నవక్షస్సు- గర్వమునందును - లజ్జయందును- చలియందును- వ్యాచ్ఛల్యరోగమునందును- మూర్ఛయందును సంభ్రమణమునందును వర్ణించును. ... ...

నిర్భుగ్నవక్షోలక్షణం.

శ్లో॥ నిర్భుగ్నం నిమ్నపృష్ఠం చేత్కృతం స్తబ్ధమురస్తథా।
మానేచ సత్యవచనే స్తంభే విస్మయవీక్షణే॥
ప్రహర్షభాషణే గర్వోత్సేధేచైవ ప్రయుజ్యతే।

టీ॥ నిమ్నపృష్ఠము గలుగునట్లు- వక్షస్సు- నిశ్చలమగునట్టు- జేయబడినదైతే - నిర్భుగ్నవక్షస్సు యనబడును. యీనిర్భుగ్నవక్షస్సు- గర్వమునందును- సత్యమగు ప్రతిజ్ఞావచనమునందును- స్తంభమునందును - ఆశ్చర్యమును జూపుటయందును - సంతోషభాషణమునందును- గర్వాధిక్యమునందును- వర్ణించును. ... ...

కంపితవక్షోలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రకంపితం కంపితం చేదూర్ధ్వక్షేపైర్నిరంతరైః।
స్యాద్విహాస్యశ్రమశ్వాసఖాసహిక్కాసురోదనే॥

టీ॥ యెడలేకుండుండెడి- ఊర్ధ్వక్షేపములు జేతకంపింపజేయబడిన వక్షస్సు- ప్రకంపితవక్షస్సు యనబడును. యీప్రకంపితవక్షస్సు విశేషహాసమునందును - శ్రమయందును - శ్వాసఖాసుల

యందును- హిక్కయందును- రోదనమునందును - వర్ణించును.

ఉద్వాహితవక్షోలక్షణం.

శ్లో॥ సకృత్తగళముత్క్షిప్తం కించిత్కంపనసంయుతం।
ఉద్వాహితం తదుత్తుంగాలోకనే స్యాద్విజృంభణే॥
ఊర్ధ్వచ్ఛ్వాసవిజృంభాయామభినేయమిదీరితం॥

టీ॥ సకృత్ చ్ఛలనమగునట్టు పైకియెత్తబడి- స్వల్పకంపనము దోడ- గూడుకొనుండెడి వక్షస్సు- ఉద్వాహితవక్షస్సనబడునో-ఆ ఉద్వాహితవక్షస్సు- పైనయుండెడి- వస్తువును - జూచుటయందును - విజృంభణమునందును - ఊర్ధ్వశ్వాసముయొక్క - జృంభణమునందును- వర్ణించును. ... ... *

అథ పార్శ్వభేదాః.

శ్లో॥ వివర్తితం చాపసృతం ప్రసారితమథోన్నతం।
ఉన్నతం చేతిచ ప్రాహుః పార్శ్వం పంచవిధం బుధాః॥

టీ॥ వివర్తితమనియు- అపసృతమనియు - ప్రసారితమనియు- అధోన్నతమనియు- ఉన్నతమనియు-పార్శ్వంబులను- యైదువిధంబులుగ- విద్వాంసులు జెప్పుదురు. ... ... *

వివర్తితపార్శ్వలక్షణం.

శ్లో॥ వివర్తనాత్త్రికస్యస్యాత్పరావృత్తా వివర్తితం।

టీ॥ పృష్ఠవంశాధర ప్రదేశముయొక్క-తిరుగుటవలన- పార్శ్వము- వివర్తితమనబడును. యిది తిరిగిజూచుటయందు వర్ణించును.

అపసృతపార్శ్వలక్షణం.

శ్లో॥ తత్సన్నిపాతాపసృతం భవేత్పార్శ్వస్థదర్శనే॥

టీ॥ పార్శ్వముచక్కఁగ- త్రిప్పుటవలన- అపసృతపార్శ్వము నపించుకొనును యీపార్శ్వము - పార్శ్వమునందుండెడి వానియొక్క- జూచుటయందు వర్ణించును. ... ... *

ప్రసారితపార్శ్వలక్షణం

శ్లో॥ ప్రసారితంచోభయతోవిస్తృతం స్యాన్ముదాదిషు।

టీ॥ ఉభయపార్శ్వములయందును-విస్తృతంబైనది - ప్రసారితపార్శ్వమనబడును - ఇది - సంతోషముమదులగువాట్లయందు-వర్తించును- అథోన్నతపార్శ్వలక్షణం.

శ్లో॥ ఏకత్రాత్యున్నతంచాథోన్నతంస్యాదుపసర్పణే॥

టీ॥ వకదిక్కున- అత్యంతోన్నతమగు- పార్శ్వము-అథోన్నతపార్శ్వమనబడును. ఇది చేరికకుపోవుటయందువర్తించును.

ఉన్నతపార్శ్వలక్షణం.

శ్లో॥ పార్శ్వంతద్విపరీతంతూన్నతంస్యాదుపసర్పణే॥

టీ॥ తద్విపరీతమగు- పార్శ్వము - ఉన్నతపార్శ్వమనబడును- యిది- లేచితిరిగివచ్చుటయందువర్తించును- ... ...*

అథకటిభేదాః.

శ్లో॥ కంపితోద్వాహితాచిన్నావివృత్తారేచితాతథా।

కటిఃపంచవిధేత్యుక్తాతల్లక్ష్మపోచ్యతేధునా॥

టీ॥ కంపితమనియును- ఉద్వాహితమనియును- చిన్నయనియును- వివృత్తయనియును- రేచితయనియును- కటి- యైదు విధంబులుగయుండును- కంపితకటిలక్షణమ్

శ్లో॥ ద్రుతంగతాగతేపార్శ్వేదధతీకంపితాత్మకాం।

తాంకుబ్జవామనాదీనాంగమనేతునియుజ్యతే॥

టీ॥ శీఘ్రముగ- గమనాగమనములయందు- ఉభయపార్శ్వంబులయందు. చలనాత్మక భావమును- ధరిస్తునుండెడికటి - కంపితకటియనుపించుకొనును. వినియోగః

టీ॥ గూనుగలవాడు - పొట్టివాడు మదులగు వారులయందు- యీకంపితకటినివినియోగింపవలయు. ... ... *

ఉద్వాహితకటిలక్షణం.

శ్లో॥ శనైరుచ్చలితాపార్శ్వద్వయేనోద్వాహితాకటిః।

టీ॥ పార్శ్వద్వయముజేత- మెల్లమెల్లగ - ఉచ్చలితంబగు- కటిఉద్వాహితకటియనుపించుకొనును- ... ...

వినియోగః.

శ్లో॥ విలాసగమనేచైవస్థూలాంగగమనేపిచ।

ఉద్వాహితకటిశ్చేయం యుజ్యతేభరతాదిభిః॥

టీ॥ విలాసగమనమునందును- స్థూలదేహముగలవానియొక్క- గమనమందును- యీఉద్వాహితకటినివినియోగింపవలయు.

చిన్నాకటిలక్షణం

శ్లో॥ చిన్నాతిర్యఙ్ముఖేపాత్రేమధ్యస్యవలనాత్కటిః।

టీ॥ పాత్ర- తిర్యఙ్ముఖముగుచునుండగను - మధ్యముయొక్క- చలనమువలన చిన్నాకటియనుపించుకొనును, వినియోగః.

శ్లో॥ వ్యాయామేసంభ్రమేచైషావ్యావృత్యప్రేక్షణాదిషు।

టీ॥ విస్తారమునందును- తిరుగుటయందును- వెనకతిరిగి - జూచుటయందును- యీచిన్నాకటినివినియోగింపవలయు.

వివృత్తాకటిలక్షణం

శ్లో॥ పరాఙ్ముఖేనపాత్రేణాభిముఖంయావివర్తితా।

వివృత్తాసాకటిఃప్రోక్తావినియోజ్యావివర్తనే॥

టీ॥ పరాఙ్ముఖమగు- పాత్రజేత- అభిముఖముగ - త్రిప్పబడినకటియదియొ- యీకటి- వివృత్తకటి- యనుపించుకొనును-ఆవివృత్తకటి- తిరుగుటయందువర్తించును. ... ... *

రేచితకటిలక్షణం.

శ్లో॥ సర్వతోభ్రమణాదుక్తారేచితాభ్రమణేభవేత్॥

టీ॥ అంతటతిరుగుటవలన- రేచితకటియనుపించుకొనును-యీ రేచితకటిభ్రమణమునందువర్తించును.

అథ పాదభేదాః

శ్లో॥ సమాంచితౌకుంచితశ్చసూచ్యగ్రతలసంచరా।
ఉద్ఘట్టితశ్చేతితథాషట్పాదాఃకీర్తితాబుధైః॥

టీ॥ సమమనిన్ని- అంచితమనిన్ని - కుంచితమనిన్ని- సూచీయనిన్ని - అగ్రతలసంచరమనిన్ని- ఉద్ఘట్టితమనిన్ని - పాదంబులు- ఆరుభేదంబులుగ- జెప్పబడియుండును- ... ... *

సమపాదలక్షణం

శ్లో॥స్వభావేనస్థితఃపాదస్సమయిత్యభిధీయ్యతే।
స్వభావాభినయేతస్యవినియోగోభిధియ్యతే॥

టీ॥ భూమియందు సమముగ - నిలిపినపాదము - సమపాదమనుపించుకొనును. యీపాదముస్వభావాభినయమునందువర్తించును-

అంచితపాదలక్షణం

శ్లో॥ అంగుళీఃకించిదాకుంచ్యపార్ష్ణినాభూమిసంస్థితః।
అంగుష్ఠమూర్ధ్వమున్నీయ్యాసపాదోంచితసంజ్ఞికః॥
వినియోగోభవేత్తస్యవ్యతిభ్రమరకాదిషు॥

టీ॥మిడిమను-భూమియందునునిచి - అంగుళీలనుకొంచముగునట్లువంచి- అంగుష్ఠమును - ఊర్ధ్వముగ - యత్తబడినది. అంచితపాదమనుపించుకొనును - యీపాదము- అతిభ్రమరకాదులయందువర్తించును. ... ... *

అంగములు

శ్లో॥ అంగాన్యత్రశిరోహస్తౌకక్షౌపార్శ్వౌకటీతటా।
పాదావితిషడుక్తానిగ్రీవామప్యపరేజగుః॥

టీ॥ ఆంగికాభినయమునందు - శిరస్సు- హస్తంబులు - కక్షంబులు- పార్శ్వంబులు- కటిప్రదేశంబులు- పాదములు- యీయారు- అభినయాంగములని జెపుదురు - మరికొందరు కంఠమున్ను - అభినయాంగమని జెప్పుదురు ... ...

ప్రత్యంగములు

శ్లో॥ ప్రత్యంగానిత్వథస్కంధౌ బాహూపృష్ఠంతథోదరం।
ఊరూజంఘేషడిత్యాహురపరేమణిబంధకౌ॥
జానునీకూర్పరఇతిత్రయమప్యధికంజగుః॥

టీ॥ భుజశిరస్సులు- బాహువులు. పృష్ఠంబు. వుదరంబు-తొడలు- మోకాళ్ళు యీయారున్ను- ప్రత్యంగములని జెప్పుదురు-మరియు- గొందరు- మణికట్లు- జానూలు- మోచేతులు - యివిమూడున్ను- జేర్చి యంగములును- ప్రత్యంగములనిజెపుదురు.

ఉపాంగములు

శ్లో॥ దృష్టితత్పుటభ్రూతారాఃకపోలౌనాసికాహనూ।
అధరోదశనాజిహ్వాచుబుకంవదనంతథా॥
ఉపాంగానిద్వాదశైతేశిరస్యంగానివైతథా।
పార్ష్ణిగుల్ఫౌతథాంగుళ్యఃకరయోఃపదయోస్తలే॥
ఏతానిపూర్వశాస్త్రానుసారేణోక్తానివైమయా।

టీ॥ దృష్టులు- రెప్పపాట్లు- కన్నుబొమ్మలు- కంటిగుడ్లు - చెక్కిళ్ళు- ముక్కుదవడలు- అధరము- దంతంబులు - నాలుక - చుబుకము- ముఖము- యీపదిరెండు- శిరస్సుయందునుండెడు ఉపాంగంబులు- అదేప్రకారంబుగానె- కరంబులయందును - పాదంబులయందును- మిడిమిలు- గుల్ఫంబులు- అంగుళలు- తలములు-యివిహస్తపాదోపాంగబులనిజెప్పబడియుండును. ... ... *

శ్లో॥ అంగానాంచలనాదేవప్రత్యంగోపాంగయోరపి।
చలనంప్రథమేతత్తస్మాత్సర్వేషాంనాత్రలక్షణం॥

టీ॥ శిరోహస్తకరాదిముఖ్యాంగములయొక్క-చలించుటచేత-ప్రత్యం
గోపాంగములయొక్క-చలనముగలుగును- గావుననుపాంగప్రత్యం
గములకు- లక్షణంబులుప్రత్యేకప్రత్యేకంబుగ-జెప్పబడలేదు.

నాట్యద్వాదశాంగలక్షణం

శ్లో॥ పీఠికంప్రథమంతేషాంద్వితీయ్యంకౌతమేవచ।
తృతీయ్యంకూటమానంచచతుర్థంకైయ్యడుస్తథా॥
పంచమంతురుపుఃప్రోక్తంషష్ఠంచతుకళాసికా।
సప్తమంప్రచురంచైవఅష్టమంవసరంతథా॥
నవమంశబ్దకశ్చైవదశమంతుమరాళకం।
రుద్రంకడకటుశ్చైవచాళీయ్యంద్వాదశంతథా॥
నాట్యేషుద్వాదశాంగానిప్రయోక్తవ్యానిసూరిభిః॥

టీ॥ నాట్యద్వాదశాంగంబులయందు - మదటియంగము- పీఠ
కమనియు- ద్వితీయాంగము- కౌతమనియు-తృతీయ్యాంగము - కూ
టమానమనియు- తురీయాంగము- కైయ్యడుయనియు-పంచమాం
గము- తురుపుయనియు- షష్ఠాంగంబు- కళాసికాయనియు- సప్త
మాంగము- ప్రచురమనియు - అష్టమాంగము - వసరమనియు - న
వమాంగము- శబ్దకమనియు- దశమాంగముమరాళమనియు- ఏకా.
దశాంగము - కడకటుయనియు- ద్వాదశాంగము - చాళీయ్యమని
యు- యీజెప్పిన- నాట్యద్వాదశాంగంబులు- క్రమంబుగా - నా
మంబులను- బొందియుండును - నాట్యంబులయందు - యీద్వా
దశాంగంబులు- నాట్యశాస్త్రంతెలిశినవారిచే తెలియవలయు.

పీఠకలక్షణం.

శ్లో॥ తథాతకారేణసంయుక్తస్తాదిగిద్దిగిరేవచ।
ఆదౌతుసమపాదశ్చహస్తశ్చతులతాభిదః॥
సమంశిరస్సమాదృష్టిఃపీఠకంచాభిధీయ్యతే॥

కౌకలక్షణం.

శ్లో॥ పాతాక్షరేణసంయుక్తందేవతావిషయాత్మకం।
నానార్థచిత్రసంయుక్తంకిత్తాంతంకౌతముచ్యతే॥

కూటమానలక్షణమ్

శ్లో॥ధిరక్తకతకంచాదాధీగుణాంగంతుమధ్యమే।
కూటమానమిదంప్రోక్తంపాతాక్షరవిచక్షణైః॥

కైయ్యడులక్షణం.

శ్లో॥కైయ్యడ్వాధీస్తుతకత్తోధికత్తోధిగతేధిచ।
శిరోభేదసమాయుక్తదృష్టిస్థానకసంయుతః॥
నృత్తహస్తానుగామీచపాదచార్యస్తుకైయ్యడుః।

తురుప్రలక్షణం

శ్లో॥తత్తాధిత్తాదిపూర్వంతుదందందింద్యాధిమధ్యమె।
ఏవంపాతాక్షరంయత్రసనామ్నాతురుపుర్భవేత్॥

కళాసికాలక్షణం

శ్లో॥ఝుంకారాదిస్వరైశ్లిష్టందీర్ఘకైర్వాక్షరైర్యుతం।
ప్రాయేణదృశ్యతేయత్రకీర్తితాసాకళాసికా॥

ప్రచురలక్షణం

శ్లో॥ తాహఝుంతరితశబ్దశ్చకుందరితమేవచ॥
ఏతచ్ఛబ్దసమాయుక్తంప్రచురంనామకీర్తితం॥

For p.383 see p.368

వసగలక్షణం

శ్లో॥ఝుంతద్వయాక్షరాస్స్యాదాధణకుద్ధణమధ్యమే।
ఇదంతువసరంనామప్రోచ్యతేపూర్వసూరిభిః॥

శబ్దలక్షణమ్

శ్లో॥ఏభిర్వర్ణైస్సమైర్హస్తైశ్శ్లిష్టవాద్యత్రనిర్మితః!
తద్ధంగణాదిశబ్దాంతేసశబ్దఃపరికీర్తితః॥

మరాళలక్షణం

శ్లో॥ ప్రథమందుగ్గదిగ్గిస్స్యాదంతేధోంగుడుధాంగుడుః।
ధీంతకిటధణంమధ్యేమరాళస్తుప్రకీర్తితః॥

కడకటులక్షణమ్

శ్లో॥ ప్రాయేణశ్లిష్టవర్ణశ్చదీందకాదిసమన్వితః।
ఆదిమధ్యావసానేషుతవర్ణంతేచబంధకః॥

చాళీయ్యలక్షణం

శ్లో॥ రేఖానుమానగాంభీర్యంతత్రతాళలయాన్వితం।
ఉరోకటిశిరోపాంగంకోమలంయదిచాలయేత్॥
అర్ధచ్చాళీయకశ్చాథచాళీహస్తయుతోయది॥

చారమానలక్షణమ్

శ్లో॥స్వరసంశ్లిష్టసంపూర్ణంధాంధాంవర్ణకృతోభవేత్॥
ఆదిమధ్యావసానేషు చారమానోభిధీయతే॥

నత్రలక్షణం

శ్లో॥తాద్ధిమిద్ధిమివర్ణంతుతద్ధిక్కిటమేవవ।
నామ్నాతునత్రమిత్యేవముచ్యతేపూర్వసూరిభిః॥

నృత్తభావలక్షణం

శ్లో॥ తాళతాళాంతరస్యాపివాద్యవాద్యాంతరస్యచ।

ద్రిప్పబడ్డ- శిరస్సు- సౌందరశిరస్సుయనబడును- ... ❋

వినియోగః

శ్లో॥ కారణాభినయేహస్తభ్రమణాఖ్యేచనర్తనే।
సౌందరాఖ్యశిరఃప్రోక్తం యోగాభ్యాసేషుయుజ్యతే॥

టీ॥ కారణాభినయమునందు- హస్తభ్రమణనాట్యమునందు - యోగాభ్యాసమునందు - యీసౌందరాఖ్యశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ॥౯॥

అథదృష్టిభేదాః-

శ్లో॥ సమమాలోకితంసాచీ ప్రలోకితనిమీలితే।
ఉల్లోకితానువృత్తేచతథాచైవావలోకితం॥
ఇత్యష్టౌదృష్టిభేదాస్యుఃకీర్తితోభరతాగమే।

టీ॥ సమదృష్టియనియును- ఆలోకితదృష్టియనియును- సాచీదృష్టియనియును - ప్రలోకితదృష్టియనియును - నిమీలితదృష్టియనియును- ఉల్లోకితదృష్టియనియును- అనువృత్తదృష్టియనియును- అవలోకితదృష్టియనియును- యనిమిదివిధంబులుగా - భరత శాస్త్రంబునందు- జెప్పబడియుండును. సమదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ వీక్షితంసురనారీభిస్సమానంసమవీక్షణమ్।

టీ॥ దేవతాస్త్రీలతోడ- సమమగునట్లు- సమముగ జూడబడెడి జూపుసమదృష్టియనబడును-

వినియోగః

శ్లో॥ నాట్యారంభేతులాయాంచఅన్యచిన్తావినిశ్చయే।
ఆశ్చర్యే దేవతారూపేసమదృష్టిరుదాహృతా॥

టీ॥ నాట్యారంభమందును త్రాసుయందును-యితరులచింతననిశ్చయించుటయందును- ఆశ్చర్యమునందును - దేవతులయొక్క రూపమునందును- ఈసమదృష్టిని- వినియోగింపవలయు. ... ❋

ఆలోకితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఆలోకితంభవేదాశుభ్రమణంస్ఫుటవీక్షణం॥

ఖండఖండాంతరస్యాపియత్రసంధిర్నలభ్యతే॥
నర్తక్యాగతివైచిత్ర్యాద్భావఇత్యభిధీయతే॥

చారినృత్తలక్షణం.

శ్లో॥ కోమలంసవిలాసంచమధురంతాళతామ్యయా।
కరణావిద్ధతన్నాదిత్రిశుతాప్రచురంతథా॥
పాదోరుకటిబాహూనాంయోగపద్యేనచాలనం।
ఏకసంఖ్యాంసమారభ్యచతుష్షష్టిప్రపూర్తయే॥
అగణార్యపురఃపశ్చాద్ద్వాత్రింశతోష్షడశాష్టభిః॥
చతుర్భిశ్చతయోఃపశ్చాదంత్యధీచరణానిచ॥
కుర్యాత్తతస్తాళలయంచారీనృత్తమిదంవిదుః॥

అంగరేఖాలక్షణం

శ్లో॥ ఆస్థానదక్షిణేభాగేస్థిత్వాతత్రసభాపతిం।
వామేతరేణనేత్రేణసాదరంచావలోకయన్॥
ఆదౌతుసమపాదస్స్యాద్ధస్తచేత్తులతాకరః।
సమంశిరస్సమాదృష్టిరంగరేఖాభిధీయతే॥

సమనృత్తలక్షణమ్

శ్లో॥ సమనృత్తంతథారంభేచతుష్షష్టికరాన్వితం।
అష్టమండలసంయుక్తమష్టదిక్ష్వపిచాష్టకం॥
ఆదితాళలయాభిజ్ఞానర్తనంసమనర్తనం।
లలితాఖ్యకరణాపిబహిర్భ్రమణబంధనం॥
సమనృత్తమిదంముఖ్యంభరతాచార్యసమ్మతం॥

గతిలక్షణం.

శ్లో॥ హంసలావమయూరాశ్చఅతిలఃకుకుటస్తథా।
గజోవాతురగశ్చైవసప్తైతేగతిరీరితా॥

ఘేరణీలక్షణం.

శ్లో॥ ఘర్ఘరో విషమంభావత్రయశ్చకవివారకః।
గీతంచేతిసముద్దిష్టంపంచాంగానివిదుర్బుధాః॥

ఘేరణీఅడుగులలక్షణం.

శ్లో॥ పటవాటశ్చపటవఃశిరిపట్యోలగాదిరుః।
పాతాశిరిభిధాఖ్యశ్చతతఃఖలుహలాభిదః॥

మండలలక్షణమ్

శ్లో॥ తిర్యఙ్ముఖావచరణావేకతాళాంతరంతతః।
తాళస్సంస్పృష్టధరణౌవ్యోమ్నిజానుసమాకటిః॥
సమంశిరస్సమాదృష్టిజానూపృష్ఠతళౌకరా॥
వక్షస్సమంసమాస్కంధాయత్రతన్మండలంమతం।
ఇంద్రాదిదైవతంప్రోక్తంమునిభిర్భరతాదిభిః॥
కశ్యపాదిమునీంద్రాస్తుచతుస్తాళాంతరంజగుః।

భరతకల్పలతామంజరీ సంపూర్ణము.

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.